

ARAŞTIRMA RAPORU 2024

Krizler ađında Çocuk Olmak

Türkiye'de Pandemi Sonrasında
Çocukların İyi Olma Halini
Yeniden Düşünmek

ÇOCUĞUN

İYİ OLMA HALİ

Krizler ađında Çocuk Olmak

Proje Ekibi

Koordinatör: Prof. Dr. Pınar Uyan-Semerci

Araştırmacılar: Prof. Dr. Emre Erdoğan, Doç. Dr. Başak Akkan, Gözde Durmuş

Danışman: Serra Müderrisoğlu

Doktora Bursiyer: Özlem As Koçbaş

Yüksek Lisans Bursiyer: Fatmanur Parlak

Lisans Bursiyer: Seval Özkazanç

BİÇABA Bursiyer: Ahmet Usanmaz

Star Bursiyerler: Yaren Kazaklı; Burcu Ölçer

Star Öğretmen Bursiyer: Mustafa Hithit

Rapor Tasarım: Gökçe Uysal-Gündoğdu

ISBN: 978-605-399-659-0

İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin yürüttüğü 122K860 No'lu "Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" Projesi, TÜBİTAK1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenmiştir.

www.cocuguniyiolmahali.bilgi.org.tr

İstanbul
Bilgi Üniversitesi

1

GİRİŞ

1.1. Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımı	1
1.2. Krizler Çağı	4
1.3. Proje Tasarımı ve Uygulaması	7
1.4. Bulgulara Dair	9

2

BULGULAR

2.1. Çocuğun Yaşadığı Hanelerin Yapısı	11
2.2. Çocuğun İyi Olma Hali Genel Değerlendirme	15
2.3. İklim Değişikliği ve Diğer Krizler	19
2.4. Okul ve Öğrencilik Hayatı	23
2.5. Sınav Kaygısı	29
2.6. Çocukların ve Ebeveynlerin Eğitimden Beklentileri	34
2.7. Ailenin Çocuğun Eğitimine Katılımı	36
2.8. Çalışan Çocuklar	38
2.9. Maddi Durum	45
2.9.1. Ailenin Maddi Durumu	45
2.9.2. Çocukların Maddi Durum Algıları	48
2.10. Aile Yaşamı	52
2.10.1. Ebeveynlerin Gözünden Aile Yaşamı	52
2.10.2. Çocukların Gözünden Aile Yaşamı	54
2.11. Yaşanılan Çevre ve Ev Ortamı	57
2.12. Arkadaşlarla İlişkiler	57
2.13. Sağlık	64
2.14. Dijital Hayat	69
2.14.1. Ebeveynlerin Dijital Hayatı	69
2.14.2. Çocukların Dijital Hayatı	71
2.15. Katılım ve Haklar	78

3

ÇOCUK DANIŞMA EKİBİ DENEYİMİ

3.1. Arka Plan	85
3.2. Çocuk Danışma Ekibi Deneyimi	88
3.2.1. Ekip Oluşturma Süreci	88
3.2.2. Buluşmalar ve Katkı Alanlarının Planlanması	89
3.2.3. Süreç ve Yöntemler	91
3.2.4. Katkıları ve Zorlukları	99
3.2.5. Çocuk Danışma Ekibi Deneyiminin Öğrettikleri	103
3.3. Çocuk Danışma Ekibi'nden Mektuplar	105

4

KAYNAKÇA

106

Giriş

TÜBİTAK 1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenen, İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yürütülen “Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye’de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek” projesi, 1 Nisan 2023–31 Aralık 2024 tarihleri arasında, Covid-19 salgını sonrası ekonomik, sağlık, göç, iklim gibi çoklu krizlerin ve başta depremler olmak üzere afetlerin yarattığı belirsizlik ortamı ve teknolojik değişimler çerçevesinde, Türkiye’de çocuğun iyi olma halini “maddi durum”, “sağlık”, “eğitim”, “risk ve güvenlik”, “ev ve çevre”, “katılım”, “ilişkiler” ve “dijital” boyutlarıyla incelemiştir. Araştırmanın temel bulgularını, politika önerilerini, çocuk danışma ekibinin deneyimini ve danışma ekibinden çocukların önerilerinin yer aldığı mektupları içeren bu açık erişim rapor kitap, tüm proje süresinde de katkı veren, çocuk alanında çalışan, araştıran, politika üreten ve uygulayan alandaki paydaşlar başta olmak üzere Türkiye’de çocukların durumuna dair düşünen herkesin dikkatine sunulmuştur. Bu rapor kitap, içinde bulunduğumuz çağda Türkiye’de çocuk olmanın nasıl bir deneyim olduğunu, farklı sosyo-ekonomik koşullarda bu deneyimlerin nasıl çeşitlendiğini bulgularla göstererek, tüm çocukların iyi olma halini artırmanın yollarına dair tartışmaya, düşünmeye ve katılımcı yöntemlerle somut politikalar geliştirmeye kamuyu ve kamuoyunu davet etmektedir.

Bulgulara geçmeden önce araştırmada kullanılan teorik ve analitik çerçeve ilgili yazına referans ile kısaca özetlenecek ve proje üst başlığı “Krizler Çağında Çocuk Olmak” ise çoklu kriz/ler kavramı çerçevesinde ele alınacaktır.

1. 1. Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımı

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı; “maddi durum”, “sağlık”, “eğitim”, “risk ve güvenlik”, “barınma ve çevre”, “katılım” ve “ilişkiler” alanlarında nesnel/objektif ve öznel/subjektif göstergeler ışığında çocuğun durumunu detaylı olarak bütüncül bir perspektifle ortaya koyan analitik ve teorik bir araçtır (Axford, 2008; Ben-Arieh, 2008, 2009, 2010a, 2010b; Ben-Arieh vd., 2001; Ben-Arieh & Frønes, 2011; Bradshaw vd., 2006; Fattore vd., 2007, Fattore vd., 2016, Fattore vd., 2012; Uyan-Semerci vd., 2012). Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, çocukları kendi “yaşamlarının/kendi deneyimlerinin uzmanı” olarak görerek, onları hayatlarını şekillendirebilen aktif özne olarak değerlendirir (Fegter & Richter, 2014; Fattore vd., 2007; 2012).

Tüm alanlarda nesnel göstergelerin yanı sıra öznel deneyimi de yansıtmayı amaçlar. Öznel iyi olma her bir alanın altında çocukların kendi deneyimlerine, kendi yaşamlarına dair algılarını, memnuniyetlerini/memnuniyetsizliklerini tespit etmeyi hedefler. Çocuğun olumlu veya olumsuz hisleri; mutluluk/mutsuzluk algısı, alanlarındaki ilişkiel deneyimlerle beslenmekte ve kişisel özellikler, baş etme mekanizmalarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Uyan-Semerci vd., 2012).

Öznel iyi olma hali, çocuğun en yakın çevresi olarak aile, sosyal çevre ve okulu doğrudan ilgilendirmektedir ve ilgili göstergelere dair bilginin toplanması ve etkin uygulamalar için kurumlar arası iş birlikleri için gereklidir. Tüm alanlar birbirleri ile ilişkilidir ve ancak bir bütünsellik içinde anlaşılabilir. Çocuğun iyi olma hali alanları ve göstergeleri yalnızca istatistiksel araçlar değildir; "kavramsal modeller ile ampirik gerçeklik arasındaki boşluğu dolduran analitik araçlardır" (Ben-Arieh & Frønes, 2011, s.462).

Çocuk refahında odaklanılan sağlık, eğitim gibi geleneksel alanların yanı sıra ilişki, katılım gibi yeni alanlar çocuğun iyi hali yaklaşımında yer alır. Ayrıca yalnızca olumsuz göstergelere değil, olumlu göstergelere de odaklanılır. Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı ayrıca politikacılara, karar vericilere çocuk odaklı politikalar geliştirmeleri için gerekli verileri sunar. Veriler hem ulusal hem de uluslararası karşılaştırma imkânı vererek, eşitsizliklerin tespiti ve çözümü için atılması gereken adımlara dair önemli girdiler sunar. İyi olma hali, bireyleri çevreleyen sosyal koşullar, sosyal ağlar ve kaynaklar tarafından belirlenir ve bu yaklaşım bir çerçeve sunarak, bütüncül analizlerin yapılmasına ve etkin politikaların oluşmasına katkı sunar.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımını ele alırken, çocuğun üstün yararı ve çocuk hakları perspektifi önemli bir dayanak noktasıdır. Çocuk haklarının yanı sıra yapabilirlik yaklaşımı ve biyoekolojik model de hem daha önceki çalışmalarda hem de bu çalışmada çocukların içinde bulunduğu durumu daha doğru tespit etmek ve haklara erişimi, hakların yapabilirliklere dönüşümünün tespiti için yararlanılan diğer teorik ve analitik araçlardır.

Yapabilirlik Yaklaşımı: İyi olma hali yaklaşımı, yaşam kalitesini ve memnuniyeti belirleyen temel göstergeler çerçevesinde yapabilirlikleri geliştirmeyi amaçlar. Yukarıda da ele alındığı üzere sağlık, maddi durum, eğitim, barınma ve çevre koşulları, risk ve güvenlik, katılım ve ilişkiler gibi farklı alanlarda “iyi” olma hedeflenirken, her bir alanda takip edilmesi ve geliştirilmesi gereken göstergeler yapabilirliklere dair durumu resmeder. Yapabilirlik, Amartya Sen (1980) tarafından “neyin eşitliği” sorusuna bir yanıt olarak geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Sen, özellikle insani kalkınma perspektifi çerçevesinde, kalkınmanın özgürlük ile bağını vurgulayarak (1999), kişilerin sahip olduğu yetiler ve ihtiyaçların çeşitliliği sebebi ile herkese aynı miktarda kaynak aktarımını vurgulayan “kaynak eşitliği” yaklaşımını ve insanların içinde olduğu koşullarda tercihlerini adapte ettiğinden yola çıkarak da “faydacı” yaklaşımı eleştirir (1980). Bu bağlamda da eşitlenmeye çalışılması gerekenin “yapabilirlikler” olduğunu söyler. Haklara erişimi, yapabilirlikler çerçevesinde düşünmek özellikle çocukların hem bugün hem de gelecekteki iyi olma halleri açısından eşitsizliklerin tespiti için hayattır. Yürütülen projenin odağında yer alan kesişen krizlerin çocukların yapabilirliklerini nasıl şekillendirdiği, özellikle kırılgan gruplar açısından en temel haklara erişimde yaşanan sorunların ortaya çıkması daha etkin müdahalelerin yapılmasına imkân verebilir.

Biyoeolojik Yaklaşım: Çocuğun içinde bulunduğu koşullar, mekânlar ve buradaki ilişkiler çocuğun iyi olma halini belirlemede önemlidir. Tam da bu nedenle birbirini etkileyen bu alanlarda çocuğun iyi olma halini ortaya koymak için ilk çalışmadan bu yana Bronfenbrenner’in Biyoeolojik Modeli’nden faydalanılmıştır (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner & Ceci, 1994; Bronfenbrenner, 1995, 1997; Bronfenbrenner & Morris, 1998; Uyan-Semerci vd., 2012). Biyoeolojik Model’e göre, çocuklar en yakın sosyal çevre olan aile ve okulla başlayan ve etkileşim halinde oldukları çevresel sistemlerle tanımlanmaktadır. Biyoeolojik model; çocuğun etrafında mikro, mezo, ekzo, makro ve kronosistem olarak birbirini etkileyen halkalar şeklinde görselleştirilir. Çeşitli sistemler arasındaki etkileşimler ve değişimler yoluyla gelişimsel süreçler gerçekleşir. Biyoeolojik model, beş sistemin tümünün sistematik etkileşimine ve çocuğun kişisel özelliklerine odaklanarak, çocuğun iyi olma halinin nasıl bir yapıda ve hangi aktörlerle şekillendiğine dair iyi bir çerçeve sunar. Bu bağlamda bu alandaki çalışmalarda incelenen sosyoekonomik bağlam bu sistemler çerçevesinde ele alınarak, ailenin ve okulun en iç çemberi oluşturduğu halkalar çerçevesinde çocuğun iyi olma halinin nasıl şekillendiği ve yeniden şekillendiği sergilenebilir (Akkan vd., 2019).

1.2. Krizler Çağı

Bugün çağımızın getirdiği zorluklar ve değişimden bahsederken kriz çokça başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Akademik yazından medyaya, uluslararası örgütlerin raporlarından politika yapım süreçlerine dek çoklu kriz/lere dair vurgu sıklıkla yapılmaktadır. Kapitalizmin genel anlamda krizi, liberal demokrasinin krizi, iklim krizi, pandemi ile tetiklenen küresel sağlık krizi, gıda krizi, savaş ve çatışma ortamlarının yarattığı krizler gibi tüm bu karmaşık krizlerin insanların ve insan olmayan canlıların refahları üzerinde olumsuz etkileri tüm yönleri ile çalışılmaktadır. Krizlere karşı direnç, dayanıklılık; krizlerin aynı zamanda fırsat olup olmadığı da ele alınırken, kriz kavramının dünyayı tanımlamak için kendi başına bir anlatı haline geldiği de söylenebilir (Henig & Knight, 2023). Tam da bu nedenle bu kavramın kullanımı bağlamında sınırları, sınırlılıklarını çizmek, var olan yazından da faydalanarak, çağımızı anlamak için bu kadar sıklıkla başvurulan bu kavramın kullanıldığı her bağlamda berraklaştırmak önemlidir.

Bu araştırma projesi kapsamında krizler çağı, Biyoekolojik Model içinde yer alan kronosistemin tarifi olarak kullanılan hem dünyanın hem de Türkiye'nin içinde olduğu koşulları aktarırken yararlanılan bir çerçevesi olarak düşünülebilir. Günümüz koşullarında en çok vurgulanan ve bu çalışma açısından da hayati olan durum farklı krizlerin aynı anda ve birbirini etkileyen şekilde var olmasıdır. Çoklu kriz/ler kavramı da tam bu durumu tarif etme çabasını içermektedir. Bugünün krizlerinin çoklu yapısını anlamak için Polikriz (polycrisis) yoğun bir şekilde başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Polikriz kavramı ilk olarak Edgar Morin'in (1999) *Homeland Earth: A Manifesto for the New Millenium* adlı çalışmasında ortaya atılırken, Covid 19 sonrası dönemde çağımızı tanımlayan krizlerin birbirine bağlı ve düğümlenmiş bir şekilde hayat bulmasını ve tek bir krizin yaratacağı etkiden çok daha büyük bir etkiye sahip olmasını açıklamaktadır (Tooze, 2022). İçinde yaşadığımız polikrizler çağının her bir krizin diğeri üzerinde benzeri görülmemiş bir etkiye sahip olduğu ve çözülmesi zor olan karmaşık bir sistem yarattığı vurgulanmaktadır. Pandemi, kuraklık, seller, orman yangınları, savaşlar, siyasi ve ekonomik krizlerin birbirleriyle etkileşimi oluşan bütünün, parçaların toplamından çok daha ezici bir hal alması tek bir nedene ve dolayısıyla tek bir çözüme işaret etmeyi de imkânsız kılmaktadır.

Literatürde krizler bir tarihsellik içinde kapitalizmin tetiklediği sistematik bir durum olarak da ele alınmaktadır. Örneğin, Walby (2015) 2008 finansal krizi üzerine yaptığı çalışmada kapitalizm ve patriarkal sistem ilişkisine bakarken, tarihsel olarak kapitalizmin eşitsizlik üreten yapısına sistematik bir yaklaşım sunar. Öte yandan Fraser (2022), kapitalizmin kriz üreten yapısının liberal demokrasinin siyasi krizinin ve kurumlarının krizinin temelini de oluşturduğunu vurgulamaktadır. Tüm bu krizlerin, kapitalist sistemin tarihsel kriziyle olan bağının yanı sıra sürekli hale gelen krizlerin toplumun kırılgan grupları için bir yaşam biçimi haline gelip gelmediği de sorgulanmaktadır (Fassin & Honneth, 2018). Savaş bölgelerinde yaşayan çocuklar, mülteciler gibi sürekli kriz halinde yaşayan grupların çoklu krizlerden etkilenme durumu ise kriz halinin, bir yaşam biçimi, kalıcı sürekli bir durum haline dönüşmesidir (Peutz vd., 2021). Bugün bu krizlerin sürekliliğinin neredeyse kalıcı hale gelmesinin çok daha geniş bir nüfus için söz konusu olduğu, çatışmaların, eşitsizliklerin, yoksulluğun bir norm haline gelmesi tartışılmaktadır.

Ayrıca krizlerin çok boyutluluğu, hangi düzeyde nasıl deneyimlendiği konusunu da ele almayı gerektirmektedir. Krizler, güç dinamiklerini, yapısal eşitsizlikleri görünür kılarken, öznel olarak nasıl deneyimlendiği belirsizlik içermektedir (Sum & Jessop, 2013). Didier Fassin ve Axel Honneth (2022) Crisis Under Critique adlı çalışmalarında bu noktanın altını çizerek, krizi deneyimleyenlerin kriz olarak tanımlanan durumlara bakıp ne gördüklerini, bunları nasıl anlamlandırdıklarını ve nasıl tepki verdiklerini anlamının önemine dikkat çekmektedirler. Krizlerin özellikle çocuklar gibi kırılgan gruplar üzerindeki etkilerinin onların bakışından anlaşılması, çocuğun gözünden iyi olma halini anlamayı temel alan projenin temel yaklaşımı çocuğun iyi olma hali perspektifi ile de örtüşmektedir. Çoklu krizler herkesi, grubu aynı şekilde etkilememektedir. Çocuklara odaklanan bu çalışma çerçevesinde krizlerin nasıl yaşandığı, tecrübe edildiğinin anlaşılması ve var olan yeni durumun çocuklara nasıl yansıdığı buradaki en temel sorudur. Çoklu krizler, çocuklar için eşitsizliklerin perçinleşmesi, yaşam fırsatlarının tamamen ortadan kalkması anlamına gelebilmektedir. Toplumsal cinsiyet, sınıf, engellilik gibi sosyal kategorilerin iç içe geçmesiyle, bir anlamda kesişmesiyle krizlerin deneyimlenme biçimleri de farklılaşabilmektedir. Tüm dünyada krizlerin çocukların iyi olma halleri üzerindeki olumsuz etkileri giderek artmaktadır (Save The Children, 2023; UNICEF, 2022).

Çoklu kriz-savaş ve silahlı çatışma birçok toplumu etkilemekte; kuraklık ve seller, büyük fırtınalar; iklim değişikliğinin neden olduğu orman yangınları ve aşırı sıcaklıklar; yiyecek ve su güvensizliği; politik istikrarsızlık; ekonomik sıkıntılar; yerinden edilme ve göç, başta sağlık ve eğitim olmak üzere çocukların iyi olma halinin neredeyse tüm alanlarını etkilemektedir. Krizler gerçekleşen riskler olarak tanımlanabilir; bu nedenle, her bir krizin ve bilinen bir risk olarak etkileşimlerinin çocukların mevcut ve gelecekteki iyi olma halini nasıl etkilediğinin ayrıntılı olarak ele alınmasına ihtiyaç vardır.

Çocuklar ve ergenler, iklim değişikliği, ekonomik istikrarsızlık, pandemiler ve silahlı çatışmalar dahil olmak üzere çeşitli küresel krizlere karşı giderek daha savunmasız hale gelmektedir. Bu krizlerin, onların ruh sağlığı, sosyal gelişimi ve genel iyi olma hali üzerinde geniş kapsamlı olumsuz etkileri olmaktadır. İklim krizi, mevcut ve gelecek nesiller için belirleyici bir zorluk olup, çocukların hakları ve refahı için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Çocuklar, temel hizmetlere erişim eksikliği nedeniyle iklim ve çevresel tehlikelere karşı özellikle savunmasızdır. Nesiller arası adalet ve iklim adaleti isteyenler başta olmak üzere giderek daha eleştirel siyasi aktörler haline gelmektedir. Burada sınırlı şekilde referans verilecek ilgili yazında da giderek daha fazla sayıda çalışma bu konuya odaklanmaktadır.

Çalışmalar, iklim değişikliğinin çocuklarda ve gençlerde uyku ve iştahta değişiklikler, konsantrasyon zorluğu ve çevreden kopukluk hissini yanı sıra üzüntü, suçluluk ve endişe duygularına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı ülkelerde yapılan küresel bir anket, gençlerin çoğunluğunun iklim değişikliği konusunda endişeli olduğunu, %50'den fazlasının üzüntü, kaygı, öfke, güçsüzlük, çaresizlik ve suçluluk duyguları hissettiğini aktarmaktadır (Hickman vd., 2021). Çocukların iklim risklerine ilişkin bakış açıları, sosyal ve politik bağlamlar ve bilgi kaynakları tarafından şekillenirken, sosyal medya, iklim bilgilerine erişimde önemli bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilir bir geleceğin kaybının çocuklarda güvencesizliğe, endişeye yol açtığı vurgulanmaktadır (Holmberg & Alvinus, 2022), iklim krizinin çocuk hakları krizi olarak da kavramsallaştırılması gerektiği ilgili yazında yer almıştır (Rees, 2021). Çocukların evrensel olarak tanımlanmış haklarına erişiminde de küresel kriz durumu olduğu da belirtilmiştir (Levy vd., 2022). Ekonomik krizler, salgınlar ve iklim krizinin etkisiyle yoksulluk risklerinin arttığı ve küresel eşitsizliklerin derinleştirdiği de ortaya konmaktadır (Atanda & Cojocar, 2021).

COVID-19 pandemisi de çocukların ve ergenlerin iyi olma halini olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu alanda ilgili yazında çok sayıda çalışmada pandemi döneminde sosyal izolasyon, akran etkileşimlerinin kaybı ve okullar ve farklı toplumsal yapılar aracılığıyla desteğe sınırlı erişimin kaygı ve depresyona neden olması ele alınmıştır (Lass-Hennemann vd., 2024). Bu çerçevede ailelerin rolü (Oliveira, Martins & Carvalho, 2024) ve ailelerde özellikle ebeveynlerdeki stres düzeyinin, tükenmişliğin çocukları nasıl etkilediğini de ele alan çalışmalar vardır (Calvano vd., 2022; Sorkkila & Aunola, 2022). Covid deneyimi ve bu alandaki çalışmalar önemli bir birikim sağlamaktadır. Benzer bir biçimde Türkiye’de Şubat 2023 depremleri de her alanda olduğu gibi çocuklar açısından maalesef çok zor bir deneyim sürecidir. Ancak bu afet ve/ya kriz müdahalelerinin özellikle çocuklar açısından nasıl düzenlenmesi gerektiği hayatidir. İlgili yazında kriz müdahalesinde pratik uygulamalar ve katılımcı araçlar yoluyla çocuk haklarının ilerletilmesinin önemine ve özel ihtiyaç sahibi çocukları da içerecek şekilde tüm çocukların dâhil edilmesinin hayati rolüne dikkat çekilmektedir (Argren & Jonsson, 2023).

Son olarak tüm bu ortamın içinde pandemi süreci ve sonrasında dijitalleşmenin hızı ve yaygınlığı ile başta çocuklar olmak üzere tüm dünyayı etkilediği belirtilmelidir. Ayrıca dijital ortamın özellikle sosyal medyanın çocukların iletişim ve sosyalleşmesinde rolü de giderek artmaktadır. Çocukların iyi olma haline odaklanan bu çalışmada çocukların dijital ortamda neler deneyimlediği, iyi olma hallerini etkileyen faktörler de ele alınacaktır.

1.3. Proje Tasarımı ve Uygulaması

Disiplinler arası duyarlılık ve katılımcı yaklaşım ile uygulanan araştırma; çocuğun iyi olma hali, biyoekolojik model ve yapabilirlik yaklaşımını bir araya getirerek çoklu krizlerin içerisinde Türkiye’de çocukların iyi olma haline odaklanmıştır. Türkiye’de çocuğun iyi olma halini destekleyecek bir ekosistemi çocuklar ve ilgili aktörlerin katılımı ile düşünmek, kriz ortamının yarattığı eşitsizlikleri ve kırılmalıkları ortaya çıkararak sosyal politika önerileri geliştirmek için araştırma tasarımından araştırma bulgularının raporlanmasına kadar olan tüm süreç katılımcı bir biçimde gerçekleşmiştir.

Araştırmanın saha aşamasında farklı nicel ve nitel yöntemlerden oluşan karma yöntem kullanılmıştır. Nicel araştırma kapsamında Türkiye genelinde 11-18 yaş arası çocuklar ve ebeveynlerini kapsayan 1513 hanelik temsili bir örnekleme 29 ilin mahalle ve köylerinde anket çalışması yapılmıştır. Veri girişi ve kalite kontrol süreçleri sonrası analiz edilmiştir. Toplam 1513 çocuk (11-14 yaş aralığı %50; 15-18 yaş aralığı %50; K%49,6; E %50,4) ve 415'i çalışan anne olmak üzere 1093 anne, toplam 1513 ebeveyn ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Niteliksel araştırma Şanlıurfa ve İstanbul illerinde yapılmıştır. Niteliksel çalışma kapsamında Şanlıurfa ve İstanbul'da sosyo-ekonomik statüleri farklı çocuklarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerle krizlerin çocuklar üzerindeki etkileri doğrudan çocukların gözünden anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bu illerde çocuklarla odak grup toplantılarının yanı sıra ebeveynler ve öğretmenlerle de çalışmalar yürütülerek krizlerin çocuk çevresindeki destek ağlarına etkisi ele alınmıştır. Şanlıurfa'da Mayıs 2024'te niteliksel araştırma kapsamında 11-18 yaş aralığında sosyo-ekonomik statüsü (SES) düşük, orta ve yüksek olan toplam 26 çocukla derinlemesine görüşme yapılmıştır. İstanbul'da ise Mayıs sonu-Eylül 2024 döneminde derinlemesine görüşmeler tamamlanmıştır. İstanbul'da derinlemesine görüşmeler alt, orta ve üst SES grubundan ve birçok farklı ilçede yaşayan 27 çocukla yapılmıştır.

Anket ve derinlemesine görüşmeler çerçevesinde, konuşulması zor olan risk ve güvenlik konularına ilişkin deneyimleri anlamak amacıyla İstanbul ve Şanlıurfa'da çocuklar, ebeveynler ve öğretmenlerle odak grup toplantıları gerçekleştirilmiştir. Şanlıurfa'da 6 çocuk, 2 ebeveyn ve 2 öğretmen grubu olmak üzere toplam 10 odak grup toplantısı derinlemesine görüşmelere paralel olarak gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da 4 çocuk, 2 ebeveyn, 2 öğretmen ve 1 STK odak toplantısı yapılmıştır. Bu odak toplantılara ek olarak, Kayseri'den öğretmenlerin katılımıyla çevrimiçi bir odak grup toplantısı da gerçekleştirilmiştir.

1.4. Bulgulara Dair

Aşağıda detaylı olarak bulguları ve politika önerileri yer alan projenin, 25 Aralık 2024'teki kapanış toplantısında da belirtildiği üzere, araştırmaya katılan tüm çocuklara ve yetişkinlere teşekkür ederek, onların aktardığı bilgilerin, deneyimlerin, ihtiyaçların ve endişelerin sorumluluğu ile bu açık kitap ve internet sitesindeki bütün kaynaklar birlikte tartışmaya ve ortak çözümler üretmeye dair inatçı bir umutla paylaşılmaktadır. İçinde bulunduğumuz çoklu krizler çağı tüm kurumları etkilemekte, ailelerin, özellikle en düşük sosyo-ekonomik durumda olan ailelerin içinde oldukları kırılganlıklar çocukların iyi olma hallerini birçok alanda tehdit etmektedir. Araştırmamızda odaklanılan yaş grubu için okullar en yaygın ve en uzun soluklu çocuklara erişimin mümkün olduğu yapılar olarak daha da önem kazanmaktadır. Tüm belirsizlikler ve kırılganlıklara karşı okulları ve eğitim politikalarını güçlendirmek, tüm çocukların en temel haklarına erişimini okul temelli bir biçimde ilgili tüm paydaşlarla beraber sağlamaya çalışmak, ortak akılla geliştirilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kadar belirsizliğin, kaygının ve kaynak kısıtının olduğu ortamda eğitim sisteminin sınav odaklılığı da Bulgular Bölümü'nde ayrı bir başlık altında detaylı olarak ele alınacaktır. İçinde bulunulan krizler ortamı başta iklim ve ekonomik kriz ile geleceğe dair birçok sorunu ve kaygıyı çocuklara farklı düzeylerde hissettirse de günlük hayatta da sürekli "akademik başarı" kaygısı ve "yetersizlik" ile büyümeye, öğrenmeye, adapte olmaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede farklı bir eğitim anlayışı için bir paradigma değişikliğine ihtiyaç olduğu belirtilmelidir. Okulun, eğitimin anlamını yeniden düşünmek; farklılıkların gözetilerek, kapsayıcı bir anlayışla, nitelikli eğitimin her çocuk için hak olmasına dair kamuda ve kamuoyunda farkındalığın artırılması için halihazırda var olan durumun tüm boyutları tekrar tekrar masaya yatırılmalıdır.

Araştırma bulgularımız çoklu krizlerin yarattığı belirsizlik ortamı içinde var olan yaşam koşullarının ebeveynleri oldukça tükettiği ve ilgili yazının da gösterdiği üzere ebeveyn stres ve kaygılarının çocukların iyi olma halini oldukça etkilediğini göstermiştir. Bu çerçevede özellikle en alt sosyo-ekonomik statüdeki aileler başta olmak üzere ebeveynlerin desteklenmesi önemli bir politika müdahale alanı olarak önerilmektedir. Ebeveynler teknolojik değişimler ve dijital dünya başta olmak üzere var olan yeni gelişmelere dair bilgilenmeleri, medya okur yazarlığı da dâhil olmak üzere 2025 yılında çocuklarıyla şiddetsiz iletişim, stresle baş etme, esnek-dirençlilik için ebeveynliğe dair güçlendirici eğitimler almaları, hem günümüz dünyasının sorunlarıyla daha güçlendirilerek baş edebilmeleri hem de çocuklarıyla daha doğru iletişim kurmanın yollarını öğrenmelerine katkı sağlayabilir. Tüm bu eğitim süreci aynı zamanda ebeveynler arası destek mekanizmaları kurmaya da imkân vererek, sorunların ortaklığı ve çözme çabasının bireysel olmayan, toplumsal bir dayanıklılık olarak gelişmesine katkı sunabilir. Aşağıda detayları yer alan bulgularımız sosyo-ekonomik açıdan en dezavantajlı ailelerin önceliklendirilmesi gerektiğini gösterse de tüm aileler açısından bu tür bir farkındalık çok önemlidir.

Son olarak, bulgular bölümünde okuyacağınız üzere sosyo-ekonomik durumun çocuğun iyi olma hali alanlarının tümünü etkilediğini, en düşük sosyo-ekonomik statüdeki çocukların krizler ortamında daha da kırılgan hale geldiğini göstermiştir. Toplumdaki eşitsizliğin nesilden nesile aktarılmasının önüne geçebilmek, çoklu krizlerin içinde en dezavantajlı çocuklar başta olmak üzere tüm çocukların üstün yararının ve haklara erişiminin güvence altına alınmasını önceleyen politikaları savunmak, gerçekleşmesi için her düzeyde çaba ile mümkün olacaktır.

2. Bulgular

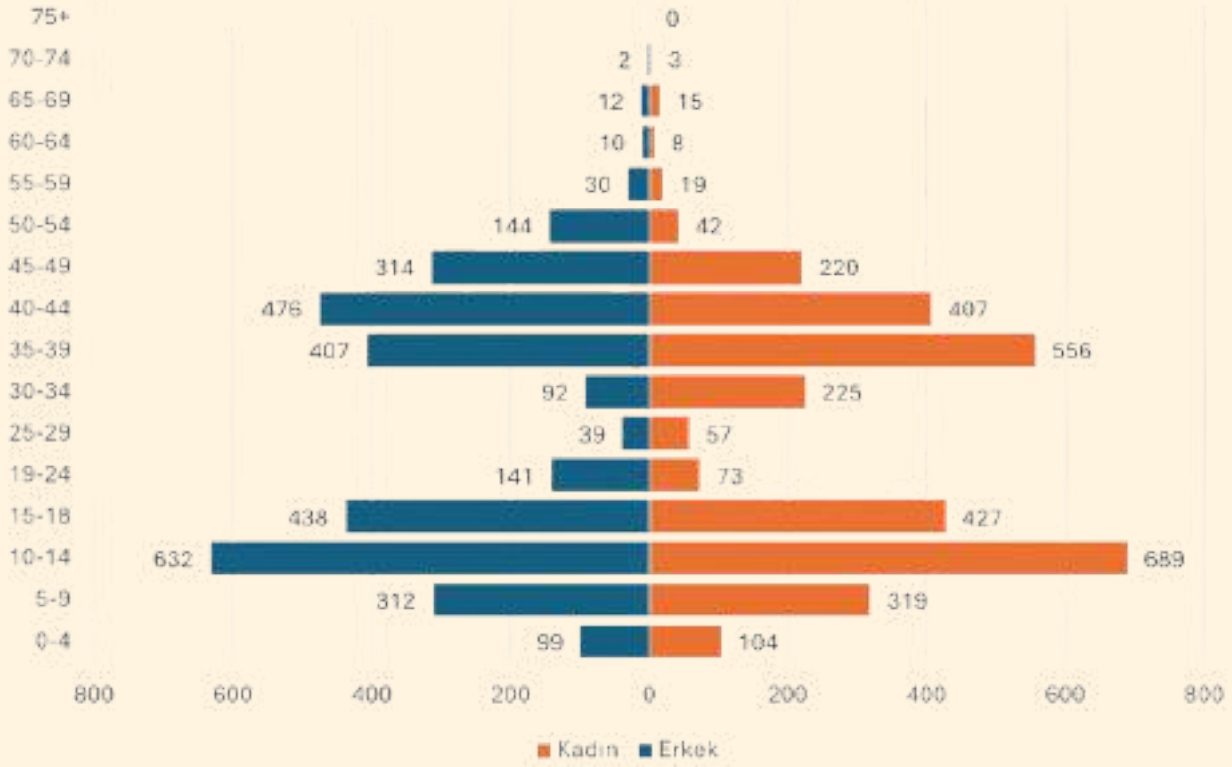
2.1. Çocuğun Yaşadığı Hanelerin Yapısı

Araştırma bulgularına göre çocukların yaşadıkları hanelerin ortalama büyüklüğü 4.2'dir, Türkiye'de bütün hanelerin ortalama büyüklüğünün 3.4 olduğu göz önünde tutulursa, çocuklu hanelerde ortalama sayının 4.2 olması şaşırtıcı değildir. Araştırma çerçevesinde görüşülen hanelerde yaşayan kişilerin yarısı anne ya da babayken, yarısı da çocuklardır. Büyük ebeveyn ya da benzeri akrabaların oranı %1'den azdır. Bu da bize görüştüğümüz ailelerin çekirdek aile olarak tanımlanan aileler olduğunu göstermektedir. Görüşülen hanelerdeki yaş ve cinsiyet dağılımına göre çocuklarda ortanca yaş 10-14 iken, ebeveynlerde 35-44 yaş diliminde yer almaktadır.

Babalar annelere göre daha eğitilidir, %17'ye yakını lise üstü bir eğitim almışken, kadınlarda bu oran %11 civarındadır. Lise mezunlarını dâhil ettiğimizde babaların %53'ünün, annelerinse %42'sinin lise ve üstü eğitim aldığı görülmektedir. Analizlerde kullanılmak amacıyla baba ve annelerin en son bitirdikleri okul düzeyinden yola çıkarak bir sosyoekonomik statü (SES) endeksi hesaplanmıştır. Ebeveynlerin bitirdikleri eğitim düzeyinin basit ortalaması alınmış, tek ebeveynli hanelerde hangi ebeveyn mevcutsa onun verileri kullanılmıştır. Elde edilen ortalamalar düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç kategoriye kodlanmıştır. İleride de görüldüğü üzere bu kodlamayla elde edilen SES değişkeni birçok konuda ebeveynin ya da çocuğun görüş ve durumu hakkında anlamlı bir etki taşımaktadır, bu açıdan tutarlı ve geçerli bir ölçüt olduğu düşünülmektedir.[1]

[1] Sosyoekonomik statünün tanımlanması ve ölçümünde ülkemizde yerleşmiş bir ölçüm bulunmamaktadır, yapılan girişimlerde de eğitim kriterinin önemli bir belirleyici olduğu görülmüştür. Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü., & Türkyılmaz, S. (2010). Temsili bir örnekleimde sosyo-ekonomik statü (SES) ölçüm aracı geliştirilmesi: Ankara kent merkezi örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 182-220.; TYAP (2023). Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi (Tüses). https://tyap.net/mediaf/TUSES_Hakk%C4%B1nda.pdf; TÜAD (2012), SES Projesi Sunumu https://tuad.org.tr/upload/dosyalar/SES_Projesi.pdf

Şekil 1. Çocukların Yaşadığı Hanelerin Yapısı

Yukarıda sergilenen yaş piramidi hanelerdeki yaş dağılımını göstermektedir. Görüldüğü üzere çocuklarda ortanca yaş 10-14 iken, ebeveynlerde 35-44 yaş diliminde yer almaktadır. Kadınlarda ortalama yaşın daha düşük olmasının temel sebebi babalar ile anneler arasındaki yaş farkı olduğu görülmektedir. Hanelerde yaşlı bireylere rastlanmaması çekirdek ailelerin yaygınlığının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Görüştüğümüz hanelerin %72'sinde anneler herhangi bir işte çalışmamaktadır, çalışan annelerin çoğunluğu mavi yakalı/işçi ya da esnaf olarak çalışmaktadır. Memur ve benzeri beyaz yakalı işlerde çalışanların oranı beşte birin altında kalmaktadır. Çalışan anneler çoğunlukla haftada 5-6 gün, günde de 8-10 saat arasında çalışmaktadır. Anne çalışırken evdeki on sekiz yaşından küçük çocukların bakımını ya kimse üstlenmemektedir (%46) ya da büyük ebeveynler ile abla/ağabeyler üstlenmektedir (%44). En düşük SES grubunda bakımı kimse üstlenmezken ya da sorumluluk abla/ağabeye kalmışken; en yüksek SES grubunda bakıcılar devreye girmektedir. Babaların bakım yükünü üstlendiği durumlara neredeyse hiç rastlanmamıştır.

Çalışmayan annelerin üçte biri daha önce herhangi bir işte çalışmışlardır; evlenmek, doğum yapmak ya da bakım yükü nedeniyle çalışmayı bırakmışlardır. Annelerin çalışmamasının en önemli sebebi de evdeki bakım yükü olarak belirtilmiştir.

Çocukların yaşadıkları hanelerin göç geçmişine bakıldığında kentlerde yaşayanların üçte biri, kırdaki yaşayanların altıda biri yaşadıkları yere göç ile gelmişlerdir. Çocukların ailelerinin beşte biri yaşadıkları mahalleden taşınmayı düşünmektedir, bunun en önemli sebepleri kiralara yükselmesi, geçim sıkıntısı ve iş olanaklarıdır; yani maddi koşullardır.

I. Aile Destek ve Sosyal Güvence Politikaları

Gelir ve Sosyal Güvence Programlarının Genişletilmesi:

Çocuklu hanelerin daha yüksek ortalama büyüklüğü ve artan sorumlulukları göz önünde bulundurularak, düşük ve orta SES gruplarına yönelik doğrudan gelir destekleri, sosyal yardım paketleri ve esnek sosyal sigorta düzenlemeleri uygulanmalıdır.

Çekirdek Ailelerin Dayanıklılığının Artırılması:

Çekirdek aile yapısının baskın olduğu bu ailelerde, ebeveynlerin iş kaybı veya ani gelir düşüşlerinde yaşam masraflarını sürdürebilmelerine yönelik acil yardım fonları ve kriz destek mekanizmaları hayata geçirilmelidir.

II. Ebeveyn Eğitim Düzeylerinin ve Mesleki Gelişiminin Desteklenmesi

Eğitim İmkânlarının Geliştirilmesi:

Babaların ve annelerin eğitim düzeyleri arasındaki farkın azaltılması amacıyla, özellikle düşük eğitim düzeyindeki ebeveynlere yönelik yetişkin eğitim programları, mesleki kurslar ve yaşam boyu öğrenme olanakları desteklenmelidir.

Cinsiyet Eşitliği ve Mesleki Yatırımlar:

Kadınların iş gücüne katılımını ve mesleki gelişimini destekleyecek, esnek çalışma modelleri ve çocuk bakım hizmetleriyle entegre programlar geliştirilmeli, böylece kadınların eğitim ve kariyer fırsatlarına erişimi artırılmalıdır.

III. Çocuk Bakım ve Erken Çocukluk Dönemi Hizmetlerinin İyileştirilmesi

Kaliteli Çocuk Bakım Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:

Çalışmayan annelerin ruhsal sağlıkları ve evdeki bakım yükü göz önüne alınarak, devlet ve yerel yönetimler tarafından kaliteli kreş ve çocuk bakım merkezlerinin kurulması teşvik edilmelidir.

Çocuk Bakımında Toplumsal Dayanışma:

Aile içi bakım sorumluluklarının paylaşımını destekleyecek topluluk temelli destek mekanizmaları ve gönüllü aile danışmanlık hizmetleri geliştirilerek, ebeveyn yorgunluğunun azaltılması sağlanmalıdır.

IV. Kentleşme, Göç ve Konut Politikalarının Yeniden Yapılandırılması

Uygun Fiyatlı Konut Üretiminin Teşviki:

Hanelerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları hafifletmek amacıyla, düşük gelir gruplarına yönelik uygun fiyatlı, nitelikli, sağlam konut projeleri ve kira destek mekanizmaları uygulanmalı, özellikle göç alan kentlerde yaşam standardı yükseltilmelidir.

2.2. Çocuğun İyi Olma Hali Genel Değerlendirme

Şekil 2. Çocukların Yaşamdan Memnuniyetleri

Araştırma çalışmamıza katılan çocukların yaşamdan öznel memnuniyetlerini birden fazla yöntemle ölçmeye çalıştık. Çocukların yaşamlarından genel memnuniyet dereceleri 0 ile 10 arasında değişen bir endekste 7.2'yken, ailelerinin sosyoekonomik statüsünün (SES) etkisi de görülmektedir, en yüksek SES kategorisinde bu rakam 7.8'ken, en düşükte 6.6'dır. SES'in çocukların yaşamdan memnuniyetleri üzerindeki etkisi diğer karmaşık endekslerde de görülmektedir, 10 üzerinden hesaplanan bu endekslerde en yüksek ve en düşük SES kategorileri arasında 2 ile 0.8 arasında değişen farklar görülmektedir, bu farkların hepsi istatistiksel olarak anlamlıdır. Çok değişkenli analizlerimiz de cinsiyet, yaş, okuma/çalışma durumu ve SES için kontrol edildiğinde de bu farkın korunduğunu göstermektedir. Bütün diğer değişkenler sabit olmak üzere yüksek SES'e sahip çocuklar düşük SES'e sahip çocuklara kıyasla daha mutlu olduklarını söylemektedir.

Bu analizlerin bize gösterdiği başka bir konu da okula giden çocukların -çalışanlar dâhil olmak üzere- okula gitmeyen çocuklardan daha mutlu olduklarını söylemeleridir. Bu da okulun çocuğun iyi olma hali üzerindeki önemli etkisini açıkça göstermektedir.

	Öğrenciler	Bütün Çocuklar
Öğrencilik hayatından...	0.16	
...yaşadığın evden	0.01	0.02
...maddi durumunuzdan	0.22	0.29
...yaşadığın insanlardan ne kadar memnun olduğunuzu söyler misin?	0.09	0.10
Bu mahallede yaşamaktan	0.09	0.13
...arkadaşlarından	0.20	0.21
Kendi bedeninden	0.06	0.08
Sağlık durumundan	0.09	0.09
İnternette yaşadığın deneyimden	0.09	0.06

Tablo 1. Yaşamdan Memnuniyetin Belirleyicileri (Beta Katsayıları)

Çocukların yaşamdan memnuniyetlerini belirleyen faktörlere baktığımızda bütün çocuklar söz konusu olduğunda maddi durumun ve arkadaşların ne kadar önemli olduğu yukarıdaki tabloda görülmektedir. İlişkinin gücünü gösteren beta katsayısı maddi durum için 0.29, arkadaşlarla ilişkilerden memnuniyetin 0.2'dir. Mahallenin ve ev ortamının etkisinin de göz önünde tutulması gerekmektedir.

Öte yandan farklı çocukların farklı kaygılara sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Daha düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerin çocukları, 15-18 yaş arası çocuklar ve erkek çocukları ekonominin durumundan, aile bireylerinden birinin işsizliğinden ya da gelecekle ilgili planlarının gerçekleşmeyeceğinden diğer gruplara kıyasla daha fazla kaygılanırken; kız çocukları ve 11-14 yaş arası çocuklar akademik başarısızlık kaygısını daha fazla hissetmektedirler.

I. Ekonomik Güvencenin Artırılması ve Sosyal Güvence

Doğrudan Maddi Destek Programları:

Düşük SES grubundaki ailelerin yaşam memnuniyetini artırmak amacıyla, gelir destekleri, uygun maliyetli kredi ve burs sistemleri ile ekonomik dayanıklılık güçlendirilmelidir.

Sosyal Güvence ve Danışmanlık Hizmetleri:

Yerel yönetimlerin işbirliğiyle, ailelere finansal planlama ve bütçe yönetimi konularında danışmanlık hizmetleri sunulurken, maddi durumdan kaynaklanan kaygıların azaltılması hedeflenmelidir.

II. Okul İçi ve Okul Dışı Sosyal Katılımın Güçlendirilmesi

Okula Devamın Teşviki:

Okula devam eden çocukların daha yüksek yaşam memnuniyeti göz önüne alındığından, okula erişimin artırılması ve devamlılık teşvik edici programlar (örneğin, burslar, ulaşım destekleri) devreye sokulmalıdır.

Sosyal Etkinlikler ve Arkadaşlık İlişkilerinin Desteklenmesi:

Okul ve toplum düzeyinde, çocukların sosyal ağlarını güçlendirecek, arkadaşlık ilişkilerine zemin hazırlayacak, kültürel ve sportif etkinliklerin yaygınlaştırılması yoluyla sosyal katılım artırılmalıdır. Özellikle düşük SES grubundaki aileler için okul ve okul dışı tüm faaliyetlerin ücretsiz olarak sağlanması ailelere ve çocukların iyi olma haline önemli bir katkı sağlayacaktır.

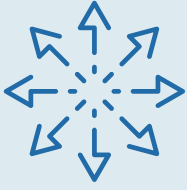
III. Psikososyal Destek ve Kaygı Yönetiminin İyileştirilmesi

Okul Tabanlı Psikolojik Danışmanlık:

Sınav stresi, ekonomik belirsizlik ve gelecekle ilgili kaygıları azaltmak amacıyla, özellikle 15–18 yaş grubuna yönelik okul merkezli psikolojik danışmanlık hizmetleri ve rehberlik programları güçlendirilmelidir.

Çok Yönlü Ruhsal Destek Programları:

Aile bireylerinin işsizlik, maddi zorluk ve diğer risk faktörlerinden kaynaklanan kaygılarını hafifletecek, kapsamlı ruhsal destek ve kriz müdahale programları uygulanmalıdır.

2.3. İklim Değişikliği ve Diğer Krizler

Araştırmamızda görüştüğümüz çocukların yarısı deprem, orman yangını gibi doğal afetleri en önemli üç tehdit arasında görürken, işsizlik %49 ile ikinci sırada, yoksulluk ise %45 ile üçüncü sırada gelmektedir. Salgın hastalık yanıtıysa %33 ile dördüncü sırayı almaktadır.

Yaşça küçük çocuklar için en önemli tehdit doğal afetlerken, 15-18 yaş grubunda en önemli tehdit olarak işsizlik gelmektedir, bu da yaş büyüdükçe çevresel faktörlere duyarlılığın arttığını göstermektedir. Öte yandan SES düzeyi de tehdit algılarını doğrudan etkilemektedir. En düşük SES grubundaki çocuklar doğal afetleri ve yoksulluğu en yüksek SES grubundaki çocuklara kıyasla daha fazla belirtmişlerdir. Kırdan yaşayan çocuklar doğal afetleri daha az belirtmişken, işsizliği daha sık bir tehdit olarak görmektedir. Bununla birlikte çocukların hemen hepsi deprem ile ilgili konularda okulda/işyerinde bilgilendirildiklerini söylerken, salgın hastalıklar konusunda bilgilendirilen çocukların oranı %80'dir. Diğer konularda bilgilendirilen çocukların oranı dörtte üçün altında kalmaktadır.

Çocukların yarısı depremden, dörtte biri sıcak hava dalgasından ve altıda biri de kuvvetli fırtınadan son üç yılda doğrudan etkilendiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte çocukların %45'i doğal felaketlerin günlük yaşamı doğrudan olumsuz etkilediği görüşündedir. Bu oran en düşük SES grubundaki ailelerin çocuklarında %50, en yüksek SES grubundaki ailelerin çocuklarında %35'tir, bu da deneyimlerin sınıfsallığına dikkat çekmektedir.

Çocukların kaygı düzeylerinin yüksekliği ve kendi aktarımlarıyla “yetişkinmiş” gibi davranmak zorunda kalmaları içinde bulunduğumuz çoklu krizler ortamının çocuklar üzerindeki olumsuz etkisinin en önemli göstergesi olarak kabul edilmelidir.

“Çevremdeki yetişkinler bazen bana şey diyor “Sen böyle konuşuyorsun, bu kadar yetişkinmiş gibi konuşuyorsun. Biz küçükken böyle davranmadık. Biz sadece neyi oynayacağımızı tartışıyorduk.” Ama, ülkemizin gidişatları sonucunda benim yaşındaki çocukların bizden daha küçük olan neslin hani ileride daha çok bu konular hakkında konuşacağını düşünüyorum. Maalesef bu sadece yetişkinlere özgü görülen konularda hani siyasettir diyelim, artık daha da kafa yorması görülebilen bir şey. Neden, çünkü ülkemizin en büyük konusu bu zaten, en büyük sorunu diyeyim. Bu ülkedeki her yaşta insanı etkiliyor. Bu yüzden küçük çocuklar bile artık bunlardan etkileniyor. Yani her yerde var bu, internette gezinirken görüyorsun. Televizyon açtığında görüyorsun ve tabi ki çocukları etkiliyor yani. Ve artık biz çocuklar neredeyse bir yetişkin gibi davranmak için zorlanıyoruz. Şartlar böyle gerektiriyor.” (İK10ÜGH)

“Gerçekten herkes depresyonda bu belki dışarıya çok yansımıyor. Belki şu an hepimiz çok vurdumduymaz bile görünüyor olabiliriz belki büyükler tarafından. Ya bunlar hiçbir şey umursamıyor ama o kadar çok umursuyoruz ki ve bunu hani kimse tarafından ben gerçekten anlaşılabilmediğimizi düşünmüyoruz çünkü hani anlattıkça da ee o zaman daha çok çalış, daha çok uğraş ama hani daha çok uğraşsak da bir yere varmayacak. Yani ben böyle düşünüyorum. Kaygımızın sebebi bence bu aslında.” (O_İM2OB)

Odak gruplara katılan bir öğretmen de bu krizlerin ve belirsizlik ortamının yarattığı güvensizliğin bu dönemde çocuk olmayı çok etkilediğini aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

“Bence şu dönemde çocuk olmanın en zor yanı toplumsal güvenin olmaması. Hani eskiden bizim dönemimizde biz rahatça sokağa da çıkıyorduk. Çok rahat oyun oynuyorduk. Sabah dışarı çıkıyorduk, akşam ezanına kadar eve gelmiyorduk. Annemiz bizi merak etmiyordu. Çünkü bu güveni sağlayan komşularımız vardı. Etrafta komşu teyzeler, arkadaşlarımız vardı, kimse de demiyordu bu çocuğun başına bir şey gelir diye. Ama şimdi çocuklardan hem öz güvenli olmalarını istiyoruz. Özerklik kazanmalarını istiyoruz ama öz güven kazanmalarını sağlayacak bir ortamı da onlara sağlayamıyoruz. Şu an bence çocukluğun en büyük problemi bu.” (Kayseri Öğretmen Odak Grup)

I. Risk Bilincinin ve Hazırlığın Artırılması

Afet Eğitimi ve Tatbikatlarının Entegrasyonu:

Eğitim müfredatına entegre edilecek kapsamlı doğal afet eğitimi kapsamında, deprem, orman yangını, sıcak hava dalgası ve kuvvetli fırtına gibi risklere karşı acil durum tatbikatlarının düzenlenmesi önerilmektedir. Bu yaklaşımla, hem öğrencilerin hem de ailelerin kriz anlarındaki davranışsal ve operasyonel yetkinlikleri artırılacaktır.

Erken Uyarı ve Kriz Müdahale Sistemlerinin Güçlendirilmesi:

Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili devlet kurumları arasında kurulacak erken uyarı sistemleri ve kriz müdahale ekipleri aracılığıyla, doğal afetler karşı hazırlıklı olunması sağlanmalı, böylece risklerin minimize edilmesi hedeflenmelidir.

II. Ekonomik Güvencelerin Sağlanması ve Sosyal Yardım Sistemlerinin Geliştirilmesi

Gelir Destekleri ve İstihdam Politikaları:

Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerin yaşadığı ekonomik belirsizlikleri hafifletmek amacıyla, doğrudan gelir desteği, uygun maliyetli kredi olanakları ve istihdam garantisi sağlayan programlar uygulanmalıdır. Bu müdahale, çocukların yaşadığı ekonomik kaygıların azaltılmasına katkı sunacaktır.

Kriz Destek Paketleri ve Sosyal Güvence Mekanizmaları:

Ekonomik çalkantılara karşı, ailelerin dayanıklılığını artıracak sosyal yardım paketleri ve acil durum fonlarının genişletilmesi, düşük SES gruplarının yaşadığı kaygıların azaltılması açısından önem arz etmektedir.

III. Ruhsal Sağlık ve Psikososyal Destek Sistemlerinin Güçlendirilmesi

Okul Tabanlı Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri:

Özellikle 15-18 yaş grubunda gözlemlenen sınav ve gelecek kaygısına yönelik, okul merkezli psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu hizmetler, çocukların kronik kaygı düzeylerini düşürerek, ruhsal dayanıklılıklarını artırmayı amaçlamaktadır.

Topluluk Temelli Ruhsal Destek Ağlarının Oluşturulması:

Aile, okul ve yerel toplum arasında kurulacak, kriz anlarında hızlı müdahale sağlayacak psikososyal destek ağları ile çocukların duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarının bütüncül olarak karşılanması sağlanmalıdır.

IV. Eğitim Sistemi ve Akademik Baskının Azaltılmasına Yönelik Reformlar

Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımlarının Geliştirilmesi:

Akademik başarıyı yalnızca sınav sonuçlarına bağlamayan, öğrencilerin bütünsel gelişimini (eleştirel düşünme, yaratıcılık ve sosyal beceriler) ölçen alternatif değerlendirme sistemlerinin hayata geçirilmesi önerilmektedir.

Okul Ortamının ve Eğitim Programlarının Yeniden Düzenlenmesi:

Eğitim sisteminin sınav baskısının azaltılmasına yönelik reformlar kapsamında, ders dışı etkinliklerin çeşitlendirilmesi ve okul ortamının, çocukların psikososyal iyi oluşunu destekleyecek şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir.

V. Katılımcı Yaklaşımlar ve Toplumsal Güvenin Artırılması

Çocuk Katılımının Teşviki ve Danışma Mekanizmalarının Oluşturulması:

Okul, mahalle ve şehir düzeyinde çocukların görüşlerini dile getirebilecek danışma komiteleri ve çocuk meclisleri kurulması, katılımcı demokratik süreçlerin güçlendirilmesi açısından önemlidir.

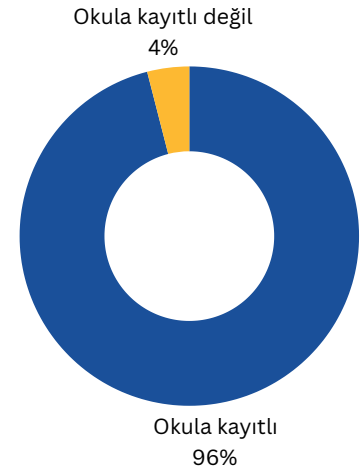
Toplumsal Dayanışma ve Güven Ortamının Yeniden İnşası:

Mahalle düzeyinde komşuluk dayanışmasının desteklenmesi, güvenli sosyal alanların oluşturulması ve yerel yönetimler ile toplumsal aktörler arasındaki işbirliğinin artırılması, çocukların yaşam memnuniyetine olumlu katkı sağlayacaktır.

2.4. Okul ve Öğrencilik Hayatı

Araştırma çalışmamız görüşülen çocukların büyük çoğunluğunun (%96) herhangi bir okula kayıtlı olduğunu göstermektedir. Herhangi bir okula kaydolmayan çocuklar daha çok 15-18 yaş diliminde (%13) ve en düşük SES'e sahip ailelerden gelen çocuklar (%18) arasından gelmektedir. Bu durum bize çocuğun iyi olma hali üzerinde önemli bir etkisi olan okul ortamına erişimin sınıfsallıktan etkilendiğini göstermektedir.

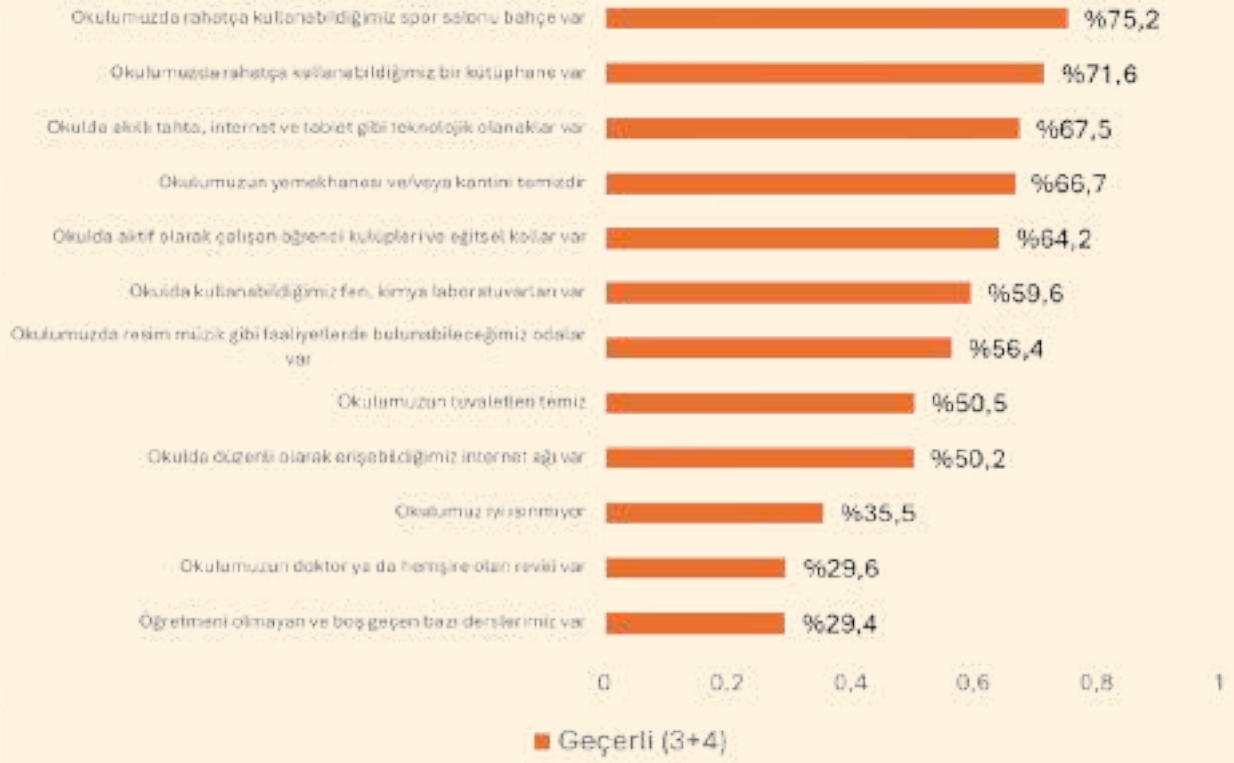
Çocukların okula ara vermek konusundaki eğilimlerinde de yaş, cinsiyet ve SES'in etkisi olduğu görülmektedir. Erkek çocukları, 15-18 yaş dilimindeki çocuklar ve en düşük SES grubundaki çocuklar eğitimlerine ara vermeyi daha fazla düşünmektedir. Erkek çocuklarının eğitimine ara verme eğilimi kız çocuklarının 1.5 katıyken, daha büyük çocukların bırakma eğilimi 4 kat, düşük ve orta SES kategorisindeki çocuklarınsa neredeyse 8 kat daha fazladır.

Çocukların eğitimlerini bırakma sebepleri arasında akademik başarısızlık ve derslere ilgisizlik önde gelen neden olarak belirtilirken, para kazanma ihtiyacı ve aile ekonomisine katkı sağlama isteği de ikinci sırada gelmektedir. Çocukların belirttiği başka bir neden de okula karşı ilgi kaybı ve okulun faydasız görülmesidir.

Görüştüğümüz çocuklar arasında okullarına devam edenlerin okul ortamlarından genel olarak memnun oldukları araştırma sonuçları arasında yer almaktadır. Çocukların büyük çoğunluğu arkadaşları arasında sevildiklerini düşünmektedir (%93), okulda kendisini güvende hissedenenlerin oranı da %85'tir. Öğrencilerin dörtte üçünün velisi okulla ilgilenirken okulda öğrendiklerinin işe yarar şeyler olduğunu söyleyenlerin oranı da yüksektir. Bununla birlikte %40'lık bir kesim zaman zaman derslerini takip etmekte zorlandığını belirtirken, beşte bire yaklaşan bir oranda da çocuklar okulda kendilerine karşı kötü davranan öğretmenler olduğunu söylemektedir.

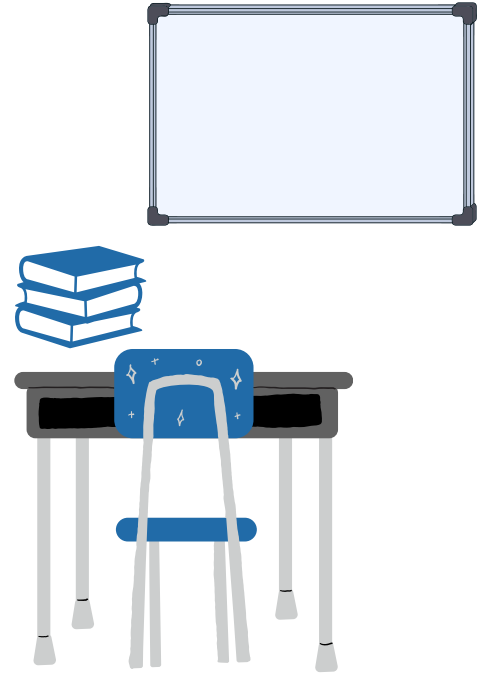
Çocukların okullarındaki deneyimlerinin de toplumsal cinsiyet, yaş ve SES gibi faktörlerden etkilendiğini görmekteyiz. Erkek çocukları kız çocuklarına kıyasla okulda daha olumsuz deneyimlere sahipken, 15-18 yaş arasındaki çocukların da okul deneyimleri daha küçük çocuklara kıyasla daha olumsuzdur. En düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerden gelen çocukların da diğer çocuklara kıyasla okul deneyimlerinin daha olumsuz olduğu araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Şekil 4. Öğrencilerin Eğitimden Beklentileri (Mütekabiliyet Haritası)

Araştırma çalışmamız öğrencilerin okul ortamına dair değerlendirmelerinin de önemine dikkat çekmiştir. Görüştüğümüz öğrencilerin kayda değer bir kısmı okullarındaki spor salonu/bahçe, kütüphane, teknolojik olanaklar ve laboratuvar gibi alt yapı unsurlarından memnundur. Öte yandan okullardaki temizlik sorunu çocuklar tarafından da fark edilmiştir, okullarının tuvaletlerinin temiz olduğunu söyleyen çocukların oranının %50 olduğu görülmektedir. Okulların iyi ısınmaması, revir bulunmaması ve boş geçen derslerin var olması da çocukların belirttikleri sorunlar arasındadır.

Yemek konusu da önemli bir başlık olarak hem İstanbul hem Şanlıurfa'da çocuklar tarafından dillendirilmektedir:

“Özellikle de okulda bir yemekhane olmasını isterdim. Zaten benim kantin bildiğim yemek olur ama yok yani tost yapıyorlar. Onun da içinde bir şey yok. Çok pahalı bir de 25 TL yani. Belki size ucuz gelebilir ama bize göre değil, Urfa'ya göre değil. Şimdi gitsek Antalya'da yese en az 50 TL'dir belki. Ama durumları olmayan yiyemiyor. Kek satıyor ama kek insanın karnını doyurmuyor. Ben isterdim güzel bir yemekhane olmasını. Her gün değişik değişik yemekler olmasını isterdim. Bir de beni sinir eden şu, hak eden bu tarz şeyleri yaşamıyor ama hak etmeyen de her türlü şekilde hayatını sürdürüyor. Beni sinir eden ve beni üzen bu. Mesela bütün öğretmenlerim söylüyor. Karaköprüdekiler çok şımarık, kolejde olanlar. Sadece Karaköprü değil Urfa'nın dışı, her şekilde. Yani hak etmiyorlar diyorlar. “Siz daha çok hakediyorsunuz, yapabiliyorsunuz, potansiyeliniz var, siz bizim geleceğimizesiniz” falan diyorlar ama işte biz böyle hiçbir şey görmeyerek gelecek olmayı da istemiyoruz. Biz de biraz bir şey alalım ki size de verelim ama hiçbir şey almıyoruz. Sadece biz veriyoruz, hiçbir şey alamıyoruz.” (UKIAGA)

Özellikle Şanlıurda'daki öğretmen odağında okulların altyapı koşullarındaki kısıtlar da aktarılmıştır:

“Kışın 4 yıldır ben o okuldayım. 4 yıl boyunca hiç bir şekilde dışarıda kar yağıyorken bile içerde ısıtıcı yoktu petekler yanmıyor, kalorifer çalışmıyor. Elektrik zaten sürekli kesik olsa bile şalterler kaldıramıyor o sistemi. Bir tane kettle bile çalıştırsak elektrikler gidiyor, şarteller atıyor. Çok affedersiniz, kaba tabirle it gibi dona donu ders işlemek zorunda kaldık. Çocukların hepsi kış boyu çok hastaydı. Bundan dolayı okula gelmeyenler vardı. Gelenler de titreye titreye böyle gerçekten çocuğun o titreyişini gördüm. O şekilde sınıfta 7 saat boyunca oturmak zorunda kaldılar. Akıllı tahta geçen sene geldi ama elektrik sıkıntısı. Zaten kaçak elektriğin had safhada kullanıldığı bir bölgeyken kim akıl etmiş de oraya elektrikle çalışan bir kalorifer sistemi kurmuş bilmiyorum. Hiçbir şekilde çalışmadı 4 yıl boyunca, hani elektrik gidince su da gidiyor, hayat resmen felç oluyor okulda.” (Şanlıurfa)

Nicel araştırma verilerimiz çocuklar arasında zorbalığın da sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin %13'ü okulda kendisine hoşuna gitmeyen isimlerin takıldığını, %6'sı şakalaşma haricinde bir darbeye karşılaştığını ve %4'ü de diğer çocuklar tarafından dışlandığını belirtmiştir. Bu tür zorbalıklarla 15-18 yaş arasındaki çocukların daha küçük çocuklara kıyasla daha fazla karşılaştığı görülürken, benzer bir farkın sosyoekonomik statüyle ilişkili olduğu da araştırma bulguları arasındadır. Lakap takma gibi bir davranışla karşılaşanların oranı en yüksek sosyoekonomik statüdeki ailelerden gelen çocuklarda %10'ken, diğer gruplarda sırasıyla %13 ve %15'tir.

Okulun kötü iklimini belirleyen unsurlardan biri olarak zorbalık çocukların okul yaşamlarını ve okulları ile kurdukları bağları, güven ilişkilerini belirleyen bir durum olarak çocukların anlatılarına yansımaktadır. Hem İstanbul'da hem Şanlıurfa'da okulda zorbalığın yanı sıra sınıf arkadaşları tarafından yaşadıkları dışlanmayı dile getiren, bunu anlamlandırmaya çalışan çocuklar da yer almıştır. Aşağıdaki alıntıda bu "arkadaşsız olma" durumunun ne kadar önemli olduğu ve mutsuzluk yarattığı aktarılmaktadır:

"Hayır. Yani, şey beni okuldaki...sınıftaki arkadaşlarım... okulda çok arkadaşım yok ama sınıftaki arkadaşlarım beni hiç sevmiyorlar. Bilmiyorum neden. Mesela grupta bir şey yazarım bana cevap vermezler, beni hiç sevmiyorlar. Gerçekten nedenini bilmiyorum hani onlara...Whatsapp grubundan yazıyorum mesela. Önemli şeyler yazıyorum. Sınavla ilgili şeyler yazıyorum. Onları ilgilendiren şeyler yazıyorum. Hiçbirinde bana cevap vermiyorlar. Bu gerçekten çok üzücü oluyor bazen, çok kalp kırıcı oluyor. Neden böyle bir şey olduğunu da bilmiyorum gerçekten hani, şey yapıyorum. Hani bir şey yapmışsam, en azından bilirim. Ama bilmiyorum, sevmiyorlar beni. Ama seviyorlardı önceden. 9, 10, 11'de seviyorlardı. Bu yıl hiç sevmiyorlar. Mesela ablalarım falan söylediğimde şey diyorlar. Diyorlar sen ders çalışıyorsun diye olabilir, bilmiyorum ama yine de. Onların isteğine göre hareket etmiyoruz diye olabilir. Mesela bir hoca içeriye girdiğinde hocam ders anlatın dediğimiz zaman, bizim sınıfımızda bir kaos ortamı oluyor.

Ders anlatmasınlar, biz boş boş gelip boş boş gidelim. Bu havada oldukları için bizden de öyle bir performans bekliyorlar. Biz de öyle değiliz. Biz geliyoruz sonuçta sabahın erken saatlerinde kalkıp akşama kadar okuldayız. Sonuçta boşuna gelmiş olmayalım. Ders çalışabiliyoruz. Ondandır kesin yani...” (UK2AGS)

Öğretmenlerle yapılan odak gruplarında altı çizilen bir nokta ise dijital dünyanın çocuklar açısından zorbalık, şiddet algısını değiştirdiği yönündedir:

“Sanal zorbalık olarak tanımlanacak, işte izinsiz fotoğrafin yayınlanması, işte üzerine eklemeler yapıp yayınlaması gibi konuların şiddet olarak görülmemesi sıklığı çok yüksek. Tabii bunun üzerine konuştuğunuz zaman açıklamaları yaptığınız zaman genelde böyle tatlı tatlı dönütler alıyorsunuz. Ama bir sınıfta mesela çok sert bir duvara çarptım. “Hayır şiddet değildir”, ama bakıyorsunuz şey diyor çocuk, ben de yapıyorum bunu. Ben şiddet uygulamıyorum ki arkadaşşıma? Ben de yapıyorum bu şiddet değil o yüzden kısmı çok yaygın sınıfta.” (İstanbul)

Nicel araştırmamızın bir önemli bulgusu da çocukların öğrencilik hayatlarından memnuniyetlerinin okula ne kadar aidiyet duydukları ve okulda ne kadar güvende hissettikleriyle ilişkisidir. Okulda yaşanan olumlu deneyimlerin yanı sıra okulun hijyenik durumu da çocukların okullarından memnuniyetlerini arttıran bir unsur olarak göze çarpmaktadır. En önemli bulgulardan biri daha yüksek SES kategorisindeki çocukların öğrencilik yaşamlarından daha fazla memnuniyet duymalarıdır, bu konuda da sınıfsallık ön plana çıkmaktadır.

Öğrencilerin %18'i okullarındaki rehber öğretmenle düzenli olarak görüştiklerini belirtmiştir, bu oran en yüksek SES grubunda %25'e kadar yükselmektedir. Rehber öğretmenle görüşmenin en önemli nedenleri ise dersler ve sınavlar hakkındadır, diğer konularda görüşme yapan çocuklara neredeyse rastlanmamıştır.

Rehber öğretmen ile
düzenli görüştüğünü
söyleyen öğrencilerin oranı

%18

2.5. Sınav Kaygısı

Derinlemesine mülakatlarda çocukların sıklıkla kendilerini tanımlarken ya da buldukları okul dönemini aktarırken bile LGS ya da YKS'ye göre tarif ettiklerini ve bu durumun geleceklerini belirlediğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Sınav ile ilgili başarıya korkusu çocukların okul ile ilgili yaşadıkları stres olgularından biri olarak anlatılara yansımaktadır:

“Yani yapabilir miyim? Yapar, yapabilir miyim, yapacak mıyım? Yani başarabilecek miyim? Bu büyük şeyi falan onda çok şeyim stresi mesela. Hani önümde 13 ay var. Değerlendirmem gereken onu değerlendirebilecek miyim, değerlendiremeyecek miyim diye çok korkup yani endişeliyim, kaygılıyım yani inşallah yapabilirim bilmiyorum. Sınav anına kadar her şeyi biliyoruz. Sınav anında hiçbir şeyi bilmiyoruz. Hiçbir şey bilmiyoruz. Çok değişik oluyor. Yani aslında bildiğimiz şeyleri yapamıyoruz, yazamıyoruz. Sonra hocalar yanlış anlıyor, farklı anlıyo hiçbir şey bilmiyor, anlıyorlar aslında öyle değil. Hani o sınav heyecanlı onlar yaşamadığı için belki öyle. Bilmiyoruz ama biz hani aslında biliyoruz. O sınav kâğıda önümüze gelince.”(UK2OFS)

“Sınav benim için öcü. Evet öcü. Hayatımı aldı. Benim bu yılımı çok aldı sınav. Çok zarar verdi bana bu yıl. Çünkü ben çok uykusuz kaldım. Gece geceye kadar ders çalışıp sabah erkenden uyanıp yine ders çalışmak...İnşallah kazanırım çünkü ben seneye de aynı şeyleri yaşamayı hiç istemiyorum. Biraz yıprattı beni sınav yılı, hatta baya.” (UK2AGS)

Mülakatlarda çocukların çoğu YKS, LGS gibi sınavlara hazırlığın nasıl tüm yaşamlarını belirlediğini, hayatlarının sınava göre nasıl şekillendiğini anlatmaktadırlar:

“Şöyle yani, ben zaten bu yıl evde neredeyse hiç kalmıyorum. Pazar günü bile ders çalışıyorum, dışarıdayım, kütüphanedeyim. Yani genel olarak evde kaldığımda biraz geç uyanan bir aileyiz biz. Yani yalan söyleyemeyeceğim. Yani genelde kütüphaneye gidiyorum. Zaten ben bu yıl çok sosyal aktivitelere zaman ayıramıyorum. Yani çünkü direkt işte istediğim bölüm de biraz üst olduğu için...En şeyden, yani kendimi... Her anımı değerlendirmeye çalışıyorum...”
(UK2AGS)

Yukarıdaki anlatıda da yer bulan ve nitel araştırmamızda hem çocuklar hem de yetişkinler ile yapılan odak gruplarında dillenen başarıya göre sınıfları ayırma, başarıya göre öğrencileri ayırma özellikle sınırlı kaynağın olduğu durumda sahada doğal bir çözüm olarak görülüp, tüm paydaşlarca meşru hale gelebilmektedir. Görüşmelerde sistemin sadece çocuklarda stres, kaygı gibi psikolojik rahatsızlıklar yaratması değil aynı zamanda çocukların içinde buldukları rekabetin de onları “başarı odaklı” olmaya ittiği ve çocukların da sınıflarında kendi başarılarına engel olarak gördükleri durumlar anlatılarda yer almaktadır:

“Bence okulu sabote eden öğrenciler hiç okula falan gelmemeli.”
(O_UM1AP)

“Evet mesela derse ilgisi olanları başka bir sınıfa alsalar, derse ilgisi olmayanları başka bir sınıf alsalar daha güzel olurdu.”
(O_UMT1AP)

Öğretmenlerle yapılan odak gruplarında sınavda başarılı olma baskısının eğitim sisteminde “hayalet okul” gibi yan yolların oluşmasına da yol açabildiği aşağıdaki sözlerle aktarılmaktadır:

“Hayalet ortaokullar da var hocam lafınızı kestim özür dilerim. 9. sınıftaki çocuk başlar başlamaz bakın öyle denetimsiz ki. Çocuk 9. sınıfa başlıyor, başladıktan sonra dersine giriyor. Sen çocuğunu getirme ya diyor. “Neden?” “Getirme sen.” Biz bu hayalet okula başlıyoruz, çocuk gitsin 10.000 TL verelim diplomasını alalım. Güzel, “diploma aldıktan sonra napsın bu çocuk” “gelsin burada devam etsin biz derse girelim”. (Şanlıurfa)

“Hocamın dediği merdiven altı şeyleri şimdi her okulun öğretmenleri, 3 öğretmen bir araya geliyor işte biz dersane açtık. Okul öğrencilere diyor işte falanca yerde şeyimiz var. Her okulun öğretmenleri neredeyse dersane açmış. Ortaokul, lise.” (Şanlıurfa)

Nicel araştırmada görüştüğümüz çocukların 112’si eğitime ara vermiş durumdadır. Eğitime ara veren çocukların bu kararı liseye geçerken, lise sırasında ve liseyi bitirirken verdikleri de araştırma bulguları arasındadır, bu geçiş noktaları özellikle dikkat çekmektedir. Okulu bırakmanın en önemli sebepleri derslerdeki başarısızlık, çalışmak zorunda kalmak ve okula gitme motivasyonunun kaybolmasıdır, bu da hem akademik başarının hem de maddi olanakların önemini göstermektedir.

Şanlıurfa sahasında, özellikle de düşük sosyoekonomik statüye sahip mahallede yaptığımız ebeveynlerle yaptığımız odak grupta çocukların üzerindeki hem okul bırakma baskısına hem de çocukların da devam etmek istemediğine dair anlatılar yer almıştır. Şanlıurfa’daki ebeveyn görüşmelerimizde kız ve erkek çocukları arasında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık sıkça vurgulanmıştır. Bu tavır kız çocuklarını eğitimi bırakmaya zorlamaya kadar varmaktadır:

“Kız çocuklarını kesinlikle okutmaya karşı. Kız çocuklarına yüz vermeyin. Kız çocuklarına bunu vermeyin. Örneğin erkek çocuğu 18 yaşında kızla buluşmaya gitmiş, ben şahit oldum, bu konuşmaya. Ruj izi bulaşmış, gülüyor, hoşuna gidiyor. Maşallah oğluma diyor. Ama kız yapsa aynı şeyi parçalarlar. Yemin ederim parçalarlar. Erkek çocuğuna tam destek.” (Şanlıurfa Odak 2)

Özellikle Şanlıurfa'da gerçekleştirilen iki odak grupta öğretmenler bu konuyu sıklıkla dile getirmişlerdir. Çocukların yetiştikleri ortam, onların eğitimden beklentilerini azaltmaktadır, ailelerin çocuklarından eğitim almaları konusunda beklentileri bulunmamaktadır:

“Oradaki kırsal kesimdeki bir beklenti çok çok daha farklı oluyor. Çocukların yetişmeleri, şekilleri. Orada ne oluyor, hocam çok daha iyi biliyor benden belki yorum yapmam şey olur, zengin bir aileyse çocuğun zaten okumaya ihtiyacı yokmuş gibi düşünüyorlar. Fakir bir aile şeyse ya iyi bir işçi olacak erkekse. Ya da hocamın dediği gibi kızsız iyi bir kadın olacak. Yani olay bu şekilde karşımıza çıkıyor.” (Şanlıurfa)

Kız çocuklarının eğitime devamında annenin önemli rolü çocuk mülakatlarında aşağıdaki sözlerle aktarılmıştır. Özellikle kız çocukları konusunda babanın desteğinin olmadığı durumda annenin okul devamlılığına olan desteği çocuk için çok kıymetlidir:

“-Annem. Diyor ki, kızım dersine çalış, gelecekte hayatını kurtar, ben okumadım sen oku, geleceğini kurtar diyor.” (UK1AFY)

Kız çocuklarına ev işi yaptırmama da anne desteğinin çocuğun eğitim hayatına katkı sağlayan bir başka boyutu olarak kız çocukları öykülerinde de yer almaktadır:

“... Zaten annem ders konusunda biraz üstümüze düşüyor, titizlik gösteriyor. Bir de şu anda da sınava yakın olan öğrenci ben olduğum için üzerime biraz düşülüyor. O yüzden de yani çok bir temizlikle falan uğraşmam yani. Direkt annem der yani yemeğini ye odana geç dersine başla”. (UK2OÖZ)

Nicel araştırmamıza katılan öğrencilerin altıda biri evlerinde düzenli olarak ders çalışmadıklarını söylemişlerdir, bu oran en düşük SES grubundaki çocuklar arasında dörtte bire yükselmiştir ve en yüksek SES grubundaki çocuklar arasındaki oranın üç katıdır. Erkek çocukları ve 15-18 yaş arasındaki çocuklar da düzenli ders çalışma konusunda zorluk çekmektedirler. Çocukların ders çalışamamalarının en önemli sebebi olarak evlerinde çalışma ortamının olmaması belirtilmiştir, ikinci sırada derslerin ilgi çekmediği söylenmiştir.

Yine çocukların altıda biri okulda derslerini öğrenemediklerini söylemişlerdir, bu oran erkek çocuklarında ve en düşük SES grubundaki çocuklar arasında anlamlı şekilde yüksektir, yine üç kata varan bir fark görülmektedir. Çocukların derslerini öğrenememelerinin birinci sebebi sınıf mevcutlarının fazla olmasıdır, ikinci sırada öğretmenlerin yetersizliği gelmektedir.

Öğrencilere hangi ek kaynakların derslerini öğrenmelerini kolaylaştıracağı sorulduğunda birinci sırada ek ders kitapları ve bilgisayarda yardımcı kaynaklar gelmektedir. Okulda yapılan ders tekrarları/etütlerin de yararlı olacağı düşünülmektedir. Öte yandan televizyonda ders tekrarının yararı konusunda öğrenciler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır, bu kaynağı faydalı bulanlar ve bulmayanların oranı eşittir.

Görüştüğümüz tüm çocuklar arasında dörtte birlik bir oran düzenli olarak bir dersane ya da kursa gitmekte veya özel ders almaktadır. 15-18 yaş arasındaki çocuklar arasında bu tür bir destek alanların oranı daha fazladır. En düşük SES grubundaki öğrencilerin %15'i, orta SES grubundaki öğrencilerin %22'si ve yüksek SES grubundaki öğrencilerin %36'sı düzenli olarak bu tür bir eğitim desteği almaktadır.

Böyle bir destek alan çocukların yarısına yakını bu desteği özel dersaneler veya eğitim kurumlarında almaktadır, çevrimiçi veya uzaktan alınan özel dersler ve eğitimler %30 oranıyla ikinci sıradadır. Belediyelerin düzenlediği kurslar %24 oranıyla üçüncü sıradadır. Özel öğretmenlerden ders alan öğrencilerin oranı %15, derneklerin verdiği kurslara katılanların oranı ise %7'dir.

Özel dersane veya eğitim kurumundan ders alan öğrencilerin oranı 15-18 yaş grubunda ve en yüksek SES grubundaki öğrenciler arasında daha yaygındır. Düşük ve orta SES grubundaki öğrenciler çevrimiçi veya uzaktan eğitime daha fazla yönelmiştir, keza belediyelerin verdiği kurslar da bu gruplarda daha yaygındır, en düşük SES grubunda bu tür bir eğitime devam edenlerin oranı %42'ye, en yüksek gruptaki oranın üç katına yükselmiştir.

Buna karşılık özel öğretmenden ders alan öğrencilerin oranı da en yüksek SES grubunda diğer grupların yaklaşık üç katıdır. Bu da desteklerdeki farklılaşmayı göstermektedir.

Alınan desteklerin birinci amacı doğal olarak derslere yardımcı olması ve LGS/YKS gibi sınavlara hazırlık desteği olarak ön plana çıkmıştır. Böyle bir destek alan çocukların %85'i aldıkları desteğin yararlı olduğu görüşündedir.

2.6. Çocukların ve Ebeveynlerin Eğitimden Beklentileri

Derinlemesine mülakatlarda çocukların sıklıkla kendilerini tanımlarken ya da buldukları okul dönemini aktarırken bile LGS ya da YKS'ye göre tarif ettiklerini ve bu durumun gelecekteki belirlendiğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Sınav ile ilgili başarı korkusu çocukların okul ile ilgili yaşadıkları stres olgularından biri olarak anlatılara yansımaktadır:

Şekil 5. Öğrencilerin Eğitimden Beklentileri (Mütekabiliyet Haritası)

Öğrencilerin aldıkları eğitimden en önemli beklentilerinin kendi yeteneklerini geliştirmek olduğu görülmektedir, kolaylıkla iş bulabilmek de benzer bir oranda (%47) belirtilmiştir. Toplumun değerlerini öğrenmek üçüncü sırada gelirken, iyi bir vatandaş olma beklentisinde olan öğrencilerin oranı dörtte birdir. Benzer bir oran da eleştirel bir bakış açısı kazanmak konusunda da görülürken, yeni şartlara kolaylıkla uyum sağlayabilmek öğrencilerin beşte biri için önemli bir beklentidir.

En yüksek SES grubundaki çocuklar için iyi bir vatandaş olmak ve eleştirel bakış açısı kazanmak diğer gruplara kıyasla daha fazla ön plana çıkmaktadır. Toplumun değerlerini öğrenmek en düşük SES grubundaki çocuklar için görece daha fazla önemliken, yeni şartlara uyum sağlamak 15-18 yaş grubundaki çocuklarda daha sık belirtilmiştir.

Şekil 6. Ebeveynlerin Eğitimden Beklentileri

Ebeveynlerin eğitimden beklentilerinde de benzer bir örüntü gözlemlenmiştir. En düşük SES grubundan olan ve kırsal kesimlerde yaşayan ebeveynler için çocuğun kolaylıkla iş bulabilmesi ve toplumun değerlerini öğrenebilmesi eğitimin en önemli kazanımıdır. Öte yandan yüksek SES grubundaki ebeveynler için iyi bir vatandaş olması, yeni şartlara kolaylıkla uyum sağlayabilmesi ve eleştirel bir bakış açısı kazanması daha fazla ön plana çıkan kazanımlar arasındadır.

2.7. Ailenin Çocuğun Eğitimine Katılımı

Şekil 7. Ebeveynlerin Eğitime Katılımı

Araştırmamız ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerine katılımının sınırlı olduğunu göstermektedir. Ebeveynlerin en yüksek oranda gerçekleştirdikleri faaliyet, %54 ile “çocuk ya da genç ile okul sorunları hakkında konuşmak”tır. Bu, ebeveynlerin çocuklarının okulda karşılaştıkları sorunları düzenli olarak tartıştıklarını ve bu konuda aktif bir iletişim kurmaya önem verdiklerini göstermektedir. İkinci ve üçüncü sırada ise %50 oranıyla “Velilerin WhatsApp grubunu takip etmek” ve “E-Okuldan öğrencinin durumunu takip etmek” faaliyetleri gelmektedir. En düşük oranda katılım gösterilen faaliyetler ise %11 ile “Okul için bağış toplama faaliyetlerine katılmak”; %13 ile “Rehberlik toplantılarına katılmak” ve %15 ile “Okul aile birliği faaliyetlerine katılmak” olarak kaydedilmiştir.

Çok değişkenli analizlerimiz erkeklerin, daha düşük SES düzeyine sahip olanların ve evde bakım yüküne sahip olanların okula daha düşük aktif katılım gösterdiklerini ortaya koymuştur, keza hanedeki çocuk sayısı arttıkça bu tür katılım da azalmaktadır. Öğretmenlerle ilişkiler boyutunda da benzer bir örüntü görülmektedir. Özellikle de söz konusu öğrenciyi ve okulu dijital olanaklarla takip olduğunda SES düzeyinin etkisi çok daha büyük olmaktadır, ancak toplumsal cinsiyet, evdeki çocuk sayısı ve bakım yükünün de bu tür katılımı azaltıcı bir etkisi olmaktadır.

Ebeveynlerin çocuklarının derslerine yardımcı olabilme durumu, sosyoekonomik statü ile doğrudan ilişkilidir; düşük SES grubunda ebeveynlerin çoğu yalnızca az derecede destek sağlayabildiğini ifade ederken, bu oran orta ve yüksek SES gruplarında kademeli olarak artmaktadır. En yüksek SES grubundaki ebeveynlerin %58'i çocuklarının derslerine yüksek derecede yardımcı olabildiğini belirtirken, bu oran en düşük SES grubunda yalnızca %14'tür. Bu veriler, sosyoekonomik durumun eğitimde ebeveyn desteğini büyük ölçüde etkilediğini ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının akademik süreçte dezavantajlı konumda olduğunu göstermektedir. Çok değişkenli analizlerimiz de SES düzeyinin ve evdeki çocuk sayısının bu konudaki etkisini doğrulamıştır.

En yüksek SES grubundaki
ebeveynlerin

%58'i

çocuklarının derslerine
yüksek derecede yardımcı
olabildiğini belirtiyor.

En düşük SES grubundaki
ebeveynlerin

%14'ü

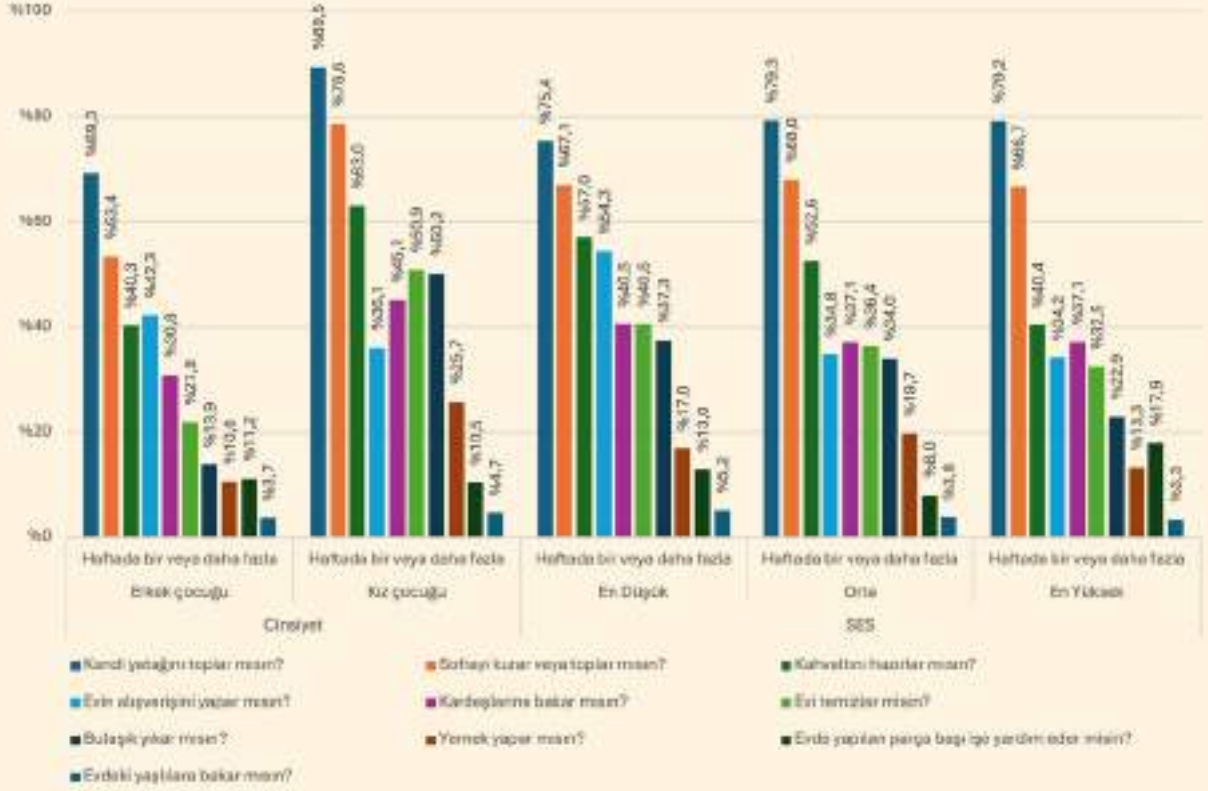
çocuklarının derslerine
yüksek derecede yardımcı
olabildiğini belirtiyor.

2.8. Çalışan Çocuklar

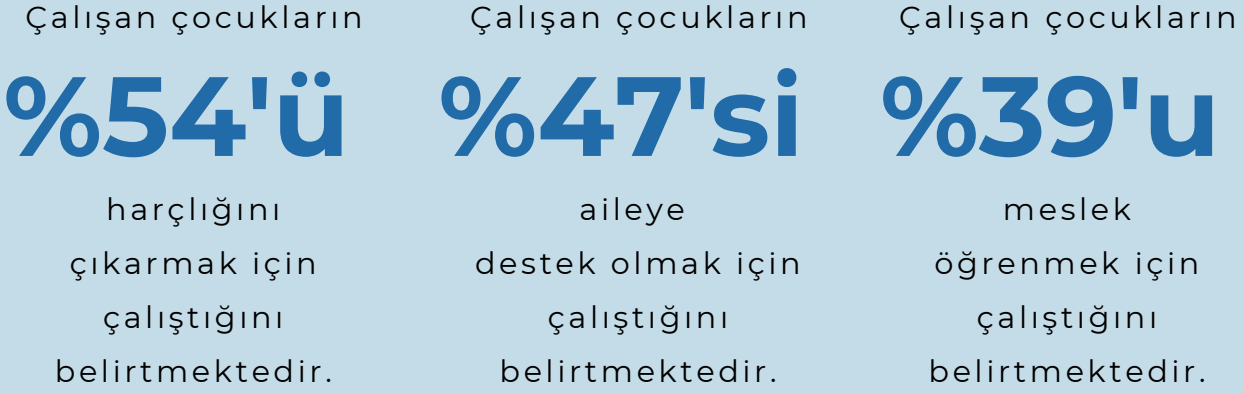
Nicel araştırma çalışması sırasında görüştüğümüz çocukların %11'i bir şekilde çalışmaktadır. Erkek çocukları, 15-18 yaş arasındaki çocuklar ve en düşük SES kategorisindeki çocuklar diğer çocuklara kıyasla daha fazla çalışmaktadır. Bir erkek çocuğun çalışma olasılığı bir kız çocuğunun çalışma olasılığın yaklaşık 2 katıyken, 15-18 yaş dilimindeki bir çocuk için bu olasılık daha küçük çocukların 10 katıdır. Keza, en düşük SES kategorisindeki çocukların çalışma olasılığı en yüksek SES kategorisindeki çocukların 5 katı, orta SES kategorisindeki çocukların 1.5 katıdır.

Çalışan çocukların önemli bir kısmı esnaf yanında ya da dükkânda çalışmaktadır (%53), fabrikada çalışanların oranı %20'dir. Çocukların haftada ortalama çalışma günlerinin düzensiz olduğu ve çalıştıkları zaman da çoğunlukla 8-11 saat çalıştıkları araştırma çalışması bulguları arasındadır, bu da bize çalışan çocukların enformel sektörde çalıştıklarını göstermektedir.

Şekil 8. Çocuğun Evdeki İş Yükü

Çalışan bir çocuğun ortalama haftalık kazancı 2000 TL ve altı, yani asgari ücretin yaklaşık yarısıyken; çalışmalarının en önemli sebebi olarak harçlıklarını çıkarmak (%54), ailelerine destek olmak (%47) ve meslek öğrenmek (%39) belirtilmiştir. Çalışmak zorunda kalmak yoksulluğun getirdiği bir zorunluluk gibi gözükmemektedir.

Çocukların ev içerisindeki iş yüklerinin de toplumsal cinsiyete ve SES düzeyine bağlı olarak değiştiği araştırma sonuçları arasında bulunmaktadır. Kız çocuklarının %89'u kendi yataklarını toplarken, %79'u sofrayı kurup kaldırırken, %63'ü kahvaltısını hazırlarken, %50'si ev temizliği yaparken, %50'si bulaşık yıkarken ve %26'sı yemek yaparken bu oranlar erkek çocuklarında çok daha düşük kalmaktadır.

Çocuklar, özellikle kız çocukları ev içi emekte de ailenin durumuna göre ağır sorumluluklar yüklenmektedir. Her bir çocuğun yaşamı farklılık göstermektedir, çocukların anlatılarına yansıdığı üzere, kız çocuklarının ev içi iş ve kardeş bakımı yükleri bulunabilmektedir. Annesini kaybetmiş ve kardeşlerinin bakımından yoğun bir şekilde sorumlu olan çocuklar da bulunmaktadır:

"... ben kardeşime anne oldum. Onlara bakıyorum hem derslerimi de götürmeye çalışıyorum" (UK2OFS)

"Evde zaten geç geldiğim için, öğlenci olduğumdan dolayı. Geldiğim gibi parka çıkarıyorum. Biraz oyun oynuyorum, oynadıktan sonra da iş yapıyorum. Ablam olmadığı için bütün işler annemle bana kalıyor." (UK2ABS).

I. Okula Erişim ve Devamlılık

Kayıt Dışı Öğrencilere Yönelik Müdahaleler:

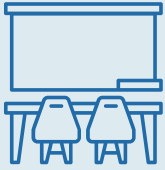
15-18 yaş grubuna ait ve düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerden gelen çocukların okula kayıt ve devamını sağlamak amacıyla, finansal destek, burs ve nakit transfer programlarının uygulanması önerilmektedir.

Okul Devamlılığı Destek Programları:

Rehberlik, mentorluk ve sosyal destek hizmetlerinin güçlendirilmesiyle, eğitim sürecine ara verme eğiliminde olan öğrencilerin sürece yeniden entegrasyonunun teşvik edilmesi gerekmektedir.

II. Okul Altyapısı ve Öğrenme Ortamı

Fiziksel Altyapının Geliştirilmesi:

Düşük gelirli okullarda hijyen, ısınma, temizlik ve donanım eksikliklerinin giderilmesi amacıyla altyapı yatırımlarının artırılması; ayrıca, sınıf kalabalığının azaltılmasına yönelik olarak ek sınıf oluşturma çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir.

Pedagojik Ortamın İyileştirilmesi:

Laboratuvar, kütüphane, sosyal alan ve eğitim materyallerinin güçlendirilmesiyle, öğrenme ortamının kalitesinin artırılması hedeflenmelidir.

Anti-Zorbalık ve Güvenli Okul İklimi:

Hem yüz yüze hem de dijital ortamda zorbalığa karşı kapsamlı müdahale stratejileri ve öğrenci, veli ile öğretmen arasında güveni artıran iletişim mekanizmalarının kurulması gerekmektedir.

III. Eğitimin Fonksiyonunun Yeniden Tanımlanması

Kapsayıcı Eğitim Anlayışının Benimsenmesi:

Akademik başarının ötesinde, çocuğun sosyal, duygusal, etik ve eleştirel düşünce gelişimini ön planda tutan, UNESCO'nun "Mutlu Okullar" yaklaşımına referansla yeniden yapılandırılmış bir eğitim vizyonu oluşturulmalıdır.

Eğitimin İşlevsel Genişletilmesi:

Eğitim sisteminin, yalnızca bilgi aktarımına değil; aynı zamanda bireyin bütünsel iyi oluşunu destekleyecek müdahaleleri içerecek biçimde revize edilmesi gerekmektedir.

IV. Risk Gruplarına Yönelik Farklı Eğitim Olanakları

Özelleştirilmiş Eğitim Yollarının Oluşturulması:

Dezavantajlı ve kırılgan grupların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, alternatif eğitim patikalarının (ör. mesleki eğitim, yarı teknik programlar) tasarlanması ve bu süreçlerin izleme-takip mekanizmaları ile desteklenmesi önerilmektedir.

Akademik Başarısızlık Durumlarının Yönetimi:

Akademik başarı odaklı yaklaşımların ötesine geçilerek, başarısızlık durumlarının olumsuz psikolojik etkilerini azaltacak alternatif eğitim modelleri geliştirilmelidir.

V. Eğitim Aktörlerinin Güçlendirilmesi ve Değerinin Artırılması

Öğretmen ve Uzman Desteğinin Artırılması:

Eğitimde görev yapan öğretmen, idareci, rehber öğretmen ve diğer uzmanların maddi ve manevi anlamda desteklenmesi; mesleki gelişim programları, sürekli eğitim ve yenilikçi pedagojik yaklaşımların teşvik edilmesi gerekmektedir.

Eğitim Fakülteleri ve Staj Süreçlerinin Revizyonu:

Eğitim fakültelerinin müfredatı, çocuk hakları, duygusal-sosyal gelişim ve sınıf içi uygulamaları güçlendirecek şekilde revize edilmeli, staj deneyimleri somut ve uygulamaya yönelik hale getirilmelidir.

VI. Müfredat ve Ölçme-Değerlendirme Sistemlerinin Reformu**Alternatif Değerlendirme Yöntemlerinin Geliştirilmesi:**

Merkezi sınavlara ek olarak, öğrencilerin bireysel gelişimlerini, eleştirel düşünce ve yaratıcılık gibi niteliklerini ölçebilecek bütüncül değerlendirme sistemleri oluşturulmalıdır.

Müfredatın Esnekleştirilmesi ve Paydaş Katılımı:

Müfredatın, yalnızca devlet otoritesinin belirlediği kalıpların ötesinde, tüm eğitim paydaşlarının (öğretmen, veli, uzman, STK) aktif katılımıyla, çocuğun üstün yararını gözeterek esnekleştirilmesi ve seçmeli ders sayısının artırılması sağlanmalıdır.

Mevcut Sistemlerin Pekiştirilmesi:

Var olan güçlü yönlerin (ör. Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik – PDR uygulamalarının) pekiştirilmesi, yeni sistem inşa etmek yerine mevcut yapıların iyileştirilmesiyle zincirin kırılması hedeflenmelidir.

VII. Okul İklimi ve Kampüs Yaklaşımının Geliştirilmesi**Okul Temelli Müdahalelerin Çok Yönlü Olması:**

Okulların yalnızca dersliklerden ibaret olmaktan çıkarılarak, sosyal ve psikolojik gelişimi destekleyen, kampüs biçiminde düzenlenmiş fiziksel ortamların oluşturulması gerekmektedir.

Güvenli ve Destekleyici Okul Ortamlarının Sağlanması:

Anti-zorbalık stratejileri, risk yönetimi ve okul içi müdahale yöntemleriyle, öğrencilerin hem fiziksel hem de duygusal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik kapsamlı programlar geliştirilmelidir.

VIII. Ek Eğitim Destekleri ve Teknolojik Erişim**Ücretsiz ve Düşük Maliyetli Eğitim Destek Sistemleri:**

Belediyeler ve yerel kuruluşlar aracılığıyla düzenlenen kurslar, çevrimiçi eğitim materyalleri ve yerel destek merkezleri ile ders desteğinin yaygınlaştırılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması açısından elzemdir.

Teknolojik Erişim Destekleri:

Düşük sosyoekonomik statüye sahip öğrencilerin dijital kaynaklara erişiminin artırılması amacıyla, donanım, internet ve çevrimiçi öğrenme platformlarına yönelik destek programları uygulanmalıdır.

XI. Çok Sektörlü ve Çok Paydaşlı İşbirliği**Kapsayıcı Katılım Sürecinin Benimsenmesi:**

Eğitimde; öğretmenler, idareciler, uzmanlar, veliler, STK'lar ve yerel yönetimler gibi tüm aktörlerin entegre rol alacağı, çok paydaşlı işbirliği ve koordinasyon mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Eğitimde Yenilikçi Yaklaşımların Teşviki:

Farklı sektörlerin (ör. özel sektör, sivil toplum, akademik çevre) işbirliğiyle, eğitimde yenilikçi uygulamaların (dijital dönüşüm, esnek öğrenme modelleri) hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Öğretmen Mesleki Gelişim Programları:

Öğretim kalitesinin artırılması amacıyla, sınıf yönetimi, yenilikçi pedagojik yaklaşımlar ve dijital eğitim uygulamaları konularında öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimleri desteklenmelidir.

X. Aile ve Toplumsal Destek Sistemlerinin Güçlendirilmesi

Ailelere Yönelik Sosyoekonomik ve Eğitimsel Destekler:

Ailelerin sosyoekonomik durumlarını iyileştirecek sosyal politika ve programlar, okul-aile işbirliğini güçlendirecek farkındalık çalışmaları ve sosyal hizmet mekanizmaları geliştirilmelidir.

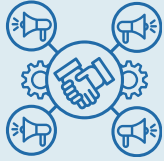
Aile Katılımının Artırılması:

Ebeveyn eğitim seminerleri, dijital iletişim platformları ve rehberlik toplantıları aracılığıyla, özellikle düşük gelir grubundaki ailelerin eğitim sürecine aktif katılımının sağlanması, çocukların eğitim başarısını olumlu yönde etkileyecektir.

IX. Yerel Yönetim ve Denetim Mekanizmaları

Yerel Yönetim ve STK İşbirliği:

Okul altyapısı, eğitim destek hizmetleri ve sosyal programların geliştirilmesinde yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonun artırılması, yerel düzeyde eğitim eşitsizliklerinin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

Eğitim Sistemi İzleme ve Denetim Mekanizmaları:

Sınıf kalabalığı, dersane uygulamaları, müfredat işleyişi ve okul ortamı gibi konularda düzenli izleme, denetim ve raporlama mekanizmalarının kurulması, eğitim politikalarının etkinliğinin sürekli değerlendirilmesini sağlayacaktır.

2.9. Maddi Durum

2.9.1. Ailenin Maddi Durumu

Şekil 9. Çocukların Yaşadıkları Hanelerin Ortalama Aylık Gelirleri ve SES

Çocukların yaşadıkları hanelerin gelirinin sosyoekonomik statüye göre dağılımı incelendiğinde, belirgin bir gelir ve statü ilişkisi gözlemlenmektedir. En düşük SES grubunda ortanca gelir 18.001-30.000 TL grubundayken, orta SES ve en yüksek SES grubunda hane gelirleri daha yüksektir. Aylık hane gelirine en yüksek katkı maaş/ücretlerden (%85) gelirirken, ticari faaliyetten gelen gelirlere sahip olan ailelerin oranı beşte bir oranında kalmaktadır.

Araştırma çalışmamız görüşülen hanelerin kendilerini orta halli olarak tanımladıklarını göstermiştir. Katılımcıların %44'ü maaştan maaşa ancak idare edecek paraları olduğunu ifade ederken, %35'i eğer pahalı ve zorunlu olmayan şeyleri satın almazlarsa geçinebildiklerini ifade etmektedir. Rahatça yaşamak için yeterli geliri olduğunu beyan edenlerin oranı %14 iken, sık sık yemek ve kira gibi temel ihtiyaçlar için bile yeterli parası olmadığını ifade edenlerin oranı yüzde onun altında kalmaktadır. En düşük SES grubunda "rahatça yaşamak için yeterli gelirimiz var" yanıtı verenlerin oranı %3'ken, bu oran en yüksek SES grubunda %30'dur.

Hanelerde borçluluk yaygındır, hiç kimseye borcu bulunmayan hanelerin oranı üçte birin altındadır, en fazla bankalara -kredi kartı ya da kredi borcu- borçlu bulunmaktadır. Ailelerin yarısı son bir yılda bankalardan, %40'u yakın çevresinden borç almıştır; üçte biri de ödemelerini geciktirmek zorunda kalmıştır. Beşte birlik bir kesim tasarruflarını bozdururken, benzer bir oranda da kredi kartı borcunu ödeyemeyen aile bulunmaktadır. Sahip olduğu şeyleri satmak zorunda kalanların ve işini kaybedenlerin oranı da %10 civarındadır.

Görüşülen hanelere ana gelir kalemlerini kaybetmeleri durumunda borç almadan şu andaki yaşam masraflarını ne kadar süreyle karşılayabilecekleri sorulduğunda en düşük SES grubundaki bireylerin %17'si, ana gelir kaybı durumunda bir haftadan kısa bir süre yaşam masraflarını karşılayabilmektedir; bu oran, daha düşük gelir grubundaki bireylerin ekonomik dayanıklılığının oldukça sınırlı olduğunu ve çok kısa süreli bir dayanıklılığın olduğunu göstermektedir. Orta SES grubunda bu oran %6'ya, en yüksek gelir grubunda ise %3'e düşmektedir. Bir haftadan uzun, bir aydan kısa bir süre yaşam masraflarını karşılama kapasitesine sahip olanlar, en düşük gelir grubunda %26 oranında iken, orta gelir grubunda %24 ve en yüksek gelir grubunda %21 oranındadır. Üç aydan uzun, altı aydan kısa bir süreyle masraflarını karşılama kapasitesine sahip olanların oranı, en düşük gelir grubunda %17, orta gelir grubunda %22 ve en yüksek gelir grubunda %25'tir. Bu, yüksek gelir grubundaki bireylerin üç aydan uzun süreyle daha çok dayanabildiğine ve bu süre zarfında daha fazla ekonomik dayanıklılık gösterebildiğine işaret etmektedir.

Büyük masraflarla karşılaştığında izlenen finansal stratejiler SES grubuna göre farklılık göstermektedir. Düşük SES grubundaki haneler, en yaygın olarak harcamalarını kısmayı tercih etmektedir (%27). Tasarruflarını kullanma oranları oldukça düşük olup (%14), bu durum sınırlı birikim kapasitelerine işaret etmektedir. Aile ya da akrabalarından borç alma oranı %22'dir ve sosyal destek arayışı bu grup için önemli bir çözüm yolu olarak öne çıkmaktadır. Orta SES grubundaki hanelerin dörtte biri harcamalarını azaltarak bu tür masrafları yönetmeye çalışırken, tasarruflarını kullanma oranı %21'dir. Bu grup, tasarruflarını daha etkin kullanabilmekte ve bütçelerini yeniden düzenleyerek masraflarını yönetmektedir. Kredi kullanımı da bu grup için yaygın bir çözümdür; her on kişiden biri tüketici kredisine başvurmuştur. Yüksek SES grubundakiler ise büyük ölçüde tasarruflarına güvenmektedir (%31). Ancak, harcamaları kısma oranı da düşük değildir (%29). Aile ve akrabalarından borç alma oranı %5, kredi kullanımı ise %12'dir. Genel olarak düşük SES grupları sosyal destek ve borçlanmaya yönelirken, yüksek gelir grupları tasarruflarını kullanarak finansal zorlukları yönetmektedir. Orta SES grubu ise hem tasarruflarını hem de finansal araçları devreye sokarak denge sağlamaya çalışmaktadır.

En düşük SES grubundaki hanelerin üçte biri su, elektrik, doğalgaz ve benzeri faturalarını ödeyemez ya da ertelerken, en yüksek SES grubunda bu oran onda birin altındadır, bu grup ödemelerini neredeyse hep zamanında ödemektedir (%83).

Son bir yıl içinde ailelerin karşılaştığı finansal zorluklar, özellikle çocukların eğitim, gıda, sağlık ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını etkileyen önemli bir faktör olmuştur. En büyük maliyet kalemi özel ders ve dersane masraflarıdır (%38), bu da ailelerin çocuklarının eğitimi için ek harcamaları karşılamakta zorlandığını göstermektedir. Benzer şekilde, katılımcıların %36'sı çocuklarının okul gezisi ve etkinlik masraflarını karşılayamadığını ifade ederken, giyecek (%25), kitap ve kırtasiye (%23), gıda (%20) ve okul yemekleri (%19) gibi diğer temel ihtiyaçları karşılamakta da zorlanan aileler önemli bir oranı oluşturmaktadır. Ulaşım ve sağlık masrafları da düşük gelirli haneler için ciddi bir yük teşkil etmektedir.

Son bir yıl içinde ailelerin karşılaştığı finansal zorluklar, özellikle çocukların eğitim, gıda, sağlık ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını etkileyen önemli bir faktör olmuştur. En büyük maliyet kalemi özel ders ve dersane masraflarıdır (%38), bu da ailelerin çocuklarının eğitimi için ek harcamaları karşılamakta zorlandığını göstermektedir. Benzer şekilde, katılımcıların %36'sı çocuklarının okul gezisi ve etkinlik masraflarını karşılayamadığını ifade ederken, giyecek (%25), kitap ve kırtasiye (%23), gıda (%20) ve okul yemekleri (%19) gibi diğer temel ihtiyaçları karşılamakta da zorlanan aileler önemli bir oranı oluşturmaktadır. Ulaşım ve sağlık masrafları da düşük gelirli haneler için ciddi bir yük teşkil etmektedir.

2.9.2. Çocukların Maddi Durum Algıları

Şekil 10. Çocukların Sahip Olduğu Eşyalar

Çocukların sahip oldukları eşyalara baktığımızda hemen hepsinin kışlık ayakkabı, bot, mont ve benzeri eşyalara sahip olduğunu görmekteyiz. Kendisine ait özel bir yatağa sahip olanların oranı genelde %85'ken, en düşük SES grubunda bu oran %68'e düşmektedir. Bu SES grubundaki çocukların %43'ü okul için gerekli ders malzemelerine yetecek kadar paraları olduğunu söylerken, okul gezilerine katılacak kadar paraları olduğunu söyleyen çocukların oranı da %38'de kalmış durumdadır. En yüksek SES düzeyine sahip ailelerin çocuklarında bu oranlar sırasıyla neredeyse iki katına ulaşmaktadır.

Çocuklar arasındaki maddi eşitsizlik diğer konularda da kendisini göstermektedir. En düşük SES düzeyine sahip çocukların dörtte üçü yapmak istedikleri ama yapamadıkları harcamalar olduğunu, yarısı ailelerinin ödemekte zorlandıkları borçlar olduğunu söylemektedir. Bu çocukların üçte birinin babaları zaman zaman işsiz kalabilmektedir, bu ailelerde okul masraflarını ödemekte zorlandığını söyleyenlerin oranı dörtte birdir. Bu duruma en yüksek SES grubunda neredeyse rastlanmamaktadır.

Araştırmaya katılan çocukların üçte biri ailelerinin maddi durumlarından memnun olduklarını belirtirken, bu oran en düşük SES grubundaki çocuklarda %15, en yüksek gruptaysa %48 oranındadır.

Nitel çalışmamızda özellikle çocuklarla yapılan odak gruplarda da ekonomik kriz ve pahalılığın yaşamlarına etkileri dillendirilmiştir:

“Yani bir çikolata almanın bile 10 liradan aşağı olmadığı bir ülkede ne kadar umutlu olabilirsin? Yani her şeyi yapmak çok pahalı. Bir su olmuş 8.5 lira. Bu gençlerden nasıl mutlu olmasını bekleyebilirsiniz.” (O_İE2AP)

“...Ekonomi konusunda, çocukların yaşaması için bir maddi para olması lazım ki çocukluğunu yaşayabilsin. Öyle...” (O_UM1AP)

Çocukların yaşadıkları evin koşulları da iyi olma halini birçok açıdan belirleyen, en temel güvenliklerini tehdit edebilmektedir:

“Bizim ev avlulu ev. Orada akrep oluyor, yılan oluyor. Birimizin zarar görmesi...şey olabilir yani. Hem benim küçük kardeşim var... Annemi akrep sokmuş bir ara. Hatta bir ara biz gece yatıyorduk, abim su içmeye kalkmış. Mutfağın hemen köşesinde yılan varmış. Abim hemen gitti şeyi almaya...annem sesleri duydu kalktı bakmaya. Annem sandı ki biz jardon vardı geziyordu, o sandı herhalde onu gördü sandı. Çıktı baktı ki yılan”. (UK2ABS)

Çocukların hem İstanbul’da hem Şanlıurfa’da sosyo-ekonomik durumlarının, yaşadıkları mahalle ile ilişkin olarak çocukların ev koşullarının ders çalışmaları, sosyalleşmeleri, kendilerini güvende hissetmeleri gibi bir dizi faktörü etkilediği görülmektedir. Evin bulunduğu yerin gürültülü olması ya da evde internet olmaması çocukların ders çalışma koşullarını etkileyen bir durum:

“Yok. Evde de internetimiz olmadığı için kütüphaneye gidiyorum. Yoksa evde çalışırım. Yani evde nasıl çalışırdım? Denemeyi falan kütüphanede yapardım ama genel konuları... Sayısalcıyım ya bir de? Öyle çok ezberim falan yok benim. Evde çalışırdım ama internet olmadığı için kütüphaneye gidiyorum.” (UK2AGS)

Yine benzer bir biçimde Şanlıurfa’daki en alt sosyo-ekonomik koşullara sahip ailelerin ev koşulları ile aynı olumsuz koşullarda yaşamlar İstanbul’da da çocuklar tarafından hem yoksunluk hem de arkadaşları ile olan ilişkilerini de şekillendiren bir şekilde “utanma” olarak aktarılmıştır:

“.. aslında koltuğumuz yok. Mesela arkadaşlarımı eve çağırmak istiyorum ama utanıyorum çünkü hiç koltuğumuz falan yok ya onların yani tüm arkadaşlarımda evinde resmen koltuklar, yani koltuğumuz yok, benim kendime özel bir odam yok. Onun için utanıyorum, çağırıyorum.” (İK1AGE)

I. Sosyal Güvence ve Gelir İstikrarı

Gelir Destek Programlarının Genişletilmesi:

Düşük SES grubuna ait aileler için, düzenli gelir desteği, asgari ücret artışlarının sağlanması ve istihdam garantisi gibi önlemlerle, hane gelirinin istikrarı temin edilmelidir.

Acil Durum Fonlarının Oluşturulması:

Gelir kaybı durumunda, ailelerin en az bir haftadan uzun, tercihen üç aya kadar yaşam masraflarını karşılayabilmeleri için yerel yönetimler ve devlet kurumları tarafından acil durum fonları oluşturulmalıdır.

II. Eğitim ve Temel İhtiyaç Destekleri

Eğitim Harcamalarına Yönelik Destek Mekanizmaları:

Özel ders, dersane, okul gezisi, kırtasiye gibi eğitimle doğrudan ilişkili harcamaların alt gelir grubundaki aileler tarafından karşılanabilmesi amacıyla, devlet destekli burs, kredi ve hibe programları uygulanmalıdır.

Temel Hizmetlerin Fiyat İstikrarının Sağlanması:

Su, elektrik, doğalgaz ve ulaşım gibi temel hizmetlerde fiyat istikrarını sağlamak üzere sübvansiyonlar ve fiyat denetimleri devreye sokulmalıdır.

III. Finansal Okuryazarlık ve Bilinçlendirme

Ailelere Yönelik Finansal Eğitim Programları:

Düşük gelir grubundaki ailelerin bütçe yönetimi, tasarruf, borçlanma ve finansal planlama konularında bilinçlendirilmesi için yerel düzeyde eğitim seminerleri ve atölye çalışmaları düzenlenmelidir.

Finansal Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması:

Sosyal destek ağı kapsamında, ailelerin mevcut finansal durumlarını değerlendirebilecekleri ve sürdürülebilir finansal stratejiler geliştirebilecekleri danışmanlık merkezleri kurulmalıdır.

Borçlanma Denetiminin ve Finansal Danışmanlığın Güçlendirilmesi:

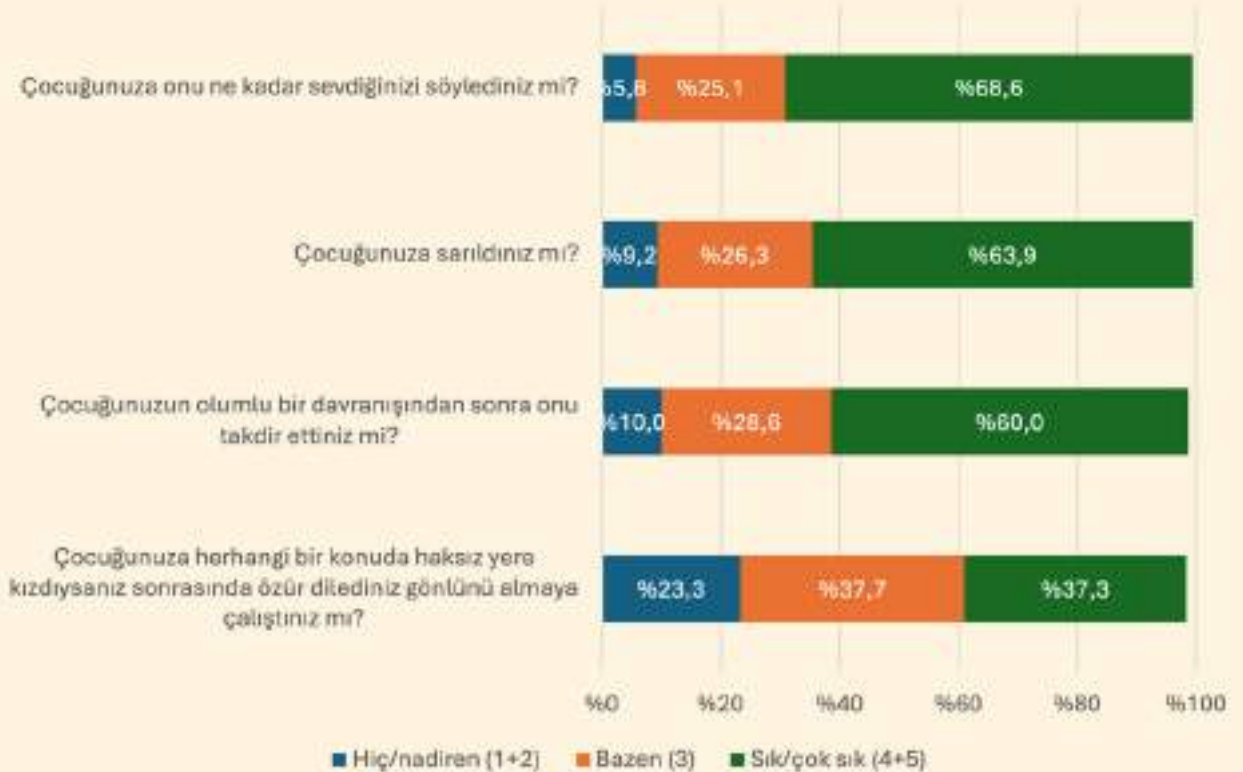

Ailelerin borçlanma stratejilerinin sürdürülebilir hale getirilmesi amacıyla, bankalar ve finans kurumlarıyla işbirliği içinde, kredi kullanımının sınırlandırılması, borç yapılandırma ve finansal danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

2.10. Aile Yaşamı

2.10.1. Ebeveynlerin Gözünden Aile Yaşamı

Şekil 11. Ebeveynlerin Çocuklarla İlişkileri 1

Şekil 12. Ebeveynlerin Çocuklarla İlişkileri 2

Ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimlerinde ve disiplin uygulamalarında farklı yaklaşımlar benimsedikleri görülmektedir. Ebeveynlerin %14'ü çocuğuna sözünü dinletmek için sıklıkla bağırıldığını ifade ederken, çocuğuna herhangi bir konuda sıklıkla yasak koyduğunu belirtenlerin oranı ise %12'dir. Eşyle çocuğunun önünde tartışmaların oranı %11'ken, diğer duygusal yaptırımları uygulayanların oranı da %10'un altında kalmaktadır.

Ebeveynlerin çocuklarına sevgilerini ifade etme ve fiziksel temas kurma sıklığı ise genellikle yüksek seviyededir. Çocuğuna onu ne kadar sevdiğini sık ya da çok sık söylediğini belirten ebeveynlerin oranı %69, sık ya da çok sık sarılanların oranı %64'tür. Olumlu davranışların takdir edilmesi konusunda da benzer bir eğilim gözlemlenmektedir; ebeveynlerin %60'ı çocuklarını sıklıkla takdir ettiğini belirtmiştir. Ancak, haksız yere kızdıktan sonra özür dileme alışkanlığı daha düşük seviyededir.

Yüksek SES grubundaki ebeveynler duygusal yaptırımlara ya da diğer kısıtlamalara daha az, düşük SES grubundaki ebeveynler daha fazla başvurmaktadır. Keza çocuklara sevgi gösterilmesi konusunda yüksek SES ve düşük SES grubundaki ebeveynler arasında bir fark bulunmaktadır, düşük SES grubundaki ebeveynler fiziksel şiddet yoluna daha fazla başvurmaktadır.

Benzer bir şekilde düşük SES grubundaki ebeveynlerin daha fazla ebeveyn yorgunluğu yaşadıkları da araştırma sonuçları arasındadır, yüksek SES grubundaki ebeveynlerde bu duygu yerini ebeveynlik hakkındaki olumlu duygulara bırakmaktadır. Ebeveynlik yorgunluğuyla duygusal yaptırımlar, diğer kısıtlamalar uygulama ve fiziksel şiddet ile istatistiksel anlamlılık taşıyan ilişkiler bulunmaktadır. Keza daha düşük ebeveyn yorgunluğu hisseden ebeveynlerin çocuklarına daha fazla sevgi gösterdikleri de araştırma sonuçlarımız arasındadır.

Çok değişkenli analizlerimiz evdeki çocuk sayısı arttıkça ebeveyn yorgunluğunun arttığını, kadınların ve düşük SES grubundaki ebeveynlerin daha fazla ebeveyn yorgunluğu yaşadığını göstermektedir.

2.10.2. Çocukların Gözünden Aile Yaşamı

Araştırmamıza katılan çocuklar çoğunlukla aileleriyle olumlu bir ilişki içerisinde olduklarını söylemektedirler. Neredeyse hemen hepsi ailelerinde kendileriyle yakından ilgilenen insanlar olduğunu, bir sorunu olursa ailesiyle paylaşabildiğini ve ailesiyle birlikteyken güzel zaman geçirdiğini söylemektedirler. On çocuktan sekizi anne ve babasının kendisinin söylediklerini dikkate aldığı görüşündedir, bununla birlikte en düşük SES kategorisindeki ailelerin çocukları bu görüşe daha az katılmaktadır (%70) ve ailesiyle birlikteyken güzel zaman geçirdiğini söyleyenlerin oranıysa %77'dir (en yüksek SES grubunda bu oran %92).

Çocukların aileleriyle iletişimlerine baktığımızda %41'inin okullarıyla/eğitimiyle ilgili sorunları aileleriyle konuşabildiklerini söylemektedir. Üçte biri duygusal ilişkileriyle ilgili, %30'u okulda ya da mahallede, %29'u da gerçek hayatta ya da internette karşılaştıkları zorbalıklarla ilgili konuşabildiklerini söylemektedir. Bu açıdan en düşük sosyoekonomik statüye sahip çocukların bu konularda aileleriyle daha seyrek konuşabildikleri de araştırma sonuçları arasında yer almaktadır.

Çocukların

%41'i

okullarıyla/eğitimiyle ilgili sorunları aileleriyle konuşabilmektedir..

Çocukların

%30'u

okulda ya da mahallede karşılaştıkları zorbalıkları aileleriyle konuşabilmektedir

Çocukların

%29'u

gerçek hayatta ya da internette karşılaştıkları zorbalıkları aileleriyle konuşabilmektedir

Çocuklarla aileleri arasında fikir ayrılığı yaşanması da sık karşılaşılan bir durumdur. En fazla fikir ayrılığına düşünülen konuların başında çocukların arkadaşlıkları ve okuldaki ders durumları gelmektedir. Çocukların yine yarısına yakını boş zamanlarını değerlendirmeleri ve dijital araçları (bilgisayar/internet/cep telefonu) kullanmaları hakkında aileleriyle fikir ayrılıkları yaşamaktadır. Gelecek planları da çocukların onda dördünün fikir ayrılığı yaşadığı bir konuyken, kıyafet seçimi konusunda sadece %30'luk bir kesim fikir ayrılığı yaşadığını belirtmiştir.

Öte yandan kız çocuklarında kıyafet seçimi konusunda fikir ayrılığı yaşayanların oranı erkek çocuklara kıyasla daha fazladır. Daha büyük çocuklar arkadaş seçimleri ve boş zaman aktiviteleri konusunda; daha küçük çocuklarsa ders durumları ve dijital araç kullanımları konusunda aileleriyle fikir ayrılıklarına düşmektedir, bu açıdan her yaş grubunda farklı sorunların ön plana çıktığı görülmektedir. Daha yüksek SES grubundaki çocuklar diğer çocuklara kıyasla daha sık fikir ayrılığı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Çok değişkenli analizler küçük çocukların ve kız çocuklarının yanı sıra yüksek SES grubundaki çocukların diğer çocuklara kıyasla ailelerinden daha fazla ilgi gördüklerini göstermektedir.

Çocukların aileleriyle yaşamlarından duydukları memnuniyetin en önemli belirleyicisi olarak aileden gördükleri ilgi ön plana çıkmaktadır, ailesiyle daha seyrek fikir ayrılığı yaşayan çocuklar aileleriyle ilişkilerinden daha fazla memnundurlar. Ayrıca yaşadıkları zorbalık deneyimleriyle ilgili konuşabilen çocukların da ilişkilerinden daha memnun oldukları görülmektedir. Yaş, cinsiyet ve diğer değişkenler kontrol edildiğinde de düşük SES grubundaki çocukların aileleriyle yaşamlarından daha az memnuniyet duymaları ailenin koşullarının doğrudan etkisini göstermektedir.

I. Ebeveyn Eğitimi ve Bilinçlendirme

Ebeveyn Eğitim Programları:

Ebeveynlerin iletişim, disiplin ve duygu yönetimi becerilerini geliştirmeye yönelik, özellikle düşük SES gruplarında, düzenli eğitim seminerleri ve atölye çalışmaları düzenlenmelidir. Çocuklarıyla şiddetsiz iletişim, stresle baş etme, ergenlik, esnek-dirençlilik için ebeveynliğe dair güçlendirici eğitimler de bu başlık altında yer almalıdır.

Pozitif Disiplin Yaklaşımlarının Teşviki:

Fiziksel ve duygusal yaptırımlar yerine, olumlu pekiştirme, takdir ve özür dileme gibi yöntemlerin benimsenmesi konusunda farkındalık artırıcı kampanyalar yürütülmelidir.

II. Aile İçi İletişim ve Duygusal Destek

Aile İçi İletişimin Güçlendirilmesi:

Ailelerin, çocukların duygularını ve düşüncelerini özgürce ifade edebileceği, empati ve karşılıklı saygıya dayalı iletişim ortamları oluşturması için rehberlik hizmetleri sunulmalıdır.

Aile Bütünlüğünü Destekleyen Sosyal Programlar:

Yemek masası sohbetleri, ortak etkinlikler ve aile gezileri gibi, birlikte kaliteli zaman geçirmeyi teşvik eden sosyal programlar geliştirilerek, yüksek SES ve düşük SES arasındaki farklar minimize edilmelidir.

III. Disiplin Yöntemlerinin Yeniden Yapılandırılması

Olumsuz Disiplin Uygulamalarının Azaltılması:

Ailelerde bağırma, kısıtlama ve fiziksel şiddet gibi olumsuz disiplin yöntemlerinin kullanımının azaltılmasına yönelik, aile danışmanlığı ve terapötik müdahaleler güçlendirilmelidir.

Olumlu Davranışların Pekiştirilmesi:

Ebeveynlerin çocuklarına duydukları sevgiyi ifade etme, takdir etme ve olumlu davranışları ödüllendirme becerilerinin geliştirilmesi için destek programları uygulanmalıdır.

IV. Ebeveyn Yorgunluğu ve Sosyal Destek Mekanizmaları**Ebeveyn Yorgunluğunun Azaltılması:**

Özellikle düşük SES grubunda ve çok çocuklu ailelerde ebeveyn yorgunluğunu azaltmak amacıyla, esnek çalışma saatleri, sosyal güvenlik önlemleri ve çocuk bakım hizmetlerinin erişilebilirliği artırılmalıdır.

Psikolojik Danışmanlık ve Destek Hizmetleri:

Aile terapileri ve bireysel psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılarak, ebeveynlerin duygusal yükünü hafifletmeleri sağlanmalıdır.

2.11. Yaşanılan Çevre ve Ev Ortamı

Görüşülen çocukların onda dördü yaşadıkları mahalleden memnun olduklarını söylerken, bu oran en yüksek sosyoekonomik statü grubunda %53, en düşük sosyoekonomik statü grubunda %28 olarak gözlemlenmiştir. Kız çocukları ve kırlarda yaşayanların yaşadıkları mahalleden memnuniyet dereceleri diğer çocuklara kıyasla daha fazladır.

2.12. Arkadaşlarla İlişkiler

Araştırmamıza katılan çocukların arkadaşlarıyla ilişki kurarken en fazla tercih ettikleri yöntem yüz yüze görüşmektir (%84), WhatsApp benzeri dijital araçlar ve telefon da popüler yöntemler olsa da (%45-47) yüz yüze görüşmenin yerini henüz almamıştır. Sosyal medya uygulamalarını arkadaşlarıyla ilişki kurmak için kullanan çocukların oranıysa kayda eğer oranda düşüktür. Yüz yüze görüşme küçük yaş grubundaki çocuklarda ve kırsalda yaşayan çocuklarda daha fazlayken, dijital araçların daha büyük yaşlardaki çocuklarda daha yaygın olduğunu görmekteyiz, en düşük SES grubunda WhatsApp kullanımı %30'larda kalmaktadır, bu da ilişki tercihlerinin olanaklarla ne kadar ilişkili olduğunu göstermektedir.

Çocuklar arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde en fazla ders çalıştıklarını (%49), parklarda buluştuklarını (%44), evde takıldıklarını (%40), alışveriş merkezlerinde buluştuklarını (%34) ve sokakta/mahallede oyun oynadıklarını (%26) söylemektedir.

Şekil 13. Çocuklar ve Arkadaşlarıyla Etkinlikleri (Mütekabiliyet Haritası)

11-14 yaş arasındaki ve kırsalda yaşayan çocuklar için sokakta/mahallede oyun oynamak daha ön plana çıkarken, "evde takılma" da bu gruplar ve en düşük SES grubundaki çocuklar için daha yaygındır. 15-18 yaş arası için kahveye/kafeye gitmek, alışveriş merkezlerinde buluşmak diğer gruplara kıyasla biraz daha ön plana çıkmaktadır. Sinemaya-konsere gitme ve kafede ders çalışma gibi etkinlikler de en yüksek sosyoekonomik statü grubunda daha fazla belirtilmiştir. Erkek çocukların internet kafeye gitmek, spor yapmak ve bilgisayarda internet üzerinden oyun oynamak gibi faaliyetleri yaptıklarını daha sık söylediği de bulgular arasında yer almaktadır.

Çocukların anlatıları, arkadaşlar ile sosyalleşme ortamlarını şehirlerin yapısı, ailelerin tutumları ve çocukların içinde buldukları sosyo-ekonomik statünün belirlediğini göstermektedir. Bazı çocuklar için okul dışında arkadaşlarının olmaması ve okulda da çok yakın arkadaşlarının olmaması onların sosyalleşmemelerine yol açmaktadır. Sosyalleşmeye ilişkin önemli iki boyut ortaya çıkmıştır. Birincisi sosyalleşme için uygun, erişilebilir ve güvenli ortam ve hizmete sahip olma, diğeri ise hareketlilik alanı. Arkadaşları ile vakit geçirebilecekleri alanların oldukça kısıtlı olması, olan alanlara dair de güvenlik ya da pahalılık sorunlarının bulunması öne çıkan noktalar arasında yer almaktadır. Özellikle alışveriş merkezlerinin en sık arkadaşlar ile bir araya gelinen, sosyal etkinlikler yapılan yer olduğu ifade edilmiştir:

“Çoğumuz zaten AVM’lerde vakit geçiriyoruz.” (O_UMIAP)

İstanbul özelinde ise hareketliliğin mümkün olduğu durumlarda da şehirdeki kalabalıklığın ve çeşitliliğin etkisi ile güvensiz hissedilen durumlara dair örnekler verilmektedir:

“Sürekli bir koşuşturmaca var ama yani özellikle Yenikapı’da iniyorum. Herkes koşuyor, metro durunca insanlar yürüyen merdivene koşmaya başlıyor. Çok fazla koşuşturma ister istemez falan bir endişe duymaya başlıyorsun. Şu kaçacak buraya yetişemeyeceğim. Buraya nasıl giderim, burada ne yaparım... Bu kadar açık, yani insan şeyi çok fazla kimin ne olabileceğini tahmin edemiyorsun, kestirmiyorsunuz. O yüzden hep diken üstünde olmak zorundasınız. Sürekli çantanızı kontrol etmek zorundasınız. Telefonunuzu sıkı tutmak, cüzdanını hep kontrol etmek zorundasın. Çünkü ne zaman ne olacağını bilemiyorsun. Yolda yürürken kulaklık takamazsın çünkü kafana inşaattan bir şey düşebilir. Asla bunun güvenliği sağlanmıyor işte. Bir anda karşıdan gelen insan sana zarar vermeye çalışabilir. Kaç kez yaşanmış bir şey yani hep diken üstündesin. Çünkü insan şeyi çok fazla. Çeşitliliği.” (O_İM2OB)

Nicel araştırmada görüşülen çocukların onda altısı arkadaşlarıyla ilişkilerinden memnun olduğunu söylerken, bu oran en düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerin çocuklarında %48, en yüksek gruptaysa %70 olarak ölçülmüştür. Keza kız çocuklarının ve 15-18 yaş arasındaki çocukların da arkadaşlık ilişkilerinden memnuniyet derecelerinin daha yüksek olduğu araştırmamızın gösterdiklerindedir.

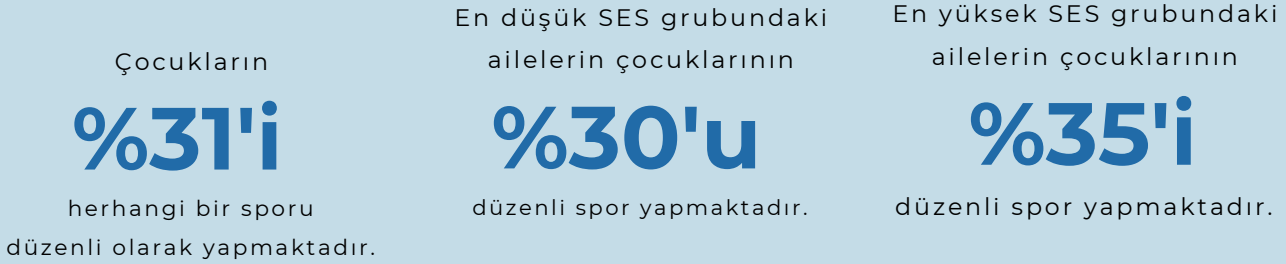
Şekil 14. Çocukların Boş Zaman Faaliyetleri (Mütekabiliyet Haritası)

Çocukların boş zaman faaliyetlerine baktığımızda kız çocuklarının ders kitapları dışında kitap okumak ve aileleriyle vakit geçirmek gibi etkinliklere görece daha fazla vakit ayırdıkları görülmektedir. Erkek çocuklar ise bilgisayarla oyun oynamayı daha fazla tercih etmektedir. 15-18 yaş grubundaki çocuklarda sosyal medyada zaman geçirmek ve kültürel faaliyetler daha sık yapılan etkinlikler olarak dikkat çekmektedir.

Benzer bir ayrışma çocukların yazları yaptıkları aktivitelerde görülmektedir. En yüksek SES grubundaki çocuklar arasında yazlığa gitme ve aileyle tatil daha yaygınken; en düşük SES grubundaki çocuklar, 15-18 yaş arası çocuklar ve erkek çocukları arasında çalışmanın diğer gruplara kıyasla daha yaygın olduğu araştırmanın bulguları arasındadır.

Çocuklar arasında herhangi bir sporu düzenli olarak yapanların oranı %31'dir, bu oran erkek çocuklarında kız çocuklarınının 1.5 katıdır. Keza, kentsel bölgelerde yaşayan çocuklar arasında düzenli olarak spor yapan çocukların oranı kırdakilerin dört katından fazladır. SES düzeyi de çocukların düzenli spor yapmaları üzerinde etkisi olan bir değişken olarak dikkat çekmektedir, en düşük SES grubundaki ailelerin çocukları arasında düzenli spor yapanların oran %30'ken, en yüksek kategoride %35'e çıkmaktadır.

Çocuklar arasında en popüler spor dalı futboldur, bunu voleybol takip etmektedir. Basketbol en popüler üçüncü spor olarak dikkat çekerken, diğer sporları düzenli olarak yapanların oranı %10'un altında kalmaktadır. Futbol erkek çocukları, voleybolsa kız çocukları arasında daha fazla tercih edilmektedir. Keza futbol daha düşük SES grubunda daha popülerken, tam tersi bir durum voleybol için geçerlidir.

Çocuklar için okul spor yapma mekânı olarak ön plana çıkmaktadır, okulu halka açık spor tesisleri izlemektedir, özel spor tesisleri en son sırada gelmektedir. Okulun önemi kız çocukları, küçük çocuklar, kırsal kesimde yaşayanlarda ve düşük SES grubundaki çocuklarda daha fazladır, bu çocuklar düzenli spor yapma olanağına okulda erişebilmektedir. Özel tesisler yüksek SES grubundaki çocuklar için bir olanak gibi gözükürken; halka açık tesislerin kentsel bölgelerde daha fazla kullanıldığı da görülmektedir.

I. Güvenli ve Erişilebilir Sosyal Alanlar

Kamusal Mekânların İyileştirilmesi:

Yerel yönetimler, park, oyun alanı ve gençlik merkezleri gibi kamusal alanların güvenlik, temizlik ve erişilebilirliğini artırarak, yüz yüze sosyalleşme imkânlarını genişletmelidir.

Kırsal ve Düşük Gelirli Bölgelerde Mobil Sosyal Hizmetler:

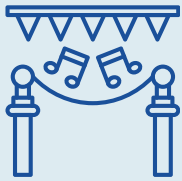
Özellikle kırsal ve düşük SES bölgelerinde, çocukların sosyalleşme olanaklarını artırmak için mobil etkinlik alanları ve geçici sosyal merkezler oluşturulmalı; böylece, mekânsal sınırlamalar ve güvenlik kaygıları azaltılmalıdır.

II. Spor, Kültür ve Rekreatif Faaliyetlerin Desteklenmesi

Okul ve Topluluk Tabanlı Spor Programları:

Okullar ve yerel spor kulüpleri, özellikle düşük SES gruplarında, düzenli spor etkinlikleri ve rekreatif programlar düzenleyerek, çocukların fiziksel aktivite ve arkadaşlık ilişkilerini güçlendirmelidir.

Kültürel ve Sanatsal Etkinliklerin Yaygınlaştırılması:

Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle, gençlerin kültürel ve sanatsal etkinliklere katılımını destekleyen programlar geliştirilerek, sosyal çevreleri çeşitlendirilmelidir.

III. Dijital ve Hibrit İletişim Modellerinin Dengelenmesi

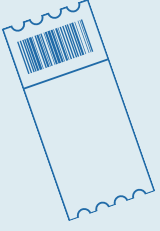

Dijital Okuryazarlık Eğitimi:

Okullar ve STK'lar, çocuklara dijital iletişim araçlarını güvenli ve sağlıklı kullanmayı öğretecek eğitim programları düzenlemelidir; böylece, dijital ortamın sunduğu olanaklar, yüz yüze etkileşimlerin yerini almadan destekleyici rol oynayabilir.

Hibrit Sosyalleşme Platformları:

Dijital araçların entegrasyonu ile okul ve mahalle bazlı hibrit etkinlikler (örneğin, dijital etkinlikler ile fiziksel buluşmaların koordine edildiği platformlar) geliştirilerek, çocukların her yaş grubuna uygun iletişim seçenekleri sunulmalıdır.

IV. Sosyoekonomik Engellerin Azaltılması**Ücretsiz veya Düşük Maliyetli Etkinlik Programları:**

Devlet ve yerel yönetimler, düşük SES gruplarına yönelik ücretsiz veya uygun maliyetli sosyal, kültürel ve spor etkinlikleri düzenleyerek, çocukların sosyalleşme alanlarına erişimini artırmalıdır.

Sosyoekonomik Destek Kuponları:

Ailelerin, çocuklarının sosyal yaşamına dair harcamaları karşılayabilmeleri için devlet destekli kupon sistemi ve hibe programları geliştirilmelidir.

V. Kentsel Planlama ve Güvenli Mobilite Politikaları**Güvenli Ulaşım ve Yaya Bölgeleri:**

Şehir planlama politikaları çerçevesinde, çocukların ve gençlerin güvenli bir şekilde hareket edebilecekleri yollar, bisiklet yolları ve yaya bölgelerinin artırılması sağlanmalı; böylece, özellikle büyük şehirlerde yaşanan ulaşım ve güvenlik sorunları giderilmelidir.

Toplumsal Güvenlik İzleme Sistemleri:

Güvenlik güçleri, yerel yönetimler ve mahalle muhtarlıkları arasında kurulacak izleme ve erken uyarı sistemleriyle, çocukların sosyal alanlarda maruz kalabileceği riskler minimize edilmelidir.

VI. Çok Paydaşlı İşbirliği ve Toplumsal Farkındalık

Entegre Sosyalleşme Politikaları:

Eğitim kurumları, yerel yönetimler, STK'lar ve aile temsilcilerinin oluşturacağı koordinasyon platformları ile, çocukların sosyal yaşamını destekleyecek entegre politikaların planlanması ve uygulanması sağlanmalıdır.

Toplumsal Farkındalık Kampanyaları:

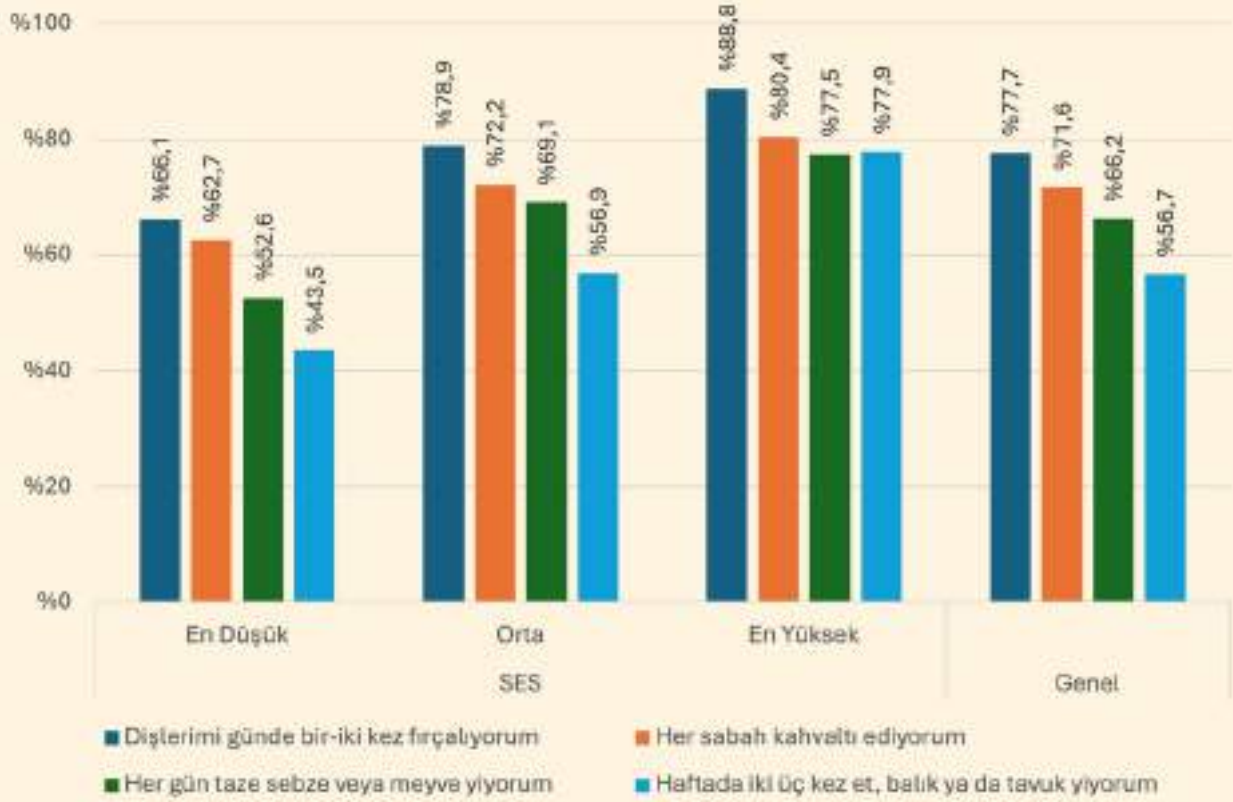
Medya, eğitim ve kamu kurumları işbirliğiyle, çocukların sağlıklı arkadaşlık ilişkileri ve güvenli sosyal ortamların önemi konusunda geniş katımlı farkındalık kampanyaları yürütülmelidir.

2.13. Sağlık

Görüştüğümüz çocuklar arasında kronik bir hastalığı olanların oranı %5'ken, bu oran en düşük SES grubunda %9'a yükselmektedir. Keza, sıkça -ayda birkaç kez ve daha sık- hasta olduğunu söyleyenleri oranı %11'ken, en düşük SES grubunda %14'e çıkmaktadır. Çocuklar arasında en sık rastlanılan rahatsızlıklar grip ve soğuk algınlığıdır, bu rahatsızlıklara en düşük SES grubunda daha fazla rastlanmaktadır.

Hane anketinden öğrendiğimiz kadarıyla hanelerin ilaç, muayene, tedavi gibi sağlık harcamalarının nasıl karşılandığı sorulduğunda, katılımcıların %75'inin harcamaları SSK tarafından karşılanmaktadır. Sağlık harcamalarını kendi cebinden karşılayan ebeveynlerin oranı dörtte birde kalmaktadır. Bu soruya Yeşil Kart/Genel Sağlık Sigortası yanıtını verenlerin oranı %4'tür. En düşük SES grubunda sağlık harcamaları "GSS" tarafından karşılananların oranı %10'dur.

Şekil 15. Çocukların Özbakım Becerileri ve Beslenmeleri

Çocukların özbakım ve beslenme alışkanlıklarına bakıldığında dörtte üçlük bir kesimin dişlerini günde bir iki kez fırçaladığı, yine benzer bir oranın her sabah kahvaltı ettiği, üçte ikilik bir grubun her gün taze sebze veya meyve yediği ve %57'lik bir kesimin haftada iki üç kez et, balık ya da tavuk yediği görülmektedir. Bu konuda sosyoekonomik statünün gözle görülebilir bir etkisi bulunmaktadır. En yüksek SES grubuyla en düşük SES grubu arasında diş fırçalama konusunda 22, her sabah kahvaltı etme konusunda 18, her gün taze sebze veya meyve yeme konusunda 25 ve haftada iki üç kez et, balık veya tavuk yeme konusunda 25 baz puanlık farklar bulunmaktadır.

Çocukların altıda biri son bir yılda kendisini yalnız, daralmış ve üzgün hissetmiştir. Bu tür duygular 15-18 yaş arası çocuklarda daha yaygın hissedilmektedir, oran %21'e yükselmektedir. Daha büyük çocuklar, duygusal olarak daha fazla zorlanma yaşadıklarını ifade etmişlerdir, bu da yaş ilerledikçe bu tür duyguların daha yaygın olabileceğini göstermektedir. En yüksek SES grubundaki çocukların bu tür duyguları daha az hissetmeleri dikkat çekicidir. Böyle bir durumla karşılaşan çocukların ilk başvurdukları yer anne-babaları ve arkadaşlarıdır (%60). Öğretmenleriyle konuştuğunu belirtenlerin oranı %24, bir doktorla konuştuğunu belirtenlerin oranı ise %10'dur.

Araştırma çalışmamıza katılan erkek çocukların yüzde 55'i, kız çocukların yarısı kendi bedeninden memnun olduğunu belirtmiştir. En düşük SES grubundaki katılımcıların yüzde 43'ü, orta SES grubundaki katılımcıların yüzde 53'ü, en yüksek SES grubundaki katılımcıların ise yüzde 63'ü kendi bedeninden memnun olduğunu ifade etmiştir. Çok değişkenli analizlerimizde de erkek çocuklarının kız çocuklarına, yüksek SES grubundaki çocukların diğer çocuklara kıyasla bedenlerinden daha fazla memnun oldukları ortaya çıkmıştır.

Sağlık durumundan memnuniyet sorulduğunda görüştüğümüz çocukların %57'si sağlık durumundan memnun olduğunu söylemiştir. En düşük SES grubundakilerin %41'i, orta SES grubundakilerin %58'i, en yüksek SES grubundaki katılımcıların ise %75'i sağlığından memnun olduğunu belirtmiştir. Çok değişkenli analizler de küçük çocukların daha büyük çocuklara kıyasla sağlıklarından daha az memnun olduklarını ortaya koymuştur. En yüksek SES grubundaki çocuklar diğer çocuklara kıyasla sağlık durumlarından daha memnundurlar. Kendi bedeninden memnuniyet arttıkça sağlık durumundan memnuniyet artarken, özbakım becerileri ve sağlıklı beslenebilmek de sağlık durumundan memnuniyeti arttırmaktadır. Kronik bir rahatsızlığı ya da sakatlığı olan çocukların sağlık durumlarından daha az memnun oldukları görülmektedir.

I. Sağlık Hizmetlerine Erişim ve Finansman

Kapsamın Genişletilmesi:

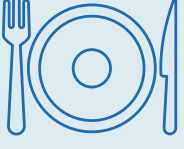
Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla, GSS/Yeşil Kart benzeri sigorta programlarının kapsamının artırılması, bilgilendirme faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ve erişilebilirliğin sağlanması önerilmektedir.

Mali Destek Mekanizmaları:

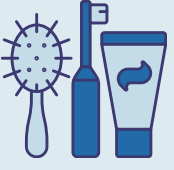
İlaç, muayene ve tedavi harcamalarını karşılayabilmek için ek devlet desteği, sübvansiyonlar ve düşük faizli kredi olanakları geliştirilerek, finansal sürdürülebilirlik temin edilmelidir.

II. Sağlıklı Beslenme ve Özbakımın Teşviki

Okul Temelli Sağlık Programları:

Okullarda düzenli olarak uygulanacak sağlıklı beslenme ve kişisel hijyen eğitim programları, özellikle düşük SES grubuna ait öğrenciler arasında taze meyve-sebze tüketimini, kahvaltı yapma ve diş fırçalama gibi özbakım alışkanlıklarını destekleyecektir.

Bireysel Özbakım Eğitimi:

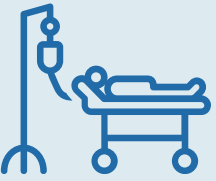
Kişisel temizlik ve düzenli beslenme konularında interaktif eğitim modülleri geliştirilerek, çocukların özbakım becerilerinin artırılması hedeflenmelidir.

III. Ruhsal ve Psikososyal Destek

Okul Tabanlı Psikolojik Danışmanlık:

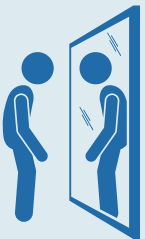
Özellikle 15–18 yaş grubuna yönelik, okul merkezli psikolojik danışmanlık ve destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yalnızlık, daralma ve üzüntü gibi duygusal durumların azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Kronik Hastalık ve Rehabilitasyon Desteği:

Kronik rahatsızlık veya sakatlık durumundaki çocuklara yönelik, multidisipliner rehabilitasyon ve sürekli sağlık izlemi hizmetleri entegrasyonu sağlanarak, yaşam kalitelerinin artırılması amaçlanmalıdır.

IV. Beden Algısı ve Sağlık Memnuniyeti İyileştirmeleri

Beden Pozitifliği ve Sağlık Eğitimi:

Özellikle düşük SES grubunda beden algısının güçlendirilmesi amacıyla, beden pozitifliği ve sağlıklı yaşam konularında eğitim programları ve seminerler düzenlenmelidir.

Sağlık İzleme ve Değerlendirme:

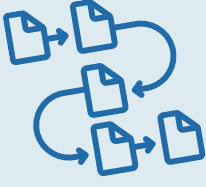
Çocukların sağlık memnuniyeti ve özbakım becerilerinin düzenli olarak multidisipliner yöntemlerle izlenmesi, elde edilen veriler ışığında müdahalelerin optimize edilmesini sağlayacaktır.

V. Çok Paydaşlı İşbirliği ve İzleme Mekanizmaları

Koordinasyon Platformları:

Sağlık, eğitim ve sosyal hizmet alanlarında devlet kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevreler arasında entegre koordinasyon mekanizmalarının oluşturulması, politika uygulamalarının sinerjisini artıracaktır.

Politika İzleme ve Geri Bildirim:

Uygulanan müdahalelerin etkinliğinin periyodik olarak değerlendirilmesi, çok değişkenli analizler ışığında geri bildirim mekanizmaları oluşturularak, politika revizyonlarının sistematik bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.

VI. Sağlık Eğitimi ve Toplumsal Farkındalık

Aile ve Okul Temelli Sağlık Okuryazarlığı:

Hem aileler hem de çocuklar için sağlık hizmetlerine erişim, özbakım ve beslenme konularında bilinçlendirme programları, okul ve topluluk düzeyinde düzenlenecek eğitim faaliyetleri ile desteklenmelidir.

Toplumsal Farkındalık Kampanyaları:

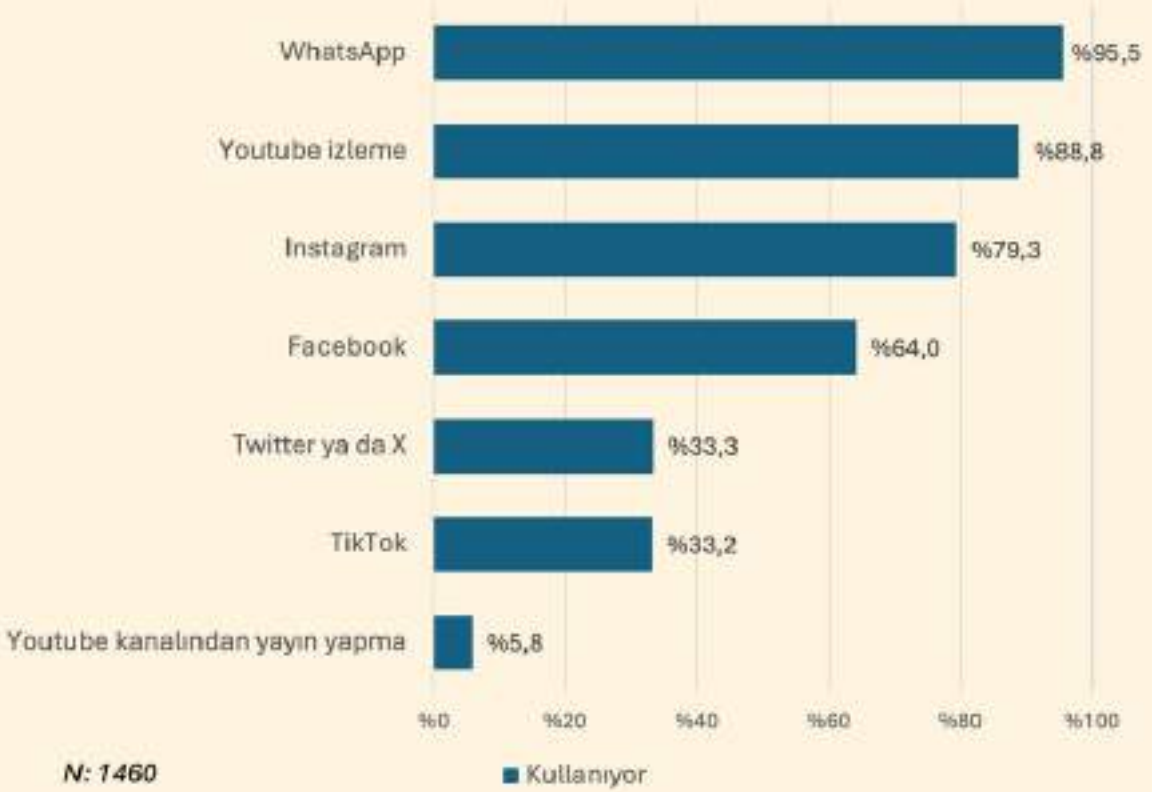
Sağlık memnuniyeti, beden algısı ve kronik hastalık yönetimi konularında, medya ve yerel kurumlarla işbirliği içerisinde, geniş katılımlı farkındalık kampanyalarının yürütülmesi, toplum genelinde sağlıklı yaşam kültürünün yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

2.14. Dijital Hayat

2.14.1. Ebeveynlerin Dijital Hayatı

Görüşülen ebeveynlerin %90'ı düzenli olarak internete erişebilmektedir, en yüksek SES grubunda internete düzenli erişim %96'yken, en düşük SES grubunda %80'dir. Ebeveynlerin %66'sı internet ve sosyal medya araçları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir, bu konuda da SES düzeyinin etkisi görülmektedir. En düşük SES grubunda kendini yeterli bulanların oranı %45 olurken, orta SES grubunda %69'a, en yüksek SES grubunda ise %85'e yükselmiştir.

Şekil 16. Ebeveynlerin Sosyal Medya Kullanımı

Ebeveynlerin kullandıkları sosyal medya platformları hakkında elde edilen veriler, WhatsApp'ın %96 oranıyla en yaygın kullanılan uygulama olduğunu göstermektedir. YouTube izleme %89 ile ikinci sırada yer alırken, Instagram %79 oranıyla takip edilmektedir. Facebook %64 oranıyla kullanılmakta olup, Twitter(X) ve TikTok kullananların oranı de %33'tür. YouTube kanalından yayın yapma ise %6 oranıyla en düşük orana sahiptir.

Şekil 17. Ebeveynlerin Sosyal Medya Kullanımı

Ebeveynlerin dijital ebeveynlik pratiklerine baktığımızda en yüksek oranda "geçerli" olarak belirtilen ifade, %65 ile "İnternetin ve Instagram, TikTok, Twitter gibi sosyal medyanın faydalarını, zararlarını ve dikkat edilmesi gereken durumları çocuğuma anlatırım" ifadesi olduğu görülmektedir. İkinci en yüksek oran %61 ile "İnternet, telefon, tablet gibi dijital araçların kullanım sıklığına dair evde çocuğumla anlaşamıyoruz" ifadesine aittir, bu da dijital cihaz kullanımı konusunda yaşanan anlaşmazlıkların yaygın olduğunu gösterir. Üçüncü sırada %54 ile "İnternet, telefon, tablet gibi dijital araçların nasıl kullanılacağına dair kuralları çocuğumla beraber belirleriz" ifadesi bulunmaktadır.

"Çocuğumu internetin ve sosyal medyanın risklerinden koruyabiliyorum" ve "İşlerimle meşgulken, çocuğumun dijital cihazlarla vakit geçirmesine göz yumarım" ifadelerine "geçerli" yanıtı verenlerin oranı her iki ifadede de aynı ve %48'dir. "Tablet, telefon ya da bilgisayar başındayken çocuğumun söylediklerini dinlemediğim olur" ifadesine geçerli yanıtı verenlerin oranı %38'dir. En düşük oran %32 ile "Çocuğumu internetin risklerinden koruyacak güvenlik paketleri veya antivirüs programlarını kullanırım" ifadesindedir, bu da dijital dünyada güvenlik önlemlerinin yeterince kullanılmadığını göstermektedir.

Çok değişkenli analizler erkeklerin, düşük SES düzeyine sahip olan ebeveynlerin dijital dünyada daha az kontrolcü bir tavır sergilediklerini göstermektedir, keza evdeki çocuk sayısı arttıkça kontrolcü tavır da azalmaktadır. Benzer bir şekilde SES düzeyi arttıkça çocuğun dijital dünyadaki eylemlerini hoşgörme eğiliminin azaldığını görmekteyiz; daha düşük SES düzeyine sahip olanlar ve daha fazla çocukla baş etmek zorunda kalan ebeveynler bu konuda daha hoşgörülü şekilde davranmaktadır. Öğretmenlerle gerçekleştirilen odak gruplarında ifade edildiği üzere ebeveynler de bu dijital dünyada hem kendileri bağımlı hale gelebilmekte, hem de zaman ve dikkat kısıtlılığında dijital dünyanın çocukları meşgul etmesinden yararlanabilmektedirler:

“Evet çünkü büyüklerin de yani bizim de anne baba olarak bizim de işimize geliyor. Kolay bir şey yani ekrana çocuğu koymak kolay. Her ne kadar söylensek de işte ekran bağımlılığı diye aslında konforlu bir şey bizim için de yani ekrana veriyorsun güvenli bir şekilde içeride oturuyor çocuk. Oysaki öyle olmaması gerekiyor. Biz bir de çok fazla rol model oluyoruz. Elimizde sürekli telefonlar. Yani bunu yapan biziz. Yeni jenerasyon aslında gerçekten yaratıcılar, aynı zamanda biz biraz hatayı bence öğretmenler ve anne babalarda bulmalıyız. Yoksa çocuğun doğasında her zaman merak, eğlence ve keşfetme duygusu var. Yani çocuklarda bir sıkıntı yok bence.” (Kayseri Öğretmen Odak Grubu)

2.14.2. Çocukların Dijital Hayatı

Araştırmaya katılan çocukların neredeyse tamamı (%95) düzenli olarak internete erişebilmektedir, 15-18 yaş grubundaki çocukların hemen hepsi internete düzenli olarak erişirken, daha küçük yaş grubunda bu oran %90'da kalmaktadır. En yüksek SES grubunda bu oran %97, en düşük SES grubundaysa %92'dir, bu da sahip olunan olanakların erişim üzerindeki etkisini göstermektedir.

Çocuklar arasında akıllı bir cep telefonuna sahiplik oranı %80'ken, bilgisayar tablet sahibi olma oranı daha düşüktür. Teknolojiye erişim açısından 15-18 yaş dilimindeki çocuklar arasında akıllı telefon erişimi daha küçük çocuklara kıyasla daha fazladır. Bu açıdan da en düşük ve en yüksek sosyoekonomik statüden gelen çocuklar arasında internet erişim açısından 13, kendisine ait bir bilgisayar/tablet sahipliği açısından 33 baz puanlık fark görülmektedir.

Şekil 18. Çocukların Sosyal Medya Kullanımı

En yaygın kullanılan sosyal medya aracı olarak Youtube (%92) ön plana çıkarken, Instagram %84 ile bu aracı takip etmektedir. TikTok kullandığını söyleyen çocukların oranı %55'te kalırken, X (Twitter) kullanımı %46, Snapchat kullanımıysa %42 olarak ölçülmüştür. Sosyal medya kullanımı konusunda çocuklar arasında da farklar görülmektedir: En düşük sosyoekonomik statüdeki ailelerden gelen çocuklar ve 11-14 yaş arası çocuklar arasında Youtube kullanımı daha yaygınken, erkek çocukları ve 15-18 yaş arası çocuklarda Discord ve X kullanımı diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Kız çocuklarıysa Instagram kullanımına daha eğilimli gözükmemektedir.

Nitel araştırmamızda dijital dünyada çok aktif olarak var olan, öğrenen ve üretim yapan tekil çocuk örnekleri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Dijital dünya çocuklar için dışarıya açılan bir alan olarak görülebilmektedir. Özellikle kız çocukları için "evin içindeyken evin dışında olma hissi verme" olarak aktarıldığı belirtilmelidir. Dijital dünyada verilen eğitimler, imkânlar başka dünyaları sunabilmektedir:

“Gitar...gitar, piyano, org, darbuka, bir tane alet vardı tam adı aklıma gelmiyor da... Klarnet, kanun. O tür şeyleri çalmayı artık öğrendim. Tam profesyonel olmasa da çalmayı biliyorum. Yazılımcıyım birazcık da robot kodlayabiliyorum. Sosyal medyada işler... Yazılımcıyım yani, eve ek iş yapıyorum... Robot kodluyorum, bilgisayar kodlarım, yazılım yapıyoruz. Yazılımla robotu ileri geri, sağ sol onlara beyin yapıyoruz. Arduino kodluyorum, o tür işler.

...

Youtube'dan üyelik alarak, bilgisayardan. Onları aylık alarak, hepsini dersler oluyor canlı ders. Bazen onların alanlarına gittim. Onların yarışmaları oluyor, yarışmaya gideceğim şimdi Haziran'da yarışmam var. Kazanırsam kendim şimdi robot tasarlayacağım 20 Mayıs'ta. O projem tutarsa daha böyle yolum yazılım olarak ilerleyecek.” (İETAGE)

Çocukların dijital dünyayla ilişkilerinin aileleri tarafından nasıl düzenlendiğine baktığımızda ailelerin yaklaşık yarısının internet kullanım süresini önceden belirlediği ve kontrol ettikleri söylenmektedir. Yine benzer bir oranda çocuk internet deneyimlerini aileleriyle paylaşırken, internette ebeveynleriyle birlikte zaman geçirenlerin oranıysa %37'dir. Çocuklar arasında bilgisayar ve benzeri teknolojik araç kullanımı için ailesine yardımcı olanların oranı %43'ken, ailesinden yardım alanların oranı sadece dörtte birde kalmıştır. Bu da dijital dünyada çocukların lehine bir dengesizlik olduğunu göstermektedir.

Görüştüğümüz çocukların internet okuryazarlığının yüksek olduğu görülmektedir. Kullandığı araçlardaki gizlilik ayarlarını nasıl yapacağını ve hangi görüntü ve bilgilerini internette paylaşacağını bilenlerin oranı %80 civarındayken; istemediği mesajları nasıl engelleyeceğini bilenlerin ve bilgileri doğrulayabileceğini söyleyenlerin oranıysa dörtte üçten fazladır.

Çok değişkenli analizlerimiz 11-14 yaş arasındaki çocuklarda interneti aileleriyle birlikte kullanma ve denetleme deneyiminin daha fazla olduğunu, yani ailelerin denetiminin daha fazla olduğunu gösterirken, 15-18 yaş arasındaki çocuklar ailelerine daha fazla yardımcı olmaktadır. Kentlerde yaşayan çocuklar da ailelerine daha fazla yardımcı olabilmektedir.

Sosyoekonomik statü arttıkça interneti hem birlikte kullanma ve denetleme deneyimi, hem de aileye yardımcı olma eğilimi artmaktadır. İnternet okuryazarlığı söz konusu olduğunda erkek çocuklarının kız çocuklarına ve 15-18 yaş arası çocukların 11-14 yaş arası çocuklara kıyasla daha fazla okuryazarlığa sahip olduğu görülmektedir. En düşük SES grubundaki çocukların ise internet okuryazarlığı diğer çocuklara göre daha azdır.

Araştırma çalışmasına katılan çocukların seyrek de olsa siberzorbalık ve tacizle karşılaştığı görülmektedir. Profil fotoğrafıyla ilgili olumsuz yorumlar aldığını söyleyen ve sosyal medyada paylaştıkları nedeniyle dalga geçilen çocukların oranı %14 civarındadır. Hesabının başkasının eline geçtiğini söyleyen çocukların oranı %12'yken, %9'luk bir kesim hoşuna gitmeyen rahatsız edici fotoğraf ve benzeri mesajlar aldığını söylemektedir. Çocukların %8'i fotoğraflarının izinsiz bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir.

Çocukların yaşadıkları ortalama siberzorbalık deneyimi sayısına baktığımızda 15-18 yaş arasındaki çocukların siberzorbalığa uğrama olasılığının daha küçük çocukların 2 katı olduğu görülmektedir. Keza, SES düzeyi düşük olan çocukların bu tür bir deneyim yaşama olasılığı daha yüksekken; internet okuryazarlığı arttıkça siberzorbalık deneyimine uğrama olasılığı azalmaktadır.

Siberzorbalıkla karşılaşan çocukların başvurdukları birinci yol mesajı gönderen kişiyi engellemek (%39); dörtte bire yakın oranda bir çocuk sosyal medya hesabını kapatmayı, arkadaşlarıyla konuşmayı ve telefonunun/bilgisayarının güvenlik ayarlarını değiştirmeyi tercih ettiğini belirtmiştir.

Çocukların yarısı genel olarak internet deneyimlerinden memnunken, bu oran 11-14 yaş arasında %40'a düşmektedir. En yüksek SES grubundaki çocuklarda oranın %53 olması çocukların SES düzeyinin internet kullanımından memnuniyetleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Ailesinin denetlediği çocukların internet kullanımından memnuniyetleri daha düşükken, ailesine yardımcı olan ve internet okuryazarlığı yüksek olan çocuklar bu deneyimlerinden daha memnundurlar.

Dijital dünyada çocuklar hem kendi başlarına hem de arkadaşlarının başına gelen kötü deneyimleri de görüşmelerde detayları ile paylaşmaktadır. Sosyal medya çocukların tanımadıkları kişilerle, özellikle ileri yaşta yetişkinlerle de ailenin denetimi olmadan iletişim kurma riskini de taşımaktadır:

“Maalesef ki oldu, şu anki yaşlılara söylüyorum yazmayın bize, çok yazıyorlar. Abuk subuk konuşmalar çok oluyor. Acayip çok oluyor. Tabi ki de yine engelliyoruz ama. Bir tane değil sonuçta bu, eee ki sadece yaşlılar da yapmıyor, sadece yaşlılar adına konuştum ama hani yeni evlenmiş kişiler de olabilir. Sözlü kişiler de olabilir. Hani erkeklere gerçekten güven yok şu an hani kadınlara yine var yine ben hani şu an karşımda bir kıza ya da bir kadına güvenebilirim ama erkeklere hiçbir türlü güven olmaz. Hani bilmiyorum ya erkekler çok garip insanlar ya gerçekten var ya işte hani birini seviyorsundur ona sahip çıkmak gerekiyordu ama gidip diğerleriyle konuşuyorlar ya da mesela şu an.” (İK2OYN)

15-18 yaş aralığında bir kız çocuğu ise kendi yaşadığı tehdit içeren tecrübesini aşağıdaki kelimelerle aktarmaktadır:

“Snapchat kullanıyordum. Oradan da insanlarla konuşuyordum. Normal bir konuşma geçti. Ve bu daha sonra, tabi bunu ailem bilmiyor, daha sonra böyle tacize dönüyor gibi oldu. İşte fotoğraflar falan istemeye başladı. Tehdit de olmuştu. Sonra zaten kapattım falan. Hiç kullanmadım.” (İK2OFS)

12-15 yaşında bir erkek çocuğu ise babasının kredi kartı hesabından para çekildiğini anlatmaktadır:

“Biz bazen oyunlara girmeye korkuyoruz diyelim bir oyun yüklüyoruz hoşumuza gidiyor. Hemen bir kayıt formu açılıyor Roblox’taki gibi. Sonra bakıyoruz adımızı soyadımızı yazıyoruz. Bakıyoruz ki bizim üstümüze bir şeyler geliyor. Geçen babamın hesabından bayağı para çekildi. O sıkıntı.” (İE1AGM)

Mülakatlar ve odak gruplarda bazı katılımcı çocuklar da kendilerinin sosyal medya kullanımına sınırlama getirebilmek için çeşitli taktikler geliştirdiklerini de aktarmaktadır:

“Ben kendime sınırlama getirmeye çalışıyorum yani çok kullansam bile. Bazı uygulamalar var mesela, alarm veriyorlar bir saati geçtiğinizde. Ya da işte belli bir süre boyunca telefonu açmanızı engelliyorlar. Ben onları indirdim. Onlar var benim telefonumda ben onları kullanıyorum. Mesela günlük iki buçuktan sonra benim alarmım çalıyor.” (UK2ÜBE)

I. Dijital Ebeveynlik Okuryazarlığının Artırılması

Eğitim ve Bilinçlendirme Programları:

Düşük SES grubunda ebeveynlerin dijital araçlar, sosyal medya riskleri ve güvenlik önlemleri konularında eksiksiz bilgi sahibi olmalarını sağlamak amacıyla, kapsamlı eğitim seminerleri ve interaktif atölye çalışmaları düzenlenmelidir.

Bilinçlendirme Kampanyaları:

Dijital medyanın avantajları, dezavantajları ve dikkat edilmesi gereken hususların ailelerce anlaşılmasını teşvik etmek için ulusal ve yerel düzeyde medya destekli farkındalık kampanyaları yürütülmelidir.

II. Dijital Güvenlik ve Denetim Altyapısının Güçlendirilmesi

Güvenlik Araçlarının Teşviki:

Ebeveynlerin, çocuklarının dijital ortamda karşılaşılabilecekleri riskleri minimize edebilmeleri için güvenlik paketleri, antivirüs programları ve içerik filtreleme yazılımlarına erişimlerinin artırılması, devlet destekli teşviklerle sağlanmalıdır.

Denetim ve İzleme Mekanizmaları:

Ailelerin, çocuklarının dijital kullanımını etkin bir biçimde denetleyebilmeleri amacıyla, uygun teknolojik altyapının oluşturulması ve dijital denetim araçlarının yaygınlaştırılması hedeflenmelidir.

III. Aile İçi Dijital Kullanım Stratejilerinin Oluşturulması

Ortak Kullanım ve Kurallandırma:

Ebeveynlerin ve çocukların dijital araç kullanımına ilişkin birlikte belirleyecekleri, esnek fakat belirgin kurallar geliştirilmesi; dijital araçların kullanım sürelerinin, içeriğinin ve paylaşım biçimlerinin aile içi müzakereyle düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Ortak Dijital Deneyimlerin Teşviki:

Ailelerin, dijital araçları birlikte kullanarak çocukların internet okuryazarlığını artıracak, aynı zamanda denetim ve rehberlik mekanizmalarını pekiştirecek uygulamalara (örneğin, aile temelli dijital medya günleri) yönlendirilmesi önem arz etmektedir.

IV. Rol Modelleme ve Davranış Değişikliği

Pozitif Rol Model Oluşturma:

Ebeveynlerin kendi dijital kullanım alışkanlıklarını gözden geçirerek, çocuklarına örnek teşkil edecek şekilde davranmaları; cihaz kullanım sürelerini sınırlamaları ve dijital mecralarda aktif, bilinçli davranış sergilemeleri teşvik edilmelidir.

Aile İçi İletişim ve Diyalogun Güçlendirilmesi:

Ebeveynlerin dijital dünyada karşılaştıkları zorlukları çocuklarıyla açıkça tartışmaları, deneyim ve bilgi paylaşımını destekleyen aile içi diyalog mekanizmaları oluşturulmalıdır.

V. Çok Paydaşlı İşbirliği ve Politika İzleme

Koordinasyon Platformlarının Oluşturulması:

Devlet kurumları, yerel yönetimler, eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevreler arasında, dijital ebeveynlik ve çocukların dijital deneyimlerine yönelik politikaların planlanması ve uygulanması için entegre koordinasyon platformları kurulmalıdır.

Politika İzleme ve Geri Bildirim Mekanizmaları:

Uygulanan dijital ebeveynlik müdahalelerinin etkinliğinin düzenli aralıklarla veri odaklı değerlendirilmesi, çok değişkenli analizlerle geri bildirim sağlanarak, politika revizyonlarının sistematik bir şekilde yapılması hedeflenmelidir.

2.15. Katılım ve Haklar

Şekil 19. Çocukların Sosyal Medya Kullanımı

Araştırmamız çerçevesinde görüştüğümüz çocukların üçte ikisi hangi haklara sahip olduğunu bildiğini söylerken, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni duyduğunu belirten çocukların oranı %55'te kalmıştır. Çocukların sadece yarısı yetişkinlerin çocuk haklarına saygılı olduğunu düşünmektedir, ülkemizde insanların çocuk haklarına saygı gösterdiği görüşüne katılanların oranıysa %40'ın altında kalmıştır.

Çocukların

%55'i

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni duyduklarını belirtmektedir.

Çocukların

%24'ü

okul haricinde gönüllü faaliyetlerde bulduklarını belirtmektedir.

Görüştüğümüz çocuklar arasında 15-18 yaş arasında olanlar hangi haklara sahip olduklarını daha fazla bilmektedir, küçük çocuklarda bu yanıtı verenlerin oranı %50 civarında kalmıştır. Keza, en yüksek SES grubuyla en düşük SES grubundaki çocuklar arasında 11 baz puanlık fark bulunmaktadır (%64-%53). Öte yandan çocukların daha fazla katılım için talepleri olduğu da görülmektedir. Dörtte üçlük bir kısım yaşadıkları mahalle ve şehirle ilgili şikâyetlerini iletebilecekleri bir mekanizmanın olmasını arzulamaktadır. Aynı oranda çocuk da yaşadıkları mahalle ve şehre dair görüşlerinin dikkate alınmasını istemektedir. Öte yandan çocukların siyaset ile ilgisinin sınırlı olduğu da görülmektedir: Aileleriyle ya da arkadaşlarıyla siyasetle ilgili konuşan çocukların oranı %40'ın altında kalmaktadır. Ayrıca, okul haricinde gönüllü faaliyetlerde bulunan çocukların oranı yüzde 24'tür.

Yaşça daha büyük çocukların katılım arzusunun daha fazla olduğu görülmektedir, daha büyük çocuklar hem arkadaşlarıyla hem de aileleriyle daha fazla siyaset konuştuklarını söylemektedirler. Araştırmamızın ilginç sonuçlarından biri en düşük SES grubundaki çocukların katılım arzusunun daha fazla olmasıdır, aradaki fark 6 puana kadar yükselmektedir.

Şekil 20. Öğrencilerin Fikirlerine Başvurulan Konular

Görüştüğümüz öğrencilerin okuldaki kararlara ne derece katıldığı sorulduğunda okuldaki katılım fırsatlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %40'a yakını sınıf içi düzenlemeler, örneğin kimin kiminle oturacağı konusunda öğrencilerin %37'si görüşlerinin alındığını belirtmiştir. Bu oran tüm konular arasında en yüksek olanıdır. Ders dışı etkinliklerin içeriği hakkında ise öğrencilerin %28'i fikrinin alındığını belirtmiştir. Okulda ve sınıfta uygulanacak kurallar hakkında görüşleri alınan öğrencilerin dörtte birinin fikri alınırken; mekânsal düzenlemeler, okulda uygulanan sınav sistemi veya okulda neler öğretilmesi gerektiği konusunda fikri alınan çocukların oranı beşte birin altındadır. Bu bulgular genel olarak okullarda katılımcı pratiklerin sınırlılığını yansıtmaktadır. Öğrencileri kayda değer oranının bu konularda fikrinin alınması gerekmediği görüşünde olması üzerinde durulması gereken bir konudur.

Okul içinde katılım söz konusu olduğunda 15-18 yaş arası öğrencilerde ve en yüksek SES grubundaki öğrencilerde daha fazla görüşlere başvurulduğu görülmektedir. Aradaki farklar örneğin okullarda uygulanan sınav sistemi ya da neler öğretilmesi gerektiği konularında 15 puana kadar yükselmektedir.

Şekil 21. Çevresel ve Toplumsal Katılım Konusundaki Tutumlar - Cinsiyet, Yaş, Sosyo-ekonomik Statü ve Yerleşim Yeri

Yukarıdaki grafik çocukların çevresel ve toplumsal katılım konusundaki tutumlarını ve siyasetle ilgili konuşma alışkanlıklarını çeşitli demografik faktörlere göre incelemektedir. Cinsiyet açısından, erkek ve kız çocukları, yaşadıkları mahalle ve şehirle ilgili şikâyetlerini iletebilecek bir yer olmasını istemekte benzer yüksek oranlar göstermektedir; erkek çocuklarının neredeyse dörtte üçü bu tür bir mekanizma talep etmektedir. Her iki cinsiyet de yaşadıkları mahalleye ve şehre dair görüşlerinin dikkate alınmasını istemektedir. Aileleriyle siyaset hakkında konuşan çocukların oranı erkeklerde ve kız çocuklarında yüzde 37'dir.

Yaş grubunda, 15-18 yaş arası çocuklar, 11-14 yaş arası çocuklara göre yaşadıkları mahalle ve şehirle ilgili şikâyetlerini iletebilecek bir yer olmasını hemen hemen aynı oranda istemektedir. Aynı şekilde, yaşadıkları mahalleye ve şehre dair görüşlerinin dikkate alınmasını isteyenlerin oranı 11-14 yaş ve 15-18 yaş grubunda yüzde 72'dir. Aileleriyle siyaset hakkında konuşan çocukların oranı, 15-18 yaş grubunda yüzde 51 iken, 11-14 yaş grubunda yüzde 23'tür. Arkadaşlarıyla siyaset konuşan çocukların oranı 15-18 yaş grubunda yüzde 45, 11-14 yaş grubunda ise yüzde 19'dur.

Sosyo-ekonomik statü açısından, en düşük sosyo-ekonomik gruptaki çocukların yüzde 78'i yaşadıkları mahalle ve şehirle ilgili şikâyetlerini iletebilecek bir yer olmasını istemekte ve en yüksek sosyo-ekonomik gruptaki çocuklar yüzde 72 oranında bu talebi göstermektedir. En düşük sosyo-ekonomik gruptaki çocuklar, çevresel ve toplumsal konular hakkında daha fazla söz hakkı talep etmektedir. Benzer şekilde, yaşadıkları mahalleye ve şehre dair görüşlerinin dikkate alınmasını isteyenlerin oranı en düşük sosyo-ekonomik grupta yüzde 71, en yüksek sosyo-ekonomik grupta yüzde 68'dir. Aileleriyle siyaset hakkında konuşan çocukların oranı, sosyo-ekonomik statüye göre belirgin bir farklılık göstermemektedir.

Yerleşim türü açısından, kırsal bölgelerde çocukların yüzde 86'sı yaşadıkları mahalle ve şehirle ilgili şikâyetlerini iletebilecek bir yer olmasını isterken, kentlerde bu oran yüzde 74'tür. Kırsal bölgelerdeki çocukların çevresel konular hakkında daha fazla endişe duyduğu ve temsil beklediği görülmektedir. Aynı şekilde, kırsal bölgelerde çocukların yüzde 84'ü yaşadıkları mahalleye ve şehre dair görüşlerinin dikkate alınmasını istemektedir; kentlerde ise bu oran yüzde 71'dir. Okul haricinde gönüllü faaliyetlerde bulunan çocukların oranı kırsal bölgelerde yüzde 28 kentlerde ise yüzde 24'tür.

Çocuklar nitel araştırmada yaşamlarını anlatırken, kendi deneyimlerinin yetişkinler tarafından ne derece dikkate alındığına dair örnekler de aktarmışlardır:

“Nasıl bir durum olduğuna bağlı. Mesela böyle çok ciddi bir konu olduğunda. Mesela finansal anlamda falan benimle paylaşımı ikinci plana atıyorlar görüşlerimizi. Ama mesela işte küçük bir şey olsa, örneğin bir mobilya alacak olursak ya da bir yere gezmeye gidecek olursak bize de soruyorlar. İstiyor musunuz, beğendiniz mi diye. Ya da bir yemek yapılacağında vesaire de benle herkesin ortak yiyeceği bir şey...

... Böyle çok ciddi bir konuya, ben ve kardeşimin görüşlerini ikinci plana atıyorlar. Ben istiyorum ama bana diyorlar ki sen daha bunu anlayabilecek olgunlukta değilsin diyorlar.” (UK2ÜBE)

I. Çocuk Hakları Bilincinin Artırılması

Müfredat Entegrasyonu:

Çocuk Hakları Sözleşmesi ve temel hak kavramlarının, ilköğretim ve ortaöğretim müfredatıyla bütünleştirilerek, çocukların hangi haklara sahip olduklarını sistematik olarak öğrenmeleri sağlanmalıdır.

Farkındalık Kampanyaları:

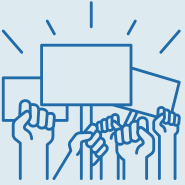
Ulusal ve yerel düzeyde, çocuk haklarına saygı gösterilmesinin önemi ve bu hakların korunması gerekliliği vurgulanan medya destekli farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.

II. Çocuk Katılımının Teşvik Edilmesi

Katılım Mekanizmalarının Oluşturulması:

Yaşadıkları mahalle, şehir ve okul düzeyinde, çocukların görüşlerini dile getirebilecekleri, danışma komiteleri, çocuk meclisleri ve geri bildirim platformları kurulmalıdır.

Eğitim ve Gönüllü Faaliyetler:

Çocukların siyaset ve toplumsal konularda bilinçlenmesini destekleyecek, uygun yaş gruplarına yönelik eğitim programları ve gönüllü faaliyetlerin teşvik edilmesi, katılım arzusunun artırılmasına katkı sağlayacaktır.

III. Okul ve Aile Düzeyinde Katılım Pratiklerinin Güçlendirilmesi

Okul İçi Karar Süreçlerine Katılım:

Okul yönetimi ve sınıf düzenlemelerinde, öğrencilerin görüşlerinin alınması için standart katılım protokolleri geliştirilerek, özellikle 15–18 yaş grubundaki öğrencilerin daha etkin bir şekilde söz sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Aile İçi İletişim Kanallarının Geliştirilmesi:

Ailelerin, çocukların yaşadıkları çevreyle ilgili görüşlerini ve şikâyetlerini paylaşabilecekleri, interaktif iletişim platformlarının oluşturulması, çocukların taleplerinin dikkate alınmasını destekleyecektir.

3. Çocuk Danışma Ekibi Deneyimi

Giriş

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, çocukların farklı alanlarda objektif kriterlerin yanı sıra çocukların kendi gözünden durumlarını, öznel değerlendirmelerini merkeze alan bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir. Çocukların kendi deneyimlerinin uzmanı olarak yer alması, onların anlatılarını, değerlendirmelerini veri olarak toplamak ve içinde bulunulan durumun tespitini yetişkinler kadar onlarla birlikte yapmak bu yaklaşımın araştırma tasarımına ve sürecine yansımalarıdır.

"Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" başlıklı araştırma projesinde ise çocuk danışma ekibi oluşturmanın amacı çocukların sadece saha araştırmasında değil, araştırmanın tüm aşamalarında aktif bir şekilde yer almalarını sağlamaktır. Çocuk katılımı, çocukların haklarını güvence altına almanın yanı sıra, onların görüşlerini tüm süreçlere dâhil etme ve buna bağlı olarak da tüm süreçlerin niteliğini, kapsayıcılığını artırma yönünde önemli bir rol oynamaktadır (Lundy, McEvoy & Byrne, 2011; Dunn, 2015). Uluslararası araştırmalarda çocukların eş-araştırmacı olarak yer aldığı ve/ya izleme-raporlama çalışmalarında danışma ekiplerinin oluşturulduğu proje uygulamalarının sayısı artmaktadır (Cuevas-Parra & Tisdall, 2019; Donegan vd., 2023). Çocukların eş-araştırmacı olduğu araştırmalarda uygulamadaki imkânlar ve kısıtlar ilgili yazında da tartışılmaya başlanmış, bu pratiğin iyileştirilmesine yönelik yayınların sayısı da artmıştır (Bradbury-Jones & Taylor, 2013; Schweiger, 2024).

Bu bölüm çocuklarla ilgili akademik araştırmalarda çocukların perspektiflerinin dâhil edilmesi ve katılımlarının sağlanması üzerine düşünmeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırma sürecinde edinilen bu deneyimin projeye sağladığı katkıyı aktarmanın, sadece araştırma projeleri ile sınırlanmayan, genel anlamda çocuk hakları ve katılım süreçlerinin geliştirilmesi açısından da bir önemi bulunmaktadır. Giderek daha fazla vurgulanan çocuk katılımının önde gelen uygulama mekanizmalarından biri olan çocuk danışma ekipleri pratiği açısından deneyimleri paylaşmak bundan sonraki girişimler için kıymetlidir. Kendi araştırma sürecimizdeki uygulamaları paylaşmanın diğer kurum ve kuruluşların benzer süreçlerine katkısı olmasını umarak, çocuk katılımını gözeten araştırmalar için de bir örnek olmasını ummaktayız.

3.1. Arka Plan

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların hak sahibi bireyler olarak tanınmasını ve karar alma süreçlerine dâhil olmalarını vurgulamaktadır (Fass, 2011; Hart, 1991; Kosher vd., 2016). Çocukluk sosyolojisi alanında, çocuklar artık "korunmaya muhtaç" bireyler olarak değil, "kendi yaşamlarının öznesi" olarak değerlendirilmektedir (Corsaro, 2017; James & Prout, 2003; Sutterlüty & Tisdall, 2019). Bu dönüşüm, çocukların refahına yönelik bir yaklaşımın benimsenmesini de beraberinde getirmiştir (Ben-Arieh, 2010). Araştırmamızın çerçevesini, çocukların durumunu bütüncül bir perspektiften değerlendiren iyi olma hali oluşturmaktadır.

Çocuk katılımı, çocukların kendi yaşamlarını etkileyen karar alma süreçlerine dâhil edilmesi ve görüşlerinin dikkate alınması anlamına gelir. Bu, çocukların yalnızca pasif alıcılar değil, aynı zamanda kendi hakları ve ihtiyaçları konusunda aktif olarak söz sahibi bireyler olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Katılım süreci, çocukların görüşlerini ifade etmelerine olanak tanırken, onların yeteneklerini ve perspektiflerini etkin bir şekilde değerlendirmeyi de hedefler. Bu süreç, çocukların hem sosyal gelişimlerine hem de toplumsal norm ve değerlerin dönüşümüne katkıda bulunmalarını sağlar. Ancak, çocuklar hala eşit, hak sahibi bireyler olarak algılanmamaktadır ve katılım haklarından yeterince yararlanamadıkları görülmektedir. Çocukların genellikle tamamlanmamış bireyler olarak görülmesi, çocuk-yetişkin ilişkilerini "yetişkinlik" ve "çocukçuluk" gibi kavramlar aracılığıyla sorgulatmaktadır (Young-Bruehl, 2012; Flasher, 1978; Bell, 2010; Vranješević, 2020).

Çocuk katılımı, çocukların görüşlerinin dikkate alınmasını gerektirir ve bunun için uygun koşulların sağlanması önemlidir. Çocukların kendi görüşlerini ifade edebilmesi için güvenli bir ortam oluşturulması ve bilgilendirilmesi gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 12 no'lu Genel Yorum'u, çocuk katılımını anlamlı kılmaya yönelik ilkeleri aktarmaktadır. Bu ilkeler; şeffaf, bilgilendirici, gönüllü, saygılı, ilgili, kapsayıcı, çocuk dostu, eğitimle desteklenen, güvenli ve hesap verebilir olarak sıralanmaktadır (UNCRC, 2009). Ancak mevcut sistemler, çocukların ihtiyaçlarını yeterince yansıtmakta zorluk yaşamaktadır.

Çocuklar, karar süreçlerine kısıtlı katkı sağlayabilen bir grup olarak, yaşadıkları sorunların etkilerini en derin şekilde hissetmektedir. Franklin'in (1993) belirttiği gibi, çocuklar toplumda "bağımlı, pasif hatta muhtaç bir grup" olarak algılanmakta ve bu durumun demokratik bir toplumda kabul edilemezliği sorgulanmamaktadır. Bu algının dönüşümünün sonucunda, çocukların bugünün vatandaşları olarak katılımları bir gereklilik haline gelmiştir.

Çocuk katılımı, çocukların iyi olma hallerine de doğrudan katkı sağlayan bir unsurdur. Çocukların görüşlerinin alınması ve ihtiyaçlarının dinlenmesi, onların öz güvenlerini artırmakta, sosyal becerilerini geliştirmekte ve karar verme yeteneklerini güçlendirmektedir. Çocukların iyi olma hali, fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimlerinin yanı sıra çevresel faktörlerle de doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda, çocuk katılımı, çocukların iyi olma halini sağlamak ve sürdürmek için kritik bir rol oynamaktadır.

Çocuk katılımını sağlamaya çalışan araştırmalar, çocukların kendi ihtiyaçlarını, haklarını ve bakış açılarını ifade edebilir hale gelmelerine dair inancı pekiştirmektedir. Çocukların sesini duyurmak, araştırmaların daha kapsayıcı ve etkili olmasını sağlar. Bu bağlamda, çocukların araştırma süreçlerine dâhil edilmesi, onların deneyimlerini ve perspektiflerini yansıtan veri toplama yöntemleriyle gerçekleştirilir. Özellikle çocukları eş-araştırmacı olarak sürece dâhil etmek, onların araştırma sürecine aktif bir şekilde katılmalarını sağlar ve bu da araştırmanın kalitesine katkıda bulunur (Lundy, 2007). Danışma ekibi oluşturmak, çocukların görüşlerinin sistematik bir şekilde toplanmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştırır. Danışma ekipleri, çocukların ihtiyaçlarını, beklentilerini ve önerilerini doğrudan araştırma sürecine dâhil etme fırsatı sunar. Bu tür bir yapı, çocukların yalnızca araştırmanın nesnesi değil, aynı zamanda sürecin aktif katılımcıları olmalarını teşvik eder (Barker & Weller, 2003). Sonuç olarak, çocukların katılımını artırmak ve onların seslerini duyurmak, araştırmaların etik ve yöntemsel açıdan daha sağlam temellere oturmasını sağlar. Ayrıca bu süreç, çocuklara güçlenme ve özerklik kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda onları toplumsal değişimler için proaktif birer aktör olarak tanır. Dolayısıyla, çocuk katılımı, yetişkinlerin oluşturduğu siyasetin ve toplumsal yapıların gözden geçirilmesine olanak tanır. Bu bağlamda, çocukların haklarına yönelik muhtemel ihlallerin ve fırsat eşitsizliklerinin önlenmesi için, söz haklarının korunması ve geliştirilmesi son derece önemlidir.

Krizler, çocukların hayatını derinden etkileyen durumlar arasında yer alır; savaş, doğal afetler, ekonomik krizler ve pandemiler, çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığını tehdit etmekte, eğitim, sağlık hizmetleri ve temel ihtiyaçlara erişimlerini zorlaştırmaktadır. Bu tür krizler, çocukların yaşadığı travmaları ve zorlukları derinleştirirken, onları mağdur durumuna düşürmektedir. Çocuk katılımı, bu tür kriz anlarında da hayati bir önem taşır. Çocukların ihtiyaçlarının dinlenmesi ve görüşlerinin alınması, karşılaşılan kriz süreçlerinin daha sağlıklı bir şekilde yönetilmesine olanak tanır. Krizlere odaklanan araştırma proje süreçlerinde de çocuk katılımı, hem çocukların deneyimlerinin doğrudan görünür kılınmasına yardımcı olur hem de çocukların sesi olmanın ötesinde, onların aktif birer değişim aktörü olarak kabul edildiğini güçlü bir biçimde ifade eder. Çocukların krize dair perspektifleri, uzmanların ve politika yapıcıların karar alma süreçlerinde daha kapsayıcı ve etkili çözümler geliştirmesine fırsat tanır. Özellikle, çocukların doğal afetler veya sosyal krizler sırasında yaşadıkları deneyimlerin anlatılması, benzer durumların gelecekte daha iyi yönetilebilmesi ve çocukların zarar görmelerinin önlenmesi için gereken bilgilendirmeleri sağlar. Özetle, kriz durumlarında çocukların sesi olmak, onların yaşadıkları zorlukları ve ihtiyaçları daha iyi anlamak için esastır; bu da daha etkili ve kapsayıcı çözüm önerileri geliştirilmesine olanak verir. Kriz döneminde çocuk katılımının sağlanması, yalnızca mevcut sorunların çözümleri açısından değil, çocukların gelecekte karar alıcılar olmaları için gerekli beceri ve deneyimi kazanmaları bakımından da kritik bir aşamadır.

Çocuk katılımının hedeflenmesi, krizlere karşı dayanıklılığı arttırmakta hayati rol oynayan bilgiyi ve ilgili süreç/işleyişleri öğrenmeyi çocuklar için erişilebilir kılarak, çocukların kendi yaşamlarına dair söz söylemelerini kolaylaştırmaktadır. Çocukların kendi gelişim düzeyleri ile uyumlu bir şekilde gerekli bilgilerle donanımlandırılması, deneyimlerinin, görüşlerinin ve önerilerinin dinlenmesi, hem çocukların bugünkü iyi olma hallerine katkı sunarken, gelecekteki toplumun inşasında önemli bir adım olacaktır.

3.2. Çocuk Danışma Ekibi Deneyimi

Yürüttüğümüz araştırma projesinin her aşamasında çocukların bakış açılarını ve içinde bulunulan çoklu krizler döneminde çocuk olma deneyimine dair bilgilerini projeye yansıtılabilmek amacıyla çocuk danışma ekibi ile çalışılmıştır. Sırasıyla ekip oluşturma süreci; buluşmalar ve danışma ekibinin katkı alanlarının planlanması; süreç ve kullanılan yöntemler ele alınacaktır.

3.2.1. Ekip Oluşturma Süreci

Öncelikle araştırmada hedef grubumuz olan 11-18 yaş arasındaki çocukların danışma sürecine aktif katılımını sağlamak planlandıysa da belirlenen yaş aralığının genişliği nedeniyle bu aralığı 12-16 yaş (2007-2011 yılları arasında doğan) olarak daraltmaya karar verilmiştir.

Danışma ekibinin oluşturulma sürecinde aşağıdaki kriterler dikkate alınmıştır:

- İstanbul'da ikamet etme,
- Cinsiyet, yaş dağılımı ve sosyoekonomik durum açısından dengeli bir dağılım sağlama,
- Çocukların çocuk hakları gibi konulara ilgi duyması ve çalışmaya istekli, gönüllü olmaları,
- Okul, sivil toplum örgütü veya toplum merkezi gibi bir kurum üzerinden çocuklara ulaşılması,
- Yüz yüze ve çevrimiçi toplantılara katılabilme konusunda kurum ya da ebeveyn desteği olması.

Danışma süreci, yukarıdaki kriterler doğrultusunda kurumlarla iletişime geçerek başlatılmıştır. Projede üniversitemizin Çocuk Çalışmaları Birimi'nin iletişimde olduğu İstanbul'daki altı farklı kurum (2 özel okul, 2 belediye toplum merkezi, 1 sivil toplum örgütü, 1 il çocuk hakları komitesi) ile temaslar kurulmuş ve kurumlara bilgilendirme yapılmıştır. Kurumlardan gönüllü iki çocuğu yönlendirmeleri istenmiştir. Çocuk katılımının amacıyla uyumlu olarak, çocukların dâhil olacakları süreçlere ilişkin kendi yaş ve gelişimlerine uygun bir şekilde bilgilendirilmeleri son derece önemlidir. Bu nedenle, gönüllü çocukları belirlemek amacıyla kurumlar için e-posta içeriği ve çocuklara süreci anlatmak için "5 Soruda Çocuk Danışma Ekibi" bilgi notu hazırlanmıştır. Sonuç olarak, İl Çocuk Hakları Komitesi'nden 1 çocuk ve diğer kurumlardan 2'şer çocuk gönüllü olarak katılarak toplamda 11 kişilik (4 erkek, 7 kız) bir danışma ekibi oluşturulmuştur.

Çocuklarla yürütülen tüm araştırmalar ve proje süreçlerinde çocuğun üstün yararını gözetilen bir yaklaşım gerekmektedir. Çocuklarla doğrudan çalışma yapan tüm kurumların "Çocuk Güvenliği" politikası belgelerini hazırlaması ve çocuklarla olan tüm süreçlerde bu belgelerdeki prensiplerle tutarlı bir biçimde çalışmaları zorunluluktur. Bu belgelerle, çocukların maruz kalabileceği ihmal, istismar ve şiddet gibi risklerin önlenmesine yönelik stratejiler geliştirilirken, kurum içindeki çalışanların sorumlulukları ve davranış kuralları da netleştirilir. Çocuk güvenliği politikaları, çocukların haklarının korunmasına, güvenli bir ortamda bulunmalarına ve kendilerini rahatça ifade etmelerine olanak tanır. Ayrıca, kurumların çocuklarla çalışırken uluslararası ve ulusal yasalara uygun hareket etmelerini sağlamak ve gerektiğinde acil durum müdahale planları içermektedir. Çocuk güvenliğine dair çalışmalar, sürecin her aşamasında dikkate alınmalıdır. Projemizde iş birliği yapılan BİLGİ Çocuk Çalışmaları Birimi'nin **Çocuk Güvenliği Politika Belgesi ve ekleri** dikkate alınmıştır. Bu politika belgesinden yola çıkarak, ebeveynlerden/bakım verenlerden ve çocuklardan onam alınabilmesi için onam formları hazırlanmış ve yetişkin ve çocuk onamları alınmıştır. Çocukların güvenliğini sağlamak amacıyla, acil durum bilgileri ve özel ihtiyaçlarının kaydedildiği tanışma/bilgi formları oluşturulmuş ve doldurmaları istenmiştir. Çocuklarla yapılan ilk toplantıda, çocuk güvenliğine dair politika metninin çocuklar için hazırlanan videosu izletilmiş, yetişkin davranış kurallarının yazılı olduğu poster mekâna asılmış ve çocukların çekinceleri/rahatsızlıkları/şikâyetleri olduğu durumda bildirebilecekleri odak kişisi toplantının başında çocuklara tanıtılmıştır.

3.2.2. Danışma Ekibi: Buluşmalar ve Katkı Alanlarının Planlanması

Danışma Ekibi katılımcıları İstanbul'da farklı ilçelerde ikamet etmektedir. Bu nedenle, danışma ekibi süreci planlanırken çevrimiçi buluşma sayısının artırılması düşünülmüştür. Ancak çocukların, yüz yüze buluşmaların kendileri için daha faydalı olduğunu belirtmeleriyle ve danışma ekibinde yer alan çocukların teknoloji ve internete erişiminde yaşanan eşitsizlikler de dikkate alındığında toplantı planlamasında değişiklik yapılmıştır. Süreç boyunca 7 yüz yüze ve 3 çevrimiçi toplantı gerçekleştirilmiştir. Çocukların katılımı sağlanırken, yapılan planların çocukların ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda değişebileceğine yetişkinlerin hazırlıklı olması gerekmektedir.

Çocuklarla üniversite ve çevrimiçi ortamda grup halinde görüşmeler yapılmış; toplantılar dışında, çocuklarla bakım verenleri veya kurumlarındaki sorumlu kişiler aracılığıyla birebir iletişim kurulmuştur. Ayrıca, toplantılar dışında çocukların ve bakım verenlerin onayları ile duyuruların iletilebileceği bir topluluk grubu (WhatsApp uygulaması üzerinden) oluşturularak iletişim sürdürülmüştür. Bu, çocukların sürekli katılımını sağlamak ve görüşlerini paylaşma fırsatı vermek açısından önemli bir adım olmuştur.

Çocukların danışma ekibinde görüş geliştirmelerine katkı sağlamak amacıyla, buluşmalar sırasında eleştirel düşünme becerilerini geliştiren ve kendilerini ifade etmelerini kolaylaştıran katılımcı yöntemler kullanılmıştır. Buluşma akışları proje ekibi ile titizlikle planlanmış ve buluşma sırasında yapılan gözlem, değerlendirme ve notlar kaydedilerek toplantı notlarına dönüştürülmüştür. Bu süreç, çocukların düşüncelerinin sistematik bir şekilde derlenmesini ve analiz edilmesini sağlamıştır. Toplantılar başlamadan önce araştırma ekibi ile özellikle süreçte danışma ekibinin işlevinin ne olabileceği, çocuk danışma sürecinde araştırma ekibinde yer alan yetişkin kolaylaştırıcıların rolü ve çocuklarla etkileşimi ile çocukların gelişen kapasitesine uygunluk konuları tartışılmıştır.

Bu tartışmalar, çocukların ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşım geliştirmeye yönelik önemli bir adım teşkil etmektedir. Araştırmanın doğrudan çocukların durumunu ve ihtiyaçlarını anketler, derinlemesine görüşmeler ve odak gruplar gibi farklı yöntemlerle çocuklardan alınmasını da içerir bir şekilde tasarlanmış olması sebebi ile araştırma projesinin hangi aşamalarında çocuk danışma ekibinin görüşlerine başvurulacağı netleştirilip, önceden planlanması önemlidir.

Dikkat edilen konulardan biri, danışma ekibinin tüm çocukları temsil etmediğinin hem araştırma ekibi hem de danışma ekibindeki çocuklar tarafından anlaşılmasıdır. Bu noktada, çocukların yaşlarına uygun sorularla yönlendirilmesi ve aşırı bir sorumluluk yüklenmemesi önemlidir. Danışma ekibinin görüşleri, araştırma sürecine dâhil edilmeli; ancak bu süreçte de sınırlar/sınırlılıklar belirtilerek, danışma ekibinde yer alan çocukların katılımı sırasında dikkatli olunmalıdır. Hem araştırmada kullanılan ilgili literatürün nasıl ve ne kapsamda anlatılacağı, hem de sonraki süreçlerde nasıl bir rolleri olacağı ilk buluşmadan itibaren çocuklara aktarılmıştır.

Tüm süreçte danışma ekibinin istedikleri takdirde farklı alanlarda geri bildirimlerini mümkün kılan açık bir süreç izlenmiştir. Her toplantı öncesi ve sonrası o güne dair geri bildirimler ile de bu duruma dair bir aksaklık olup, olmadığı kontrol edilmiştir. Bu çerçevede araştırmanın amaçları ve ihtiyaçları göz önüne alınarak, yapılandırılmış danışma ekibi toplantıları planlanmış ancak bu planlamalarda da mutlaka çocuklara gerekli bilgiler önceden verilmiş, süreçte farklı katkıları ve yorumları olursa o alanları da ekleyecek esneklikte buluşmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ilk buluşmadan itibaren çocukların bireysel olarak hangi alanda daha fazla katkı vermek istediklerine dair de farklı geri bildirim mekanizmaları uygulanmıştır.

Sonuç olarak çocuk danışma ekibinin aşağıdaki başlıklarda katkı vermesi hem araştırma ekibi hem de danışma ekibindeki çocuklarla belirlenerek, netleştirilmiştir:

- Teorik çerçeve – özellikle krizler çağında çocuk olma; çocuğun iyi olma hali üzerinden düşünmek;
- Proje kapsamında geliştirilecek web sitesinin çocuklar için olan bölümü;
- Araştırma tasarımı desteği

-Sorulacak sorularda kullanılan kavramlar; soruların anlaşılabilirliği

-Neyi merak ediyorlar? Neyi sorarlar?;

- Araştırma bulgularından çocuklara yönelik rapor hazırlama.

Çocukların katkılarının anlamlı bir şekilde projeye entegre edilmesi için, onların görüşlerinin yanı sıra kendi uzmanlıklarımızı da göz önünde bulundurarak dengeli bir karar alma süreci yürütülmüştür. Bu denge, hem çocukların kendilerini ifade etme fırsatı bulmalarını hem de araştırmanın genel olarak niteliğini artırmayı hedeflemektedir/hedeflemiştir.

3.2.3. Danışma Ekibi: Süreç ve Yöntemler

Çocuk Danışma Ekibi'nin toplantılarının akışı aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

- **Tanışma, Ekip Olma ve Planlama (1. ve 2. Toplantı):** İlk iki buluşmada çocukların birbirini tanıması, proje hakkında bilgilendirme yapılması ve grup dinamiğinin sağlanması hedeflenmiştir.

- **Teorik Çerçeve (1., 2. ve 4. Toplantı):** Çocukların iyi olma hali, krizler çağında çocuk olma durumu gibi konular üzerine farklı araçlarla görüşlerini yansıtımları sağlanmış, beraberce tartışılmıştır.
- **Web Sitesi ile İlgili Çalışmalar (3., 5. ve 6. Toplantı):** Projenin web sitesinin “Çocuklar İçin” bölümünde neler olacağına dair görüşler alınmış ve içerikler tasarlanmıştır.
- **Araştırma Tasarımı (2. ve 5. Toplantı):** Çocuklarla yapılacak araştırmada sorulacak sorularda kullanılan kavramlar; soruların anlaşılabilirliği ele alınmıştır. Ayrıca öncelikli olarak çocukların neyi merak ettikleri ve hangi alanlara dair soruları olduğu nedenleri ile tartışılmıştır.
- **Analiz ve Raporlama (7.-10. Toplantı):** Araştırma verilerinin analizi, hangi bulguların daha önemli olduğuna dair çocuklarla birlikte değerlendirmeler yapılmış; çocuklara yönelik hazırlanan raporun kapsamı ve formatına dair içerik ve tasarıma karar verilmiştir.

Araştırma projemizde yer alan çocuk danışma ekibi, farklı yöntemler ve yaklaşımlar kullanarak çocukların düşüncelerinin ve görüşlerinin anlamlı bir şekilde ifade edilmesine imkân sağlamayı önemsemiştir. Bu süreç, çocukların kendilerini ifade etme becerilerini geliştirmek ve projeye aktif katılımlarını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Toplantılarda kullanılan yöntemler, genel olarak katılımcı, yaratıcı ve bilgi paylaşımına dayalı bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Çocuk danışma ekibinde yer alan her çocuğun kendisini rahatça ifade edebilmesi için özellikle grup dinamiğini artıracak, ikili üçlü küçük grup çalışmalarına sıkça yer vermeye özen gösterilmiştir. Çocukların görüş geliştirmesi için yapılacak araştırmanın arka planı ve teorik çerçevesini anlayabilmeleri amacıyla sürecin başında zaman ayrılmıştır. Çocuk katılımı süreç odaklı olsa da, çocuklar sağladıkları katkıların sonucuna dair de geri bildirim almak istemektedirler. Bu nedenle, web sitesinin çocuklar için olan kısmının çalışmaları tüm süreç boyunca devam etmiştir. Her buluşmada proje ekibinin neler yaptığı, projedeki gelişmeler hakkında bilgilendirme yapılarak çocukların projenin geneline dair bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Tüm toplantılarda, çocukların görüş ve önerilerini toplamak amacıyla bilgilendirici materyaller hazırlanmış ve bu görüşlerin proje kararlarına dâhil edilmesi sağlanmıştır.

Çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri için güvenli bir ortam sağlama hedefi, her toplantıda ön planda tutulmuştur. İlk aşamada, çocukların birbirini tanıması ve projeye dair bilgi edinmeleri amacıyla tanışma etkinlikleri düzenlenmiş ve çocuklar kaynaşana dek her toplantı başında tanışma ve buz kırıcı faaliyetlere devam edilmiştir. Sürecin başında danışma ekibinin **“Türkiye’de Çocuk Olmak”** konusunda duygu ve düşüncelerini almak için bir sanat etkinliği düzenlenmiştir. İki küçük gruba ayrılarak çocuklar renkler, çizimler aracılığıyla duygularını ifade etmiş ve bu sanat eserleri üzerinden düşüncelerini paylaşmışlardır. Böylece, çocuklar kendilerini ifade ederken hem sanatsal hem de duygusal bir bağ kurmuşlardır.

Örneğin, bir grup çocuk, "Renklerin karmaşayı belirtmesi için kullandık, iki dünyanın karmaşası" diyerek, çocukluk ile ergenlik arasındaki geçişin zorluklarını ifade etmiştir. Aile baskısının ön plana çıktığı yorumlarda, "Kukla ile aile baskısı ön plana çıkmış, çocuktan öte ailenin kararları, planı ön planda" ifadesiyle ailelerin çocuklar üzerindeki etkisi sorgulanmıştır. Diğer yandan, "Hayat mükemmel değil, krizi biraz anlatmış gibi oldu" ifadesi, gençliğin karmaşık psikolojik durumunu ortaya koyarken, "Gençlik en zor dönem. Gençlik, kafasında her şeyi büyüttüğü için de kafası böyle karışık"düşüncesi, bu dönemin zorluklarını aktarmaktadır.

Çocuklar, "Çocukların psikolojisini renklerle anlatmaya çalıştık" diyerek, kendi ifadeleri ile "bebeklik döneminin masumiyetinden gençliğin karmaşasına geçişte yaşanan belirsizlikler"i betimlemiştir. "Maviyi özgüvensizliği yansıtmak için kullandık" ifadesi, yaşın ilerlemesiyle birlikte artan umutsuzluğu ve psikolojik travmaları simgelerken, "Noktalar travmayı, krizleri temsil ediyor" vurgusu, gençlerin yaşadığı sıkıntıları derinlemesine ele almayı amaçlamaktadır. Bu sanatsal üretimler, çocukların ve gençlerin iç dünyalarını, çocuk olmaya dair görüşlerini anlamak için önemli bir pencere sunarken, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesine ve tartışmaların daha rahat yapılabilmesine imkân da sağlayabilmektedir.

ocukların düşüncelerini yaratıcı farklı yöntemlerle ifade etmesini kolaylaştırmak amacıyla başka bir çalışmada yapay zekâdan yararlanılmıştır. Bu süreçte, çocuklara yapay zekâ ile görsel üretme araçları tanıtılmış ve çeşitli egzersizler gerçekleştirilmiştir. Yapay zekânın çalışma prensipleri, verilerin nasıl kullanıldığı ve olası yanlışlıklar konusunda bilgilendirmeler yapılarak, etik kullanımın önemi vurgulanmıştır. Çocuklar, ikili gruplar halinde "krizler çağı"na dair görseller üretmeleri için yönlendirilmiş, böylece anahtar kelimeleri ve kavramları belirleyerek düşüncelerini somut hale getirmeleri teşvik edilmiştir. Bu atölye sürecinde, çocuklar ekonomik krizler, çocuk işçiliği, sağlık sorunları ve politik ortam gibi konular üzerinde tartışmalar yapmışlardır. Ekonomik krizlerin yalnızca açlıkla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda ailelerin ekonomik zorluklarının çocukların psikolojik durumlarını etkilediğini vurgulamışlardır. Örneğin, "açlık sadece ekonomik krizlerin görünen yüzü. İnsanlar bazen çok tok görünse de, ekonomik durumdan dolayı zorluklar çekebiliyorlar" gibi ifadelerle, durumun karmaşıklığını ifade etmişlerdir. Ayrıca, çocuk işçiliği konusundaki endişelerini dile getirerek, "çocuk işçilerin çalıştırılması çok kötü bir şey" demişlerdir. Bu şekilde, bu konunun çocukların hayatındaki etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalıştırılan Çocuk İşçisinin
Ruhsal Çöküntüsü

Çocuk İşçi
Çalıştırılması

yoksulluk, çalışan anne,
çocuğa bağran bir anne,

Ekonomik krizlerin çocukların hayatına etkileri, çocuk işçilerin çalıştırılması, çocuk işçilerin çalıştırılması, çocuk işçilerin çalıştırılması

Çocuklar, sağlık sorunlarına dair de görüşlerini paylaşmış; COVID-19 gibi yakın tarihli krizlerin çocuklar üzerindeki etkilerini tartışmışlardır. “Annesi ya da babası hasta olan bir çocuğun psikolojisi de olumsuz etkileniyor” ifadesi, aile sağlığının çocukların ruhsal durumu üzerindeki etkisini göstermektedir. Ayrıca, politik konulara dair duyarlılıklarını ifade ederek, “Çocukların bu tür büyük sorunlarla uğraşması doğru değil” şeklinde yorumlarda bulunmuşlar ve yaşlarını aşan sorumlulukların onları nasıl etkilediğine dikkat çekmişlerdir. Bu araçları öğrenmek ve yapılan tartışmalar ile, araştırma projemiz açısından araştırma araçları ve soruları geliştirirken önceliklendirmemiz ve dikkat etmemiz gereken noktalara katkı sunarken, danışma ekibinde yer alan çocuklar açısından hem yeni bazı dijital araçları birlikte öğrenme süreci, hem de düşünme ve ifade etme süreçlerini geliştiren genel olarak yapabilirliklerini arttıran bir katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Çocukların kendilerini rahat ifade etmeleri için küçük grup çalışmalarına sıkça başvurulmuştur. Küçük grup çalışmaları, hem çocukların birbirini daha çok duymasını hem de ardından büyük gruba sunum yaparak sunum becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Diğer bir küçük grup çalışması örneği, web sitesinin “Çocuklar İçin” bölümünü geliştirmek amacıyla çocukların tasarım yapmalarıdır. Bu grup çalışmaları, çocukların iş birliği yapma becerilerini güçlendirmiş ve birbirlerinden öğrenmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca, hazırladıkları tasarımları sunmaları ve geri bildirim almaları, projeye katılımlarını artırmıştır. Çocukların bu süreçteki etkileşimleri hem yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmiş hem de grup dinamiklerini güçlendirmiştir. Çıktıları da web sayfamızın çocuklar tarafından geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

Çocuklardan araştırma sorularına dair görüşlerini almadan önce “çocuğun iyi olma hali” üzerine düşüncelerini geliştirmeleri desteklenmiştir. Çocuklar, aile baskısı, eşitsizlik ve fikirlerinin ciddiye alınmaması gibi konularda düşüncelerini paylaşmışlardır. Çocukların bu kavramları nasıl anladığı, kendi kelimeleri ile nasıl anlatacakları üzerine tartışılmış, daha çok uzlaştıkları “mutluluk” kavramı üzerinden de, onlara göre mutluluklarını etkileyen faktörleri belirlemeleri istenmiştir. Toplantıda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Aile tarafından kısıtlanmamak, ekonomik açıdan sıkıntı yaşamamak, sağlıklı arkadaş ilişkileri, aileye güvenebilme, ülke içindeki sorunların olmaması, aşırı övülme ya da aşırı ilgisizlikten kaçınmak, yalnız kalabilecek alanlara sahip olabilmek gibi unsurlar, çocukların mutluluğunu belirleyen etkenler arasında yer almıştır.

Çocuklar, dijital dünyaya dair sorulacak sorular için kullanılan uygulama ve oyunlar hakkında da görüşlerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, çocukların krizler çağında travmalarla başa çıkma, fiziksel güvenlik, aileye güvenebilme ve ilgi alanlarına yönelme gibi konuların daha da önem kazandığı ifade edilmiştir. Çocukların bu konularla ilgili düşünceleri, anket içeriğinin ve görüşme akışlarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca çocuklarla yapılacak derinlemesine görüşmeler ve odak gruplar için, “çocuklar neyi merak ederler, neyi sormak isterler?” soruları ile görüşleri alınmıştır. Buradan gelen geri bildirimlerden veri toplama araçları nihai hale getirilirken yararlanılmıştır. Örneğin “Sonsuz gücün / sihirli değneğin olsa ne yapardın?” gibi bir sorunun, çocukların en çok neden rahatsız olduklarını anlamak ve çocukların nasıl bir değişim istediğini anlamak için iyi olacağı belirtilmesi üzerine bu soru, doğrudan soru akışına eklenmiş ve sahada çocukların oldukça detaylı cevaplamaları ile araştırma bulgularına katkı sağlamıştır.

Çocuk danışma ekibi ile son toplantılarda araştırma verilerinin çocukların da anlayabileceği şekilde nasıl paylaşılacağı tartışılmıştır. Çocuklar için araştırma raporlarının 11 yaş üstü için hazırlanmış versiyonunun nasıl olması gerektiğine dair uluslararası örnekler öncelikle ele alınmıştır. Farklı ülkelerden çocuk dostu raporlar üzerinden detaylı bir inceleme yapılmış ve projeden elde edilen saha bilgilerinin çocuklara nasıl daha anlaşılır ve etkili bir şekilde sunulabileceği üzerinde durulmuştur. Bu süreçte, çocukların ilgisini çekecek içerik formatları, görsel destekler ve dil kullanımı gibi unsurlar tartışılmıştır. Çocuklar, raporların görsel olarak desteklenmesi ve dilin basit tutulması gerektiğini vurgulamışlardır. Raporun tasarımının yanı sıra içeriğinde neler olacağına da çocuklarla birlikte karar verilmiştir.

Bu bölümde, özellikle çocukların yaş ve gelişim kapasitelerini aşacak sorumluluklar yüklenmemesi, olumsuz verilerin danışma ekibinin iyi olma halini kötü etkilememesi için araştırma sonuçları değil; eğitim, dijital dünya, ilişkiler, ev-çevre gibi alanlarda ne tür bilgiler toplandığı paylaşılmıştır. Çocuklar için sadeleştirilmiş istatistiksel tablolar hazırlanmıştır. Çocuklardan saha bulgularına yönelik hangi soruların onlar için daha önemli olduğu ve hangi bilgilerin vurgulanmasının faydalı olacağı konusunda değerli geri bildirimler alınmıştır. Özellikle çocukların gündeme getirdiği sorular ve yorumlar, hazırlanacak olan yeni çocuk dostu raporun içeriğini ve tasarımını şekillendirmede önemli bir yol gösterici olmuştur.

Raporun tasarımı ve içeriğine dair çocuklardan gelen öneriler ve yorumların özeti şunlardır:

- Olumsuz bilgilerin paylaşımında güçlendirici ve olumlu yönlerin vurgulanması,
- Çocukların bilgi ve farkındalığını artıran öneri kaynaklara yönlendirme yapılması,
- Okuyucuya soru soran bir dil kullanılması,
- Görsel-yazı dengesinin sağlanarak kısa, anlaşılır ve etkili bir rapor olması,
- Görsel tasarımlardaki çocuk figürlerinin 11-18 yaş grubunu temsil etmesi, çocukların kalabalık bir grup görünümünde olması ve görsellerin aynı tarzda olmasının tercih edilmesi,
- Verilerin aktarımında, yuvarlak pasta dilimlerinin ya da insan grafiklerinin kullanılması,
- Alıntıların soru-cevap formatında konuşma balonları ile verilmesi ve çocuk bilgilerinin isim kullanılmadan, yalnızca yaş ve belki şehir bilgisiyle aktarılması.

Çocukların sözlü anlatının yanı sıra farklı biçimlerde kendilerini ifade etmelerine olanak sağlayan çalışmalarla çocukların görüşlerini ifade etmeleri teşvik edilmiştir. Bu süreçte, konuşma ve dinleme becerileri arasında bir denge kurularak, her çocuğa söz verilmesi sağlanmıştır. Çocuklar arasında güvenli bir diyalog ortamı oluşturularak, karşılıklı dinleme becerileri teşvik edilmiştir. Bu yaklaşımla her bir çocuğun görüşünün, diğerleri tarafından dinlenmesi ve dikkate alınması amaçlanmıştır. Bu durum, çocukların birbirlerinin duygu ve düşüncelerini anlama yeteneklerini geliştirmiştir.

Çocukların buluşmalarda ve buluşmalar dışında kendilerini yazılı olarak ifade etmelerini sağlayacak çalışmalara da yer verilmiştir. İlk buluşmada tüm çocuklara bir defter verilerek, sürece ilişkin günlük tutabilecekleri belirtilmiştir. Web sitesi için iki gönüllü çocuk kendi yazılarını hazırlamış, diğer arkadaşları o yazıyı geri bildirimleri ile geliştirmiştir. Web sitesinde “Çocuklar İçin” bölümünde yer alan tüm içerikler ve tasarımlar çocuklar tarafından ve/veya çocukların danışmanlığı ile hazırlanmıştır.

Proje sürecinde, çocukların görüşlerinin sistematik bir şekilde toplanması ve analiz edilmesi için gözlem ve değerlendirme yapılmıştır. Her toplantıda, çocukların düşüncelerinin ve önerilerinin dikkate alınması, onların projeye olan bağlılıklarını artırmıştır. Ayrıca, çocuklardan alınan geri bildirimler, toplantıların akışını ve içeriğini şekillendirmiştir. Bu yaklaşım, çocukların fikirlerinin önemsendiğini hissetmelerini sağlamış ve kendilerini daha rahat ifade etmelerine fırsat tanımıştır. Her buluşmaya başlarken açılış çemberinde farklı araç ve egzersizlerle (örneğin “bir nesne olsan ne olurdu, neden?” gibi) nasıl hissettiklerini paylaşmaları sağlanmıştır. Her buluşma sonunda da benzer bir kapanış çemberi ile buluşmaya dair değerlendirme ve geri bildirimleri farklı oyun ve yöntemlerle (örneğin bugün “hava nasıldı? Bir hava durumu olsan ne olurdu?” gibi) alınmıştır.

Çocuklarla son yapılan yüz yüze toplantının sonunda, çocuklara proje boyunca sağladıkları değerli katkılar için teşekkür hediyesi olarak proje logolu termoslar ve katılım sertifikaları verilmiştir. Ayrıca, süreç boyunca yaşadıkları deneyimleri değerlendirmeleri için not kağıtlarıyla anonim olarak geri bildirimde bulunmaları istenmiştir. Çocuklar, toplantıların kendilerine iyi geldiğini, farklı bakış açıları kazandıklarını, üniversite ortamında bulunmanın etkileyici olduğunu ve genel olarak keyifli, anlamlı bir süreç yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle üniversite kampüsünde olmanın bu deneyimde önemli bir artı olduğu da belirtilmiştir.

Çocuk danışma ekibi ile gerçekleştirilen bu süreç, araştırma projelerinde çocukların aktif katılımını teşvik eden, kendilerini ifade etmelerini sağlayan ve çeşitli konularda düşüncelerini paylaşmalarına fırsat tanıyan önemli bir deneyim sunmaktadır. Bu süreç, çocukların kendilerini ifade etme becerilerini geliştirmelerine, duygusal ve sosyal becerilerini artırmalarına olanak sağlamış ve aynı zamanda onların düşüncelerinin, ihtiyaçlarının ve beklentilerinin dikkate alındığı bir ortam oluşturmuştur. Proje sürecinde elde edilen deneyimler, gelecekteki benzer çalışmalara ışık tutacak önemli bilgiler sunmaktadır.

3.2.4. Danışma Sürecinin Katkıları ve Zorlukları

Çocuk danışma ekibi ile gerçekleştirilen çalışmalar, çocukların görüş ve önerilerinin projeye katılımını sağlamakta önemli bir rol oynamıştır. Her toplantı, çocukların seslerini duyurmasına ve kendi bakış açılarını ifade etmesine olanak tanımış; bu da onların kendilik algısını güçlendirmiştir. Çocukların danışma ekibi deneyimi, yalnızca araştırma projesine katkısı ile değil, aynı zamanda çocukların bireysel gelişimlerine de katkı sağlaması sebebi ile değerlidir.

Toplantılarda elde edilen veriler ve çocukların geri bildirimleri, projenin ilerleyişini ve karar alma süreçlerini yönlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Alınan geri bildirimler ve öneriler doğrultusunda, projenin yönü ve içeriği daha da zenginleşmiştir. Ayrıca, çocukların proje sürecinde aktif rol alması, onların toplumsal hayata katılımını artırmakta ve çocuk hakları konusunda farkındalık yaratmaktadır. Çocukların katkılarıyla hazırlanan çocuk dostu raporun ise özellikle çocuklarla yapılan araştırma süreçleri için ilham veren bir örnek olmasını umuyoruz. Çocukların kendilerine dair yapılan çalışma ve araştırmalar hakkında doğru ve güvenilir bilgiye erişmeleri bir çocuk hakkıdır. Ayrıca bu raporun sadece 11 yaş ve üstü çocuklar için değil tüm kamuoyu için akademik bir araştırmanın daha yaygın şekilde anlaşılır olmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Danışma ekibi ile yapılan toplantılar, katılımcı bir yaklaşımın önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Çocukların görüşlerinin alınması, onların proje süreçlerinde aktif bir rol üstlenmelerini sağlamış ve böylece kendi yaşamları üzerindeki etkilerini anlamalarına yardımcı olmuştur. Bu tür bir katılım, çocukların güçlenmesi ve kendilerini ifade edebilecekleri platformların yaratılması açısından kritik öneme sahiptir. Elde edilen veriler ve çocukların önerileri, gelecekteki projelerde de göz önünde bulundurulacak ve çocukların sesinin daha fazla duyulmasına katkı yapılacaktır. Proje süresince yürütülen tüm bu çalışmalar, çocukların seslerini duyurmak ve toplumsal konulara dair görüşlerini paylaşmak için önemli bir zemin hazırlamıştır.

Danışma ekibi ile gerçekleştirilen çalışmalar sırasında, çocukların katılımını etkileyen konuları ele almak önemlidir. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, danışma ekibi içinde yaş/ cinsiyet/ SES açısından farklılıkların olması gözetildiği için İstanbul'da çok farklı semtlerden, çok farklı okullardan gelen çocukların yer aldığıdır. Bu farklılıklar, danışma ekibi ve projemiz açısından zenginliktir. Ancak üniversiteye ulaşım, çevrimiçi buluşmalara erişim, dijital okuryazarlık, topluluk önünde konuşma deneyimi, ders programları yoğunluğu gibi birçok başlık açısından sınırlı zaman dilimi içinde buluşan bu ekibin üyeleri arasında uyumun yakalanması için oldukça yoğun çaba harcanmıştır.

Saha deneyimlerimiz dolayısıyla bu farklılıklar şaşırtıcı değildir. Ancak öğrencilik deneyimleri ve yaşamları arasındaki farkların danışma ekibinin çalışma ortamını etkilememesi, tüm üyelerin farklı ihtiyaçları kapsayacak şekilde güvenli bir ortamın sağlanması proje ekibinin birincil önceliği olmuştur. Bu nedenle her toplantıda en az 3 araştırma ekibi çalışanı farklı rollerle yer almış, moderasyonun yanı sıra gerekli durumlarda dinamiği takip ederek, her çocuğun gönüllü katılımını sağlayacak destek müdahaleleri sağlanmıştır. Proje ekibinden minimum üç kişinin her toplantıya katılması, çocukların güvenliğini sağlamak ve katılımlarına dair gözlem yapılabilmesi açısından da faydalı olmuştur. Çocuklar arasında katılım farklılıklarını en aza indirmek için çeşitli yöntemler kullanılmaya çalışılmıştır. Küçük grup çalışmaları için eşleştirmeler ve büyük grup tartışmalarında aktif moderasyon, karakter özelliklerinden kaynaklanan farklılıkları da beraberce aşmaya imkân verir şekilde tasarlanmıştır. Buluşmalarda daha basit ve anlaşılır bir dil kullanmak, küçük yaş grubu için de konuya hakimiyeti ve onların da görüşlerini daha rahat dile getirmesini sağlamaya çalışmak da yine dikkat edilen noktalardandır.

Farklı yaş ve yaşam koşullarından gelen çocuklarla ayda bir hatta bazen daha uzun aralıklarla buluşmak da grup dinamiğini oluşturmada zorluklar yaratmıştır. Yine de proje doktora bursiyeri tarafından WhatsApp üzerinden iletişim aktif tutulmaya çalışılmış, çocukların düzenli bir şekilde toplantılara katılımlarının sağlanması için oldukça yoğun çaba tüm süreç boyunca verilmiştir. Ancak İstanbul'un ulaşım/yaşam koşulları, sınav takvimi dışındaki başka etkinlikler, danışma ekibi üyelerinden ikisinin ilgisinin devam etmemesi gibi sebeplerden tüm çabaya rağmen tüm üyeler her toplantıya katılmamıştır. Teknolojiye erişim sorunları, bazı çocukların katılımda çekimser kalması, sürecin sorunsuz ilerlemesini zorlaştıran etmenler arasında yer almıştır. Her çocuğun interneti olan bir cihaza erişiminin aynı olmaması nedeniyle çevrimiçi toplantılarda katılım seviyesi düşük olmuştur. Bunun için daha fazla yüz yüze toplantı yapılmış; çevrimiçi buluşmalar için çocukların çevresindeki yetişkinlerden (aile veya bağlı oldukları kurumdan) destek istenmiştir. Ayrıca, çocuklar her toplantı (yüz yüze ya da çevrimiçi) öncesinde aranarak katılımları teyit edilmiştir. Çocuklarla yürütülen katılım süreçlerini kolaylaştırmak için en az iki yetişkin kolaylaştırıcıya ihtiyaç duyulmaktadır.

Danışma ekibinin rolü, çocukların iyi olma hali araştırması çerçevesinde önceden belirlenmiş ve süreçte nerelerde danışılacağına dair bir plan oluşturulmuştur. Ancak bu plan, proje uygulama takvimi ve danışma ekibi kuruluş ve toplantı takvimi sebebi ile toplantılar öncesi tekrar gözden geçirilmiş, değişiklikler yapılmıştır. İlk kez deneyimlenen bir süreç olduğu için sürecin izleme ve değerlendirme çerçevesi ve araçları da yeteri kadar projenin en başından detaylandırılmamıştır.

Araştırma projesinde çocuk danışma ekibi oluşturulmasının ilk deneyim olması, süreçte esneklik gerekliliğini ortaya koymaktadır. Danışma ekibi süreci, çocuklarla iş birliği içinde oluşturulduğu için, takvim ve içerik açısından esnekliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Her buluşma sonrasında elde edilen geri bildirimler doğrultusunda süreç gözden geçirilmekte ve gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Bu, çocukların yoğunlukları, sınav takvimleri veya kişisel durumları gibi faktörlerin göz önünde bulundurulmasını sağlamaktadır.

Örneğin, bazı çocukların okuldaki sınav dönemlerinde katılım gösterememesi, toplantıların zamanlamasında değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Ayrıca, toplantı içeriklerinde de esneklik sağlanması önemlidir. Her toplantıda, çocukların o anki ruh hali, ilgi alanları ve güncel olaylar göz önünde bulundurularak içerikler yeniden şekillendirilmektedir. Bu yaklaşım, çocukların kendilerine ait konularda daha fazla söz sahibi olmalarını ve süreçte aktif rol almalarını teşvik etmektedir.

Çocuk katılımı, onların öz güvenlerini artırmakta ve sosyal becerilerin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Danışma ekibine katılan çocuklar, toplantılarda düşüncelerini özgürce ifade edebilmişler ve bu süreçte hem eleştirel düşünme becerilerini geliştirmiş hem de yaşadıkları deneyimlerin önemini kavrama fırsatı bulmuşlardır. Özellikle, yapılan çalışmalarda çocukların kriz dönemleri, aile baskısı ve toplumsal eşitsizlikler gibi konularda derinlemesine düşüncelerine olanak tanınmasının, onların duygusal ve bilişsel gelişimlerine katkı sağladığı umulmaktadır. Ancak, çocukların danışma süreçlerine dair sorumluluklarının yanı sıra, aşırı bir taleple karşılaşmamaları ya da araştırma konusunun yoğunluğunun onların iyi olma hallerini olumsuz etkilememesi için dikkatli bir dil ve yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, çocuğu deneyimlerinin uzmanı olarak değerlendiren bir perspektifle Türkiye’de çoklu krizler ortamında çocukların durumunu anlamaya çalışan bu projenin hedefleri açısından bu zorlukların elden geldiğince aşılması, danışma sürecinin daha iyi bir şekilde işlemesi ve deneyimlerini etkili bir biçimde sunabilmeleri hayattır. Bunun için ekip hem ilgili yazından, hem saha tecrübesinden yararlanarak araştırma projesi çocuk danışma kurulu sürecini ilk kez deneyimlemiştir. Elde edilen deneyimler ışığında, sonraki benzer araştırmalarda da bu tecrübenin ışığında çocuk danışma ekiplerinin kurulması planlanmaktadır.

3.2.5. Çocuk Danışma Ekibi Deneyiminin Öğrettikleri

Bu araştırma projesinde oluşturulan çocuk danışma ekibinin tüm süreçleri, dikkate alınması gereken önemli noktaları, karşılaşılan zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma stratejileri açısından değerli öğrenme deneyimleri sunmuştur. Bu ekibin çalışmaları, yalnızca araştırmaya çocuk perspektifinin daha fazla dâhil edilmesi bakımından değil, aynı zamanda ekibe katılan çocuklar ve araştırma ekibindeki yetişkinler için de öğretici bir süreç olmuştur. Ek olarak, bu süreç; bu alanda bilgi üreten tüm paydaşlarla tartışılma, gündeme getirilme, ilham alınma ve benzer deneyimlerin yaygınlaşması açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır.

İlk olarak, çocuk danışma ekibi deneyiminin planlama ve ekibi oluşturma sürecinin oldukça kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir. Bu projede, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde farklı ilçelerden çocukları bir araya getirmenin zorlukları göz önüne alındığında, aynı ya da yakın semtte yaşayan çocuklardan oluşan bir danışma ekibinin pratik açıdan bir araya gelmesinin daha kolay olabileceği ama bu kararlar bir açıdan odağın o semte odaklanmasının kısıt da içerdiği belirtilmelidir. Benzer biçimde bir okul ya da merkez üzerinden de danışma ekibi üyeleri belirlenebilir ancak bu da farklı risk ve kısıtları içerebilir. Özetle araştırmanın ana sorusu bu kararlar için en temel belirleyen olmalıdır. Belirtildiği üzere İstanbul gibi büyük bir şehirde, farklı ilçelerde yaşayan çocukların bir araya gelmesi çocuk güvenliği bakımından ve operasyonel açılardan zorluklar yaratmıştır fakat proje için gerekliliktir. Bu noktada, ebeveynler ve kurumların desteği, çocuklara eşlik etmeleri süreci kolaylaştırmıştır. Yalnızca çocuklarla değil, aynı zamanda bakımverenleri ve bağlı oldukları kurumlarla iyi bir iletişim kurmak ve sürdürmek önemlidir. Planlama sürecinde, araştırmanın ve projenin hangi aşamalarında çocukların nasıl bir katkı vereceği araştırma ekibi tarafından süreç öncesinde tartışılmalı ve takvim de dâhil edilerek mümkün olduğunca belirlenmelidir. Bu planın daha önceden tüm paydaşlara iletilmesi ve buna istinaden onların da projeyi sahiplenmesi önemlidir. Bu noktada yukarıdaki bölümde belirtildiği üzere gerekli durumlarda esneklik göstermek, çocuğun üstün yararını gözetir bir biçimde gerekli değişikliklerin yapılabileceği düşünülerek alternatif plan geliştirilmeye de açık olmak gereklidir.

Danışma sürecinde, çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun bir ortam yaratmak, katılımlarını teşvik etmenin temel yollarından biri olmuştur. Toplantıların başlangıcında tanışma ve buz kırıcı faaliyetlerin uygulanması, çocukların birbirleriyle rahatça iletişim kurmalarına katkı sağlamıştır. Çocukların görüşlerini özgür bir şekilde ifade edebilmeleri için güvenli bir atmosferin sağlanması, süreç boyunca dikkat edilen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Bununla birlikte, çeşitli zorluklarla da karşılaşmıştır. Çocukların teknolojiye erişimde yaşadıkları eşitsizlikler, çevrimiçi toplantılara katılımında sorunlar yaratabilmiştir. Bu durum, yüz yüze buluşmaların sayısını artırarak aşılmıştır. Çocukların yalnızca çevrimiçi buluşmalarda zorluk yaşamaması değil, aynı zamanda yüz yüze buluşmayı tercih etmeleri de bu değişikliğe kaynaklık etmiştir.

Çocukların taleplerine ve ihtiyaçlarına göre (örneğin sınav takvimleri, farklı yoğunlukları, vb.) toplantıların tarihini ve formatını belirlemek, katılım oranını önemli ölçüde yükseltmiştir. Ayrıca, çocukların yalnızca danışma sürecine dâhil edilmesi değil, aynı zamanda süreç boyunca aktif bir katılımcı olmalarını sağlamak için WhatsApp uygulamasında kurulan topluluk kanalı, birebir telefon görüşmeleri ve toplantılar dışında verilen farklı görevler gibi yöntemler, çocukların süreçten kopmamalarını sağlamıştır. Tüm bu süreç, planlama aşamasından itibaren mümkünse çocukları dâhil etmenin daha gerçekçi planlamaya imkân verebileceğini bize öğretmiştir.

Çocukların kendi görüşlerini ifade edebilmesi için sağlanan güvenli ortamı güçlendirmek üzere, küçük grup çalışmalarına sıkça yer verilmiştir. Bu yöntem, çocukların daha fazla etkileşimde bulunmalarını ve grup içinde birbirlerini daha iyi dinlemelerini sağlamıştır. Küçük grup çalışmaları, çocukların sosyal becerilerinin gelişimi açısından da önem arz etmektedir. Danışma ekibi, her bir çocuğun kendisini ifade etme fırsatı bulduğu bir ortamda, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme şansı da elde etmiştir. Danışma ekibinin süreçleri, çocukların güvenliğini ve katılımlarını sağlamak amacıyla proje ekibi tarafından düzenli olarak değerlendirilmiştir. Çocuk güvenliği politikaları doğrultusunda, etkinlikler öncesinde ebeveynlerin onayı alınmış ve çocukların özel ihtiyaçlarının kaydedilmesi gibi önlemler alınmıştır. Böylece, çocukların kendilerini rahatça ifade etme özgürlüğü, güvenli bir ortamla desteklenmiştir.

Çocukların görüşlerinin sistematik bir şekilde dikkate alınması ve proje sürecinin nasıl işlediğinin açık bir şekilde ifade edilmesi çocuk danışma ekibinin motivasyonunu korumasına ve araştırma ekibi ile güvenli bir iletişim kurmasına olanak sağlamıştır. Danışma sürecinde, çocukların ifade ettikleri görüşlerin yetişkin kolaylaştırıcılar tarafından manipüle edilmemesi de son derece önemlidir. Yetişkinlerin, hangi bilgileri neden topladıklarına ilişkin geri bildirim yapmaları, çocukların görüşlerinin özgürce ifade edilmesinin sağlanması açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Çocuklarla yapılan ya da çocuklarla ilgili akademik araştırmalardan elde edilen bilgilerin çocuklara erişimini desteklemenin, onların araştırma süreçlerine duydukları bağlılığı artıracak ve kendilerini daha değerli hissedecekleri bir ortam yaratacağı fikriyle 11 yaş üstü için birlikte hazırlanan rapor, onların deneyimleri ve görüşlerini daha görünür kılma açısından önemli bir adımdır. Deneyimimiz, özellikle çocuklarla yapılan araştırma bulgularının çocuklarla beraber, çocuklar için nasıl aktarılması gerektiğini tasarlamamanın ne kadar kıymetli bir tecrübe olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, çocuk danışma ekiplerinin oluşturulması, araştırmaların etik ve yöntemsel açıdan daha sağlam temellere oturmasına katkı vermenin yanı sıra, çocukların karar alma süreçlerine dâhil olmalarını da güçlendirebilir. Danışma sürecinde çocukların görüşlerinin sistematik bir şekilde toplanarak değerlendirilmesi, bu görüşlerin sadece araştırmanın veri toplama kısmında değil, aynı zamanda araştırmanın tüm aşamalarında nasıl uygulanabileceğine dair önemli örnekler sunmaktadır. Çocukların görüşlerinin araştırma sürecine entegre edilmesi, araştırma bulgularının daha kapsayıcı ve etkili olmasını sağlamaya; bu da çocuk haklarına dair kamu politikalarının geliştirilmesine dair önemli bir adımdır. Çocukların meseleleri kendi dillerinde ve bakış açılarıyla sorgulayabilmeleri, araştırma sonuçlarının daha etkili bir şekilde paylaşılmasını mümkün kılabilir. Gelecekteki benzer araştırmalarda göz önünde bulundurulacak olan bu deneyimler, çocuk katılımına yönelik stratejilerin geliştirilmesine dair de değerli bir kaynak sunmaktadır.

3.3. Danışma Ekibinden Mektuplar

Araştırmamıza katkı veren tüm çocuk katılımcılar ve çocuk danışma ekibine çok teşekkür ederek, raporun son sözleri projenin amaçları ile uyumlu bir biçimde Çocuk Danışma Ekibi'nin kıymetli üyelerinin:

"Çocuk haklarının korunması için bence okul rehber öğretmenleri seminerler düzenleyebilir. Hem ebeveynler hem de öğrenciler için çocuk hakları ve çocuk psikolojisi hakkında bilgi verebilirler. Böylece bilinçli bir toplum yaratılmaya başlanabilir. Tabi bu sadece bir adım, belediyeye bağlı kurum vb. yerlerde çocuklar için seminerler ve konuşmalar yapılabilir. Tabi bu konuşmalar ebeveynler için de yapılmalı çünkü toplum sadece çocuklardan ibaret değil önce bilinçli ebeveynler olmalı ki bilinçli çocuklar olsun herkes haklarını bilir ve bunları savunur ise toplum daha bilinçli olabilir.

Okullarda bu konu hakkında çocuklar da proje veya sunum tarzı şeyler hazırlar ise çocuklar daha özgüvenli olabilirler. Ayrıca bu tarz seminer vb. şeyler de bence çocuklara ve onların düşüncelerine de yer verilmeli. Çocukları topluma karşı hazırlamalılar. Tabi bu çocuklara, "sen bunu yap, sen şunu yap, bunun dışında bir şey söyleme", gibi sınır koyarak yapılamaz. Gönüllü olan çocuklar elinden geleni yaparlar, rehber öğretmen bunları toparlar veya birleştirir ve çocuklarla beraber edindikleri bilgileri sunarlar. Bence bu tarz şeyler okullarda olmalı ve belediye bunun hakkında projeler de yapabilir.

Son isteğiniz olan akranlarımızın bu raporu bence güzel bulurlar, çünkü bence çocuk hakları hakkında hele bu zamanlarda çalışma yapılması çok değerli ki henüz yetişkinlerin bile hakları korunmazken çocukların haklarının düşünülmesi çok güzel bir his."

Zeynep Elifsu Kılıç

“Her çocuğun öğrenme stili bir değildir. Kimisi duyarak öğrenir, kimisi görerek öğrenir, kimisi ise yazarak öğrenir. MEB tarafından her kesime hitap edebilecek eğitim modülleri oluşturarak çocukların daha rahat anlayabileceği bir eğitim sistemi hazırlanabilir. Bu sayede çocukları öğrendikleri daha kalıcı olacaktır. Aynı zamanda birçoğu ülkenin üniversitede öğrettiği ağır konuları bizim lisede öğrenmemiz birçoğu kişiyi okuldan uzaklaştırıyor. Müfredattaki ağır konuları hafifletip, çocukları okula bağlayacak aktiviteler ekleyerek çocukların eğitim hayatını daha keyifli ve daha öğretici kılabiliriz.

13-14 ve 17-18 yaş arasındaki çocuklar sınav stresi yaşadıkları için hayatlarının en güzel zamanlarında gezip tozabileceği yıllarını sınava çalışarak heba ediyorlar. Hayatlarımızın tek bir sınava bağlı olması fikrini doğru bulmuyorum. Eğitim-öğretim hayatımız boyunca girdiğimiz sınavlar, sosyal etkinlikler, girdiğimiz yarışmalardaki başarılarımız, kitap okuyup okumadığımız, sanat ve sporla uğraşıp uğraşmadığımız gibi akademik başarının yanında sosyal hayatımızdaki başarılarda gittiğimiz yerlerde önemli olmalı.

İyi bir gelecek için ve daha mutlu nesiller için bu dönemlerimizde yaşadığımız stres seviyesinin ve kaygı seviyesinin en aza indirgenebileceği uygulamalar ülkemizin geleceğinin daha iyi yerlere gelebilmesini sağlar.”

Ece Sinem Çiftçi

“Öncelikle, eğitim alanında gösterdiğiniz özveri ve emek için size içtenlikle teşekkür etmek istiyorum. Öğretmenlik, sadece bilgi aktarmak değil, aynı zamanda çocukların hayatlarına dokunmak ve onların geleceğini şekillendirmek gibi büyük bir sorumluluktur. Kendimden bahsedecek olursam ben Emre Pazarözyurt. Bu sene 11. sınıftayım ve içinde bir buçuk senedir bulunduğum TÜBİTAK projesi sayesinde eğitim sistemin çocukların iyi olma hali üzerindeki etkilerini gözlemlene fırsatı buldum. Bu nedenle, sizlere bir tavsiye vermek istiyorum. “Akademik başarıdan önce çocukların ruhsal ve sosyal iyi oluşunu önceliklendirin.”

Pandemi sonrası dönemde birçok çocuk akademik olarak geri kalmış olsa da, bundan daha önemlisi, sosyal becerilerinde ve duygusal dayanıklılıklarında zayıflamalar oldu. Kimi çocuklar hala kaygılı, yalnız hissediyor veya sosyalleşmekte zorlanıyor. Bu nedenle, ders başarısına odaklanırken çocukların iyi olma halini de ön planda tutmanız büyük önem taşıyor.

Bana kalırsa, Türkiye’deki eğitimin bu dönemdeki en büyük önceliği çocukların duygusal dayanıklılığını ve sosyal becerilerini güçlendirmek olmalı. Bundan dolayı, çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini desteklemek için takip edilmesi gerektiğini düşündüğüm birkaç tane maddeyi sizlere sunacağım.

→Çocukların fikirlerini rahatça ifade edebildiği, hata yapmaktan korkmadığı bir sınıf ortamı yaratın. Bu, onların kendilerini güvende hissetmelerini ve öğrenmeye daha açık olmalarını sağlayacaktır.

→Grup çalışmaları, tartışmalar ve işbirliği gerektiren aktivitelerle çocukların iletişim becerilerini güçlendirin. Bu tür etkinlikler, onların takım çalışmasına alışmalarını ve sosyal ilişkilerini geliştirmelerini sağlar.

→Öğrencilere düzenli olarak yapıcı geri bildirimler verin. Bu, onların kendilerini geliştirmelerine ve özgüvenlerini artırmalarına yardımcı olacaktır. Geri bildirimlerin sadece akademik değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimlerine yönelik olmasına özen gösterin.

→Sınıfta herkesin kendini güvende ve kabul edilmiş hissetmesini sağlamak için gözlem yapın ve gerektiğinde müdahale edin. Zorbalık veya dışlanma gibi durumlara karşı duyarlı olmak, çocukların psikolojik sağlığı için kritik öneme sahiptir.

→ Akademik eksiklerden çok, çocukların iyi olma haliyle ilgilenerek destekleyici bir yaklaşım sergileyin. Her çocuğun farklı ihtiyaçları olduğunu unutmayın ve onlara bireysel olarak ilgi gösterin.

Öğretmenler sadece ders anlatan değil, çocukların psikolojik ve sosyal gelişimini destekleyen rehberler olmalıdır. Çünkü mutlu ve kendine güvenen bir çocuk, öğrenmeye de daha açık olur. Bu nedenle, çocukların duygusal dayanıklılığını ve sosyal becerilerini güçlendirmek, eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmelidir. Bu konuda attığınız her adım, çocukların hayatında kalıcı bir iz bırakacaktır. Eğitim sistemimizin geleceği, çocukların ruhsal ve sosyal iyi oluşuna verdiğimiz önemle şekillenecektir.

Saygılarımla.”

Emre Pazarözyurt

“Türkiye’nin belediye başkanları ve ilgili kurumlara;

Bildiğiniz üzere bir insanın toplumda nasıl bir rol oynayacağını ve yaşadığı alanı nasıl şekillendirdiği büyük ölçüde çocukluğuna bağlı. Bir çocuğun iyi olma hali de dolayısıyla hem ülke hem de dünya çapında gündemde olan bir konu. Benim ismim Maya Yalçinkaya ve bir lise öğrencisi olmakla ülkemizde ve farklı bölgelerinde bu durumun farklı şekillerde ele alındığını biliyorum ancak ilgilendiğiniz alanda çocukların iyi olma halini büyük ölçüde etkileyecek birkaç önlem ile önemli etkiler yaratılabileceğine inanıyorum.

Raporda bahsedildiği üzere, ülkemizde ve belediyenizde yaşayan birçok çocuk sınav, eğitim zorluğu ve başarısız olma kaygısı gibi sebeplerden okulu bırakıyor ya da okula gitmekten zevk almıyor. Bunun büyük ölçüde eğitim konusunda yaratılan teşvik ile bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Türkiye’deki birçok belediyenin sıcak öğün programları, kahvaltı dağıtım hizmetleri olduğunun farkındayım. Bu da büyük ölçüde çocukların ruh durumu ve başarısını etkilemekle kanıtlandığı üzere açlığın eğitime olan olumsuz etkisini azaltıyor. Bu servislerin belediye çapında artırılması ve maddi durumu kötü olan aileler için okula devamı teşvik etmesi büyük ölçüde birçok gelecek nesli kurtarabilir. Bunun yanı sıra kırtasiye ve okul servisi destekleri de birçok yerde sağlanmakla beraber genişletilebilir. Günümüzde birçok öğrenci okul servislerinin olmadığı ve uzanamadığı bölgelerde oturmakla toplu taşıma ile okula ulaşım hizmetlerini karşılıyor. Dolayısıyla öğrenci kartı alımının basitleştirilmesi ve daha sunulabilir olması da okula ulaşımı artırarak okula devam teşvikini genişletebilir.

Bunun yanı sıra, yaşadığım şehirde öğrencilerin çalışma alanları ve kütüphane olanakları sınırlı. Birçok öğrencinin evdeki yaşam alanı ve aile ortamı sebebi ile okul sonrası çalışacak bir alana ihtiyacı var. Dolayısıyla farklı bölgelerde sıklıkla teşvik edilen kütüphane ve çalışma alanı inşaatının belediye ve bölge yetkilileri tarafından teşvik edilmesi hem okula devam eden çocukların oranlarını artırır hem de çocukların iyi olma halini büyük ölçüde etkiler.

Eğitim anlamında değinebileceğim son nokta ise belediye destekli burs ve staj programlarının reklam ve yaygınlaştırılması anlamında genişletilebilmesi. Benzer olanakların birçok çocuğa sunulduğunun farklıdayım fakat bu olanakların halk için daha açık gösterilmesi birçok anlamda eğitim oranları ve çocukların iyi olma halini etkileyebilir.

Ek olarak, çocukların çalışmak durumunda bırakılması da ülkede yüksek bir orana sahip olmakla mücadelenin artırılması gereken bir alan olarak devamlılığını sürdürmekte. Bunu değiştirmek için çocukları çalıştırabilecek sanayii ve esnaf kurumlarının bilgilendirilmesi ve farklı politikaların geliştirilebilmesinin yanı sıra, maddi anlamda destek gerektiren ailelere destek programlarının sunulması da özellikle sosyal yardım kuruluşlarının desteği ile sağlanabilir.

Son olarak ise dijital erişimin artırılabilmesi, çocuk parklarının yaratılabilmesi ve daha güvenli olması için projelerin yürütülebilmesi, topluma açık ebeveyn bilinçlendirme eğitimlerinin düzenlenmesi, çocuklara psikolojik yardım ve danışmanlığın belediye tarafından sağlanarak maddiyat gerektirmeden sunulabilmesi ve sınav stresi yönetimi hakkında seminarların düzenlenmesi de yapılabilir projeler olmakla beraber birçok çocuğun hayatını büyük ölçüde etkileyebilir.

Özetle, dünyada ve ülkemizde gelişerek toplumun bireyleri haline gelen çocukların mutlu, güvenli, sağlıklı ve huzurlu yetişebilmesi için belediyelerin alabileceği küçük eylemlerin bir kelebek etkisini tetikleyebileceğine inanıyorum. Gereğini bilgilerinize arz ederim.”

Maya Yalçınkaya

Kaynakça

Akkan, B., Müderrisoglu, S., Uyan-Semerci, P., & Erdogan, E. (2019). How do children contextualize their well-being? Methodological insights from a neighborhood based qualitative study in Istanbul. *Child Indicators Research*, 12, 443-460.

Argren, R., & Jonsson, J. (Eds.). (2023). *Child Rights in Humanitarian Crisis: Improving Action and Response*. Taylor & Francis.

Atanda, K., & Cojocar, A. (2021). Shocks and vulnerability to poverty in middle-income countries. *World Bank blog*. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/shocks-and-vulnerability-poverty-middle-income-countries>.

Axford, N. (2008). Are looked after children socially excluded?. *Adoption & Fostering*, 32(4), 5-18.

Barker, J. & Weller, S. (2003). 'Is it fun to be a child in a city? Reflections on a child-led study of urban children's views of their city'. *Children & Society*, 17(2), 161-176.

Bell J. (2010). Understanding adultism: A key to developing positive youth-adult relationships. İçinde Adams M., Blumenfeld W. J., Castañeda C., Hackman H. W., Peters M. L., Zúñiga X. (Der.), *Readings for diversity and social justice* (2nd ed., s.540-546). Routledge.

Ben-Arieh, A. (2008). The child indicators movement: Past, present, and future. *Child Indicators Research*, 1, 3-16.

Ben-Arieh, A. (2009). Social Indicators of Children Well Being: Past, Present, and Future. In *Indicators of Children's Well-Being* (pp. 1-13). Springer, Dordrecht.

Ben-Arieh, A. (2010). 'The importance of the well-being of children'. *Journal of Child Indicators Research*, 3(1), 67-81.

Ben-Arieh, A. (2010). Developing indicators for child well-being in a changing context. *Child well-being: Understanding children's lives*, 129-142.

Ben-Arieh, A. (2010). From child welfare to children well-being: The child indicators perspective. In *From child welfare to child well-being: An international perspective on knowledge in the service of policy making* (pp. 9-22). Dordrecht: Springer Netherlands.

Ben-Arieh, A., & Frønes, I. (2011). Taxonomy for child well-being indicators: A framework for the analysis of the well-being of children. *Childhood*, 18(4), 460-476.

Ben-Arieh, A., & Goerge, R. (2001). Beyond the numbers: How do we monitor the state of our children?. *Children and Youth Services Review*, 23(8), 603-631

Bradbury-Jones, C., & Taylor, J. (2013). Engaging with children as co-researchers: challenges, counter-challenges and solutions. *International Journal of Social Research Methodology*, 18(2), 161-173. <https://doi.org/10.1080/13645579.2013.864589>

Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2006). Comparing child well-being in OECD countries: Concepts and methods.

Bronfenbrenner, K. (1997). The role of union strategies in NLRB certification elections. *ILR Review*, 50(2), 195-212.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard university press.

Bronfenbrenner, U. (1995). *Developmental ecology through space and time: A future perspective*.

Bronfenbrenner, U., & Ceci, S. J. (1994). Nature-nuture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological review*, 101(4), 568.

Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (1998). *The ecology of developmental processes*.

Calvano, C., Engelke, L., Di Bella, J., Kindermann, J., Renneberg, B., & Winter, S. M. (2022). Families in the COVID-19 pandemic: parental stress, parent mental health and the occurrence of adverse childhood experiences—results of a representative survey in Germany. *European child & adolescent psychiatry*, 31(7), 1-13.

Corsaro, W. A. (2017). *'The Sociology of Childhood'*. [Sociologia Infância ve Çocukluk]. Sage Publications.

Cuevas-Parra, P., & Tisdall, E. K. M. (2019). Child-led research: Questioning knowledge. *Social Sciences*, 8(2), 44. <https://doi.org/10.3390/socsci8020044>

Donegan, A., Devine, D., Martinez-Sainz, G., Symonds, J., & Sloan, S. (2023). Children as co-researchers in pandemic times: Power and participation in the use of digital dialogues with children during the COVID-19 lockdown. *Children & Society*, 37(1), 235–253. <https://doi.org/10.1111/chso.12665>

Dunn, J. (2015). Insiders' perspectives: A children's rights approach to involving children in advising on adult-initiated research. *International Journal of Early Years Education*, 23(4), 394–408. <https://doi.org/10.1080/09669760.2015.1074558>

Fass, P. S. (2011). A historical context for the United Nations Convention on the Rights of the Child. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 633(1), 17-29.

Fassin, D., & Honneth, A. (Eds.). (2022). *Crisis under critique: How people assess, transform, and respond to critical situations*. Columbia University Press.

Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. (2007). Children's conceptualisation (s) of their well-being. *Social indicators research*, 80, 5-29.

Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. (2012). Locating the child centrally as subject in research: Towards a child interpretation of well-being. *Child indicators research*, 5, 423-435.

Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. (2016). Children's understandings of well-being: Towards a child standpoint.

Fegter, S., & Richter, M. (2014). Capability approach as a framework for research on children's well-being. *Handbook of child well-being*, 739-758.

Flasher, J. (1978). Adultism. *Adolescence*, 13(51), 517.

Franklin, B. (1993). 'The welfare of children: A new approach'. Family Policy Studies Centre.

Fraser, N. (2022). *Cannibal Capitalism: How our System is Devouring Democracy, Care, and the Planet – and What We Can Do About It*. London: Verso.

Hart, S. N. (1991). From property to person status: Historical perspective on children's rights. *American Psychologist*, 46(1), 53-59. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.1.53>

Henig, D., & Knight, D. M. (2023). Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today*, 39(2), 3-6.

Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., ... & Van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863-e873.

Holmberg, A., & Alvinus, A. (2022). Children as a new climate precariat: A conceptual proposition. *Current Sociology*, 70(5), 781-797.

James, A., & Prout, A. (2003). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. Routledge.

Kosher, H., Ben-Arieh, A., & Hendelsman, Y. (2016). The History of Children's Rights. İçinde H. Kosher, A. Ben-Arieh, & Y. Hendelsman (Der.), *Children's Rights and Social Work* (s. 9-18). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43920-4_2

Lass-Hennemann, J., Sopp, M. R., Ruf, N., Equit, M., Schäfer, S. K., Wirth, B. E., & Michael, T. (2024). Generation climate crisis, COVID-19, and Russia-Ukraine-war: global crises and mental health in adolescents. *European child & adolescent psychiatry*, 33(7), 2203-2216.

Levy, S. R., Migacheva, K., Ramírez, L., Okorodudu, C., Cook, H., Araujo-Soares, V., ... & Walker, P. (2022). A human rights based approach to the global children's rights crisis: A call to action. *Journal of Social Issues*, 78(4), 1085-1097.

Lundy, L. (2007). 'Voice is not enough: Conceptualizing article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child'. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927-942.

Lundy, L., McEvoy, L., & Byrne, B. (2011). Working with young children as co-researchers: An approach informed by the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Early Education and Development*, 22(5), 714-736. <https://doi.org/10.1080/10409289.2011.596463>

Morin, E., Kern, A. B., Kelly, S. M., & LaPointe, R. (1999). *Homeland earth: A manifesto for the new millenium*.

Oliveira, V. H., Martins, P. C., & Carvalho, G. S. (2024). Children's daily activities and well-being during the COVID-19 lockdown: Associations with child and family characteristics. *Current Psychology*, 43(9), 8346-8357.

Peutz, N., Fassin, D., & Fourcade, M. (Eds.) (2021). "Crisis as Pre-Existing Condition: Yemen between Cholera, Coronavirus, and Starvation." In *Pandemic Exposures: Economy and Society in the Time of Coronavirus*, pp. 295–319. Chicago: Hau Books.

Rees, N. (2021). *The Climate Crisis Is a Child Rights Crisis: Introducing the Children's Climate Risk Index*. UNICEF.

Save the Children International. (2023). *Save the Children Humanitarian Plan 2023: Children caught in crisis*.

Schweiger, G. (2024). Children as co-researchers. Epistemological, methodological and ethical challenges. *Cogent Social Sciences*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2422550>

Sen, A. (1980). Equality of what?.

Sen, A. (1999). *Beyond the crisis: Development strategies in Asia* (No. 2). Institute of Southeast Asian.

Sevón, E., Mustola, M., Siippainen, A., & Vlasov, J. (2023). Participatory research methods with young children: a systematic literature review. *Educational Review*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/00131911.2023.2215465>

Sorkkila, M., & Aunola, K. (2022). Resilience and parental burnout among Finnish parents during the COVID-19 pandemic: Variable and person-oriented approaches. *The Family Journal*, 30(2), 139-147.

Sum, N.-L., & Jessop, B. (2013). *Towards a Cultural Political Economy: Putting Culture in its Place in Political Economy*. Cheltenham: Ed.

Sutterlüty, F., & Tisdall, E. K. M. (2019). Agency, autonomy and self-determination: Questioning key concepts of childhood studies. *Global Studies of Childhood*, 9(3), 183-187. <https://doi.org/10.1177/2043610619860992>

Tooze, A. (2022). Welcome to the world of the polycrisis. *Financial Times*, 28(10), 2023.

UNICEF. (2022). *UNICEF yıllık raporu 2022*.

United Nations Committee on the Rights of the Child (UN CRC), (2009). 'General comment No. 12: The right of the child to be heard'.

Uyan Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Akkan, B. E., Kılıç, Z., Oy, B., & Uran, Ş. (2012). Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun "İyi Olma Hali" ni Anlamak/İstanbul Örneği.

Vranješević, J. (2020). Convention on the Rights of the Child and adultism: How to deconstruct a myth? Šolsko Polje,XXXI (3-4), 45-61. [https://doi.org/10.32320/1581-6044.31\(3-4\)45-61](https://doi.org/10.32320/1581-6044.31(3-4)45-61)

Walby, S. (2015). Crisis. John Wiley & Sons.

Young-Bruehl, E. (2012). Childism: Confronting prejudice against children. Yale University Press.